

UCHWAŁA NR IV/28/ 2024
RADY GMINY TRAWNIKI

z dnia 25 września 2024 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Gminy Trawniki na lata 2024 - 2027

Na podstawie art.18 ust.2 pkt.15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz. U. z 2024 r. poz. 609 z późn. Zm.), art.87 ust.3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), po uzyskaniu pozytywnej opinii Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Rada Gminy Trawniki uchwała, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Trawniki na lata 2024 - 2027, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

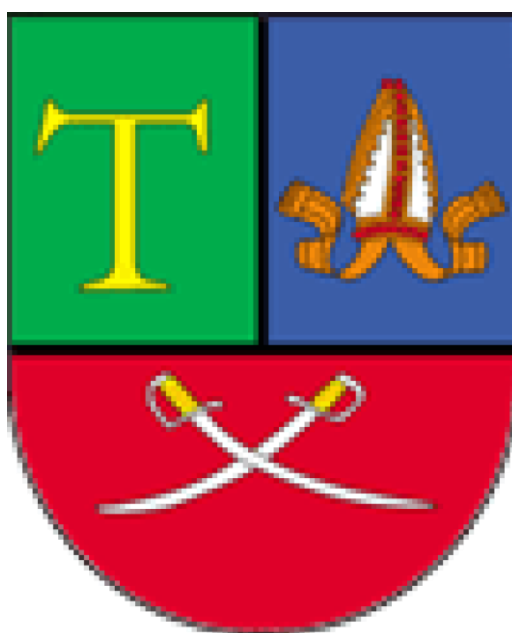
§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Trawniki.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego.

Przewodniczący Rady

Damian Kowalczyk

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
GMINY TRAWNIKI
NA LATA 2024 – 2027**

Trawniki, maj 2024

Opracowanie:

ARCHFOTO TECHNOLOGY Bogusław Okupny

Spis treści

1. Wstęp	2
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	2
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	3
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	25
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	28
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa	32
4.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu	37
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	38
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	38
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	48
5.2.1 Charakterystyka geograficzna gminy Trawniki	48
5.2.2 Zarys dziejów obszaru gminy	49
5.2.3 Dziedzictwo niematerialne	59
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	61
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	64
5.4.1. Zabytki nieruchome ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków	66
5.4.2. Stanowiska archeologiczne ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków	68
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	81
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	87
7. Założenia programowe	90
7.1. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki	90
7.2. Kierunki działań programu opieki oraz działania programu	91
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	96
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami	97
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	99
11. Bibliografia	104
ZAŁĄCZNIK 1: Mapa obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków Gminy Trawniki	
ZAŁĄCZNIK 2: Mapa stanowisk archeologicznych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Trawniki	

1. WSTĘP

Przedmiotem opracowania „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Trawniki na lata 2024-2027 jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych gminy, zaś jego celem jest określenie zasadniczych kierunków działań inicjowanych przez władze gminy na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami znajdującymi się w granicach gminy. Najpełniejszą definicję dziedzictwa kulturowego wypracował Jan Pruszyński (J. Pruszyński, Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna, t. 1, Kraków 2001, s. 50), stwierdzając, że jest to: „*zasób rzeczy nieruchomych i ruchomych wraz ze związanymi z nimi wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi uznawany za godny ochrony prawnej dla dobra społeczeństwa i jego rozwoju oraz przekazania następnym pokoleniom z uwagi na zrozumiałe i akceptowane wartości historyczne, patriotyczne, religijne, naukowe i artystyczne, mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego, dowodzenia prawd i upamiętniania wydarzeń historycznych, kultywowania poczucia piękna i wspólnoty cywilizacyjnej*”.

Celem Programu jest stworzenie kompleksowej, wieloletniej strategii opieki nad zabytkami na terenie gminy Trawniki. Program opieki nad zabytkami gminy Trawniki jest narzędziem zarządzania lokalnym dziedzictwem i powinien pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem, jakim jest dziedzictwo kulturowe gminy. Wskazane w programie działania mają za cel poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację. Niezwykle istotne jest, aby w działania na rzecz realizacji zadań nakreślonych w programie włączyli się mieszkańcy, poprzez różne formy swojej aktywności zawodowej oraz poza zawodowej. Poprzez działania edukacyjne program powinien też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej i znaczenia lokalnych wartości i przede wszystkim budzić poczucie dumy i identyfikację z tak zwaną małą ojczyzną. Program jest dokumentem uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania gminnego.

Niniejszy program został opracowany zgodnie z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa realizując wymóg art. 87 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.) oraz dokumentami programowymi o zasięgu ogólnokrajowym oraz wojewódzkim, powiatowym, gminnym.

Wiele elementów budujących Program zaczerpnięto z odpowiednich polityk, programów i planów sektorowych o randze krajowej, wojewódzkiej i powiatowej. Zaproponowane w programie opieki nad zabytkami działania mają pomóc w poprawie substancji zabytkowej, jej rewaloryzacji oraz w upowszechnianiu i promowaniu dziedzictwa kulturowego zaś proponowane rozwiązania odpowiadają ustawowym regulacjom z zakresu ochrony zabytków.

Gminny Program opieki nad zabytkami opracowywany jest w cyklach 4 letnich a z jego realizacji wójt co 2 lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami wynika z art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2022 poz. 840), w którym: *Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.*

Główne cele wykonania programu opieki nad zabytkami określone zostały w art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i są nimi:

- 1) *uchylony*

- 2) *uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,*
- 3) *zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,*
- 4) *wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,*
- 5) *podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,*
- 6) *określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,*
- 7) *podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.*

Sposób procedowania z programami opieki nad zabytkami oraz obowiązek sporządzania sprawozdań wynikają z art. 87 ust. 3-5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

1. *Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.*
2. *Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.*
3. *Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.*

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

(Dz. U. 2009 r. nr 114 poz. 946)

W preambule Konstytucji RP znajduje się zobowiązanie aby przekazać przyszłym pokoleniom wszystko, co cenne z ponad tysiącletniego dorobku. W świetle art. 5 i 6 ust. 1 Konstytucji RP do podstawowych obowiązków państwa działającego za pośrednictwem swych organów należy ochrona dziedzictwa kultury, a w szczególności jego podstawowych materialnych składników, jakimi są zabytki.

Art. 5.

Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 8 października 2007 (K 20/07, OTK-A 2007, nr 9, poz. 102) dokonał wykładni artykułu 5 w części dotyczącej dziedzictwa narodowego, przyjmując w konkluzji, że państwo, realizując zadanie strzeżenia dziedzictwa narodowego musi uwzględniać ograniczenia wynikające z gwarantowanych konstytucyjnie praw obywateli.

Ochrona powinna być rozumiana jako ochrona dla przyszłych pokoleń, ale zabytki powinny być współcześnie wykorzystywane w taki sposób (np. badania naukowe), aby nie stanowiło to dla nich

zagrożenia i aby nie prowadziło do ich degradacji, uszkodzenia i zniszczenia. W Konstytucji RP wyrażony został obowiązek stwarzania przez państwo jak najlepszych warunków równego dostępu do dóbr kultury, z poszanowaniem prawa własności.

Art. 6.

1. *Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.*

Przyjmuje się, że dobrami kultury są elementy stanowiące materialny przejaw kulturowej działalności człowieka, a także niematerialny dorobek ludzkości.

Przepisy artykułu 73 Konstytucji kształtują obowiązki państwa w zakresie kultury i stanowią katalog konstytucyjnych praw i wolności kulturalnych.

Art. 73.

Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury.

Przepisy artykułu 86 Konstytucji nakładają na każdego obywatela obowiązek dbałości o stan środowiska, którego jednym z elementów jest środowisko kulturowe z jego składową, jaką jest dziedzictwo kulturowe.

Art. 86.

Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

I. Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1893 ze zm.)

W ramach podziału kompetencji między ministrami, dokonanego w ustawie z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej (Dz. U. z 2021 r. poz. 1893, ze zm.), wiodącym organem odpowiedzialnym za zadanie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków.

II. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2022 poz. 840)

Podstawowym aktem prawodawczym w dziedzinie ochrony i opieki nad dziedzictwem narodowym jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2022 poz. 840) - dalej w tekście u.o.z.o.z, która w art.1 określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zasady tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauracyjnych i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków.

W art. 3 u.o.z.o.z. zawarty został zbiór definicji prawnych, wiążących na gruncie wykładni i stosowania prawa. Zawarty w tym artykule słownik definiuje podstawowe pojęcia stosowane dalej w ustawie, które poniżej przytaczamy:

- 1) **zabytek** — *nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których*

- zachowanie* *leży*
w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- 2) **zabytek nieruchomy** — *nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1,*
 - 3) **zabytek ruchomy** — *rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1,*
 - 4) **zabytek archeologiczny** — *zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem,*
 - 5) **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** — *instytucją kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami,*
 - 6) **prace konserwatorskie** — *działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań,*
 - 7) **prace restauratorskie** — *działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań,*
 - 8) **roboty budowlane** — *roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku,*
 - 9) **badania konserwatorskie** — *działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich,*
 - 10) **badania architektoniczne** — *działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń,*
 - 11) **badania archeologiczne** — *działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego,*
 - 12) **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** — *przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg,*
 - 13) **historyczny zespół budowlany** — *powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi,*
 - 14) **krajobraz kulturowy** — *postrzegana przez ludzi przestrzeń zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka,*
 - 15) **otoczenie** — *teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.*

Wymieniona w art. 3 pkt 5 u.o.z.o.z. **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** – w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. 2020 poz. 194), to podmioty, których celem statutowym i istotą działania jest sprawowanie aktywnej opieki nad zabytkami. Wymienione w art. 3 pkt 6 **prace konserwatorskie** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Zgodnie z postanowieniami art. 49 ust. 2 u.o.z.o.z. wykonanie decyzji

nakazującej przeprowadzenie prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia w przypadkach określonych przepisami ustawy z 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. 2020 poz. 1333 ze zm.).

Wymienione w art. 3 pkt 7 u.o.z.o.z. **prace restauratorskie** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

Wymienione w art. 3 pkt 8 u.o.z.o.z. **roboty budowlane** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 2 wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku wpisanego do rejestru zabytków wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Ustawodawca w art. 36 ust. 8 u.o.z.o.z. zwraca uwagę, że uzyskanie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podjęcie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia, w przypadkach określonych przepisami prawa budowlanego. Podobnie, zgodnie z treścią art. 49 ust. 2 u.o.z.o.z. wykonanie decyzji nakazującej przeprowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia, w przypadkach określonych przepisami prawa budowlanego.

Wymienione w art. 3 pkt 9 u.o.z.o.z. **badania konserwatorskie** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 3 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

Wymienione w art. 3 pkt 10 u.o.z.o.z. **badania architektoniczne** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 4 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

Wymienione w art. 3 pkt 11 u.o.z.o.z. **badania archeologiczne** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 5 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

W art. 4 i art. 5 u.o.z.o.z. ustawodawca wprowadził rozróżnienie na ochronę i opiekę nad zabytkami, precyzując na czym polega ochrona zabytków w działaniach podejmowanych przez organy administracji publicznej (art. 4) oraz na czym polega opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza.

Art. 4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,*
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,*
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,*
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,*
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,*
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.*

Tak więc ochrona zabytków to działania podejmowane przez organy administracji publicznej, włączając w to działania władcze, polegające na stosowaniu prawa, których efektem jest wydawanie decyzji administracyjnych. Opieka nad zabytkami to działania faktyczne właścicieli lub posiadaczy oraz także jest to pożądaný stan zabytku, który powinien być zagwarantowany przez właściciela lub posiadacza zabytku poprzez zapewnienie określonych w ustawie warunków.

W art. 6 u.o.z.o.z. ustawodawca podał zagregowaną definicję zabytku, która stanowi uszczegółowienie definicji w art. 3 oraz określił, że ochronie i opiece podlegają zabytki bez względu na ich stan zachowania.

Art. 6.

1. *Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:*

1) *zabytki nieruchome będące, w szczególności:*

- a) *krajobrazami kulturowymi,*
- b) *układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,*
- c) *dzielami architektury i budownictwa,*
- d) *dzielami budownictwa obronnego,*
- e) *obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,*
- f) *cmentarzami,*
- g) *parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,*
- h) *miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.*

2) *zabytki ruchome będące, w szczególności:*

- a) *dzielami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,*
- b) *kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,*
- c) *numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,*
- d) *wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,*
- e) *materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479),*
- f) *instrumentami muzycznymi,*
- g) *wytworami sztuki ludowej i rękodziela oraz innymi obiektami etnograficznymi,*
- h) *przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.*

3) *zabytki archeologiczne będące, w szczególności:*

- a) *pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,*
- b) *cmentarzyskami,*
- c) *kurhanami,*
- d) *reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.*

2. *Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.*

W art. 7 u.o.z.o.z. ustawa wymienia formy i sposoby ochrony zabytków. Rejestr zabytków jest historycznie najstarszą formą ochrony zabytków utworzoną w 1928 roku. Obecnie rejestr zabytków prowadzony jest na podstawie Obwieszczenia Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 20 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2021 poz. 56). Zgodnie z przepisami art. 10 i 11 ustawy o

ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jedynym organem mającym kompetencje dokonywania wpisów do rejestru jest właściwy terytorialnie wojewódzki konserwator zabytków. Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o wpis może wystąpić właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek. Także wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania o wpis zabytku nieruchomego do rejestru zabytków. Przepisy ustawy nakazują informowanie obywateli o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku do rejestru, m. in. na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej starostwa powiatowego, na obszarze którego zabytek się znajduje. Starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o ochronie obiektu. Wzór i wymiary znaku określa rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. Należy podkreślić, że choć umieszczenie znaku jest fakultatywne to stanowi on ważną formę budowania świadomości społecznej i zasadne jest oznakowanie wszystkich obiektów będących w rejestrze zabytków. Bardzo istotny jest zakaz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych a także podejmowanie innych działań, które mogłyby doprowadzić do zniszczenia zabytku, wobec którego wszczęte jest postępowanie o wpisaniu do rejestru zabytków. Zakaz ten dotyczy również robót budowlanych, co do których zostało już wydane pozwolenie na budowę oraz innych działań określonych w decyzjach pozwalających na ich prowadzenie. Działania te mają na celu udzielenie tymczasowej ochrony zabytkom nieruchomym przed uprawomocnieniem się decyzji o wpisaniu do rejestru.

Zabytek wpisany do rejestru w razie spełnienia określonych przesłanek może zostać z tego rejestru skreślony, co jest równoznaczne z pozbawieniem go ochrony konserwatorskiej. Podstawy skreślenia zabytku z rejestru określone są w art. 13 u.o.z.o.z. i należą do nich: zniszczenie zabytku w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej, zakwestionowanie wartości będącej podstawą wpisu do rejestru zabytków w nowych ustaleniach naukowych oraz wpisanie zabytku na Listę Skarbów Dziedzictwa, wpisanie zabytku do inwentarza muzeum bądź jego wejście w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Wszelkie prace i badania prowadzone przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków wymagają pozwoleń, mających charakter decyzji administracyjnej, wydawane są na podstawie art. 36 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Ustawa z 10 lipca 2015 r. o zmianie u.o.z.o.z. (Dz. U. 2016 r. poz. 1330) wprowadziła nową formę ochrony zabytków jaką jest wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa, na której znajdują się zabytki ruchome o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego.

Najbardziej prestiżową formą ochrony zabytków jest uznanie za pomnik historii, zgodnie bowiem z art. 15 ust. 1 u.o.z.o.z. Prezydent RP, na wniosek ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, który po zasięgnięciu obligatoryjnie opinii Rady Ochrony Zabytków, w drodze rozporządzenia uznaje za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Zabytki uznane za pomniki historii mogą być zgłaszane do wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego (art. 15 ust. 4 u.o.z.o.z.).

Park kulturowy jest jedyną formą wskazującą na ochronę krajobrazu kulturowego – jego utworzenie należy do kompetencji rady gminy, po zasięgnięciu opinii właściwego konserwatora zabytków. W intencji ustawodawców celem parku kulturowego powinno być zachowanie i kultywowanie regionalnych tradycji kulturowych, w tym regionalnego budownictwa. Dla

społeczności lokalnych może to mieć olbrzymie znaczenie, chociażby dla rozwoju tzw. turystyki kulturowej. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na których terenie ma być utworzony.

Należy podkreślić, że rada gminy powinna w uchwale o ustanowieniu parku kulturowego dokładnie określić jego granice. Jak wskazuje wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 7 lipca 2007 (II OSK 1487/07) ograniczenie się do pokaźnej grubości kreski wyznaczającej granice przy relatywnie małej skali planu jest prawnie wadliwe. Z kolei wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie z 18 grudnia 2007 r (III SA/Kr 569/07) wskazuje na konieczność należytego uzasadnienia, to jest wskazywać na elementy kulturowe w obejmowanym ochroną krajobrazie. Skutkiem ustanowienia parku kulturowego jest obowiązek sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz planu ochrony parku kulturowego dla danego obszaru. Plan ochrony sporządza burmistrz w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków a następnie jest on zatwierdzany przez radę gminy.

Zgodnie z art. 7 u.o.z.o.z. jedną z form ochrony jest ustalenie ochronne w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, co w art. 18 u.o.z.o.z. zostało przełożone na ogólne zobowiązanie do ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, do uwzględnienia m. in. przy sporządzaniu i aktualizacji miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

24 września 2023 weszła w życie Ustawa z 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw. Część zapisów ustawy wejdzie w życie z początkiem 2025 i 2026 r. Zgodnie z ustawą plan ogólny zastąpi studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. W przeciwieństwie do studium plan ogólny będzie aktem prawa miejscowego. Jego ustalenia dadzą podstawę do uchwalania planów miejscowych oraz wydawania decyzji o warunkach zabudowy odnoszących się również do obiektów i obszarów zabytkowych

W piśmiennictwie prawniczym, w związku z zapisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami funkcjonuje termin „nienazwanych form ochrony zabytków”, który pojawił się np. w odniesieniu do gminnej ewidencji zabytków, w związku z przypisanymi tej ewidencji skutkami prawnymi. Pomimo nieujęcia gminnej ewidencji zabytków w art. 7 u.o.z.o.z. to może być ona kwalifikowana jako forma ochrony zabytków. Drugim przykładem „nienazwanej formy ochrony zabytków” mogą być umowy, o których mowa w art. 26 u.o.z.o.z., albowiem w treści umów sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomości wpisanego do rejestru zabytków, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku. W takim przypadku źródłem obowiązków nie są prawa powszechne ale umowa cywilno-prawna zawierana pomiędzy Skarbem Państwa bądź jednostką samorządu terytorialnego a nabywcą.

Art. 7. Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków,*
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,*
- 2) uznanie za pomnik historii,*
- 3) utworzenie parku kulturowego,*
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.*

Jednostkom samorządu terytorialnego powierzono troskę o zachowanie krajobrazów kulturowych. W art. 16 gminy uzyskały kompetencje wprowadzenia właściwej formy ochrony, czyli tworzenia parków kulturowych. Park kulturowy służy ochronie przestrzeni o wartości kulturowej jako całości, co nie wymusza aby znajdowały się na nim obiekty zabytkowe. Przeniesienie punktu ciężkości ochrony krajobrazu kulturowego poprzez powoływanie parków kulturowych na poziom gmin było przedsięwzięciem ryzykownym. Głównym czynnikiem hamującym powoływanie przez gminy parków była i jest obawa samorządów przed wprowadzaniem jakichkolwiek form ochrony ograniczających swobodę inwestowania. Wydaje się, że organy administracji państwowej powinny podjąć szeroko zorganizowaną i przemyślaną edukację oraz akcję propagandową skierowaną do władz samorządowych, ale także przejęcie ciężaru finansowania sfery organizacyjnej (np. sporządzenie planu ochrony) parków kulturowych. Przy sporządzaniu planu ochrony dopomóc mogą zarządy parków krajobrazowych, których celem jest także ochrona krajobrazu kulturowego.

Art. 16.

1. *Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.*

Zgodnie z art. 17 u.o.z.o.z. na chronionym terenie parku kulturowego lub na jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia.

Art. 17.

1. *Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:*
 - 1) *prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej,*
 - 2) *zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych,*
 - 3) *umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1,*
 - 3a) *zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury,*
 - 4) *składowania lub magazynowania odpadów.*

W art. 18 i 19 u.o.z.o.z. ustawodawca wskazuje na obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz zapisów zawartych w gminnych programach opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Art. 18.

1. *Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji*

linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. *W strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:*
 - 1) *uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,*
 - 2) *określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu,*
 - 3) *ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.*

Art. 19.

1. *W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:*
 - 1) *zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,*
 - 2) *innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,*
 - 3) *parków kulturowych.*
- 1a. *W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:*
 - 1) *zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,*
 - 2) *innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.*
- 1b. *W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:*
 - 1) *ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,*
 - 2) *ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,*
 - 3) *wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.*
2. *W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.*
3. *W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.*

W art. 20 u.o.z.o.z. wskazuje się na konieczność uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków projektów i zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Art. 20.

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

W art. 21 i 22 u.o.z.o.z. ustawodawca wskazuje na rangę ewidencji zabytków jako źródła sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami. Ewidencje zabytków są podstawą działań ochronnych, niezależnie od rejestru zabytków, który kwalifikuje do ochrony prawnej. Zgodnie z obowiązującymi przepisami ewidencja stanowi podstawę do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Podstawową rolę odgrywa w tym zakresie gminna

ewidencja zabytków, do której prowadzenia zobowiązani są wójtowie, burmistrzowie i prezydenci. Gminna Ewidencja Zabytków nie jest zbiorem zamkniętym, ustawodawca dał możliwość dopisywania do niej zabytków, po uzgodnieniu z konserwatorem zabytków – inicjatywa należy do wójtów, burmistrzów i prezydentów miast. Włączenie zabytku nieruchomego do ewidencji nie wymaga zgody właściciela tego zabytku.

Należy podkreślić, że włączenie do wojewódzkiej ewidencji zabytków karty ewidencyjnej zabytku ruchomego może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

W art. 21 i 22 u.o.z.o.z. ustawodawca wskazuje, że do kompetencji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego należy określenie w drodze rozporządzenia sposobu prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków.

Art. 21.

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22.

1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru,

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,

*3) ~~inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.~~ **wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 2023 r. (Sygn. Akt P12/18, opublikowany w Dz. U. 2023 poz. 951) punkt ten został wyeliminowany z obrotu prawnego.***

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych.

W artykułach od 25 do 37 u.o.z.o.z. ustawodawca precyzyjnie określa sposób zagospodarowania zabytków, prowadzenie badań przy zabytkach, prowadzenie prac i robót oraz podejmowania innych działań przy zabytkach. Zgodnie z art. 25 u.o.z.o.z. zagospodarowanie zabytku wpisanego do rejestru zabytków na cele użytkowe wymaga posiadania uzgodnionej dokumentacji.

Artykuł 26 u.o.z.o.z. nakłada na właścicieli zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, którymi są Skarb Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego obowiązek zawarcia w umowach sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy obowiązku przeprowadzenia prac konserwatorskich przy tym zabytku. Z tego powodu artykuł ten jest często cytowany jako przykład „nienazwanej form ochrony zabytków”.

Zgodnie z art. 27 u.o.z.o.z. na wniosek właściciela lub posiadacza zabytków wojewódzki konserwator zabytków przedstawia w formie pisemnej zalecenia konserwatorskie. Przepis ten pozostaje w związku z art. 108 u.o.z.o.z., który wprowadza odpowiedzialność karną za zniszczenie lub uszkodzenie zabytku oraz niezabezpieczenie zabytku w należyty sposób przed jego uszkodzeniem lub zniszczeniem (art. 110 u.o.z.o.z.).

Artykuł 28 u.o.z.o.z, nakłada obowiązek informacyjny na właściciela lub posiadacza zabytku wpisanego do rejestru lub wojewódzkiej ewidencji zabytków, z precyzyjnym podaniem ram czasowych w jakich ten obowiązek musi zostać wypełniony, w zależności od występującego zdarzenia. Od dnia 1 stycznia 2018 r. właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków ma obowiązek zawiadomić wojewódzkiego konserwatora zabytków o uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku oraz zagrożeniu dla zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zdarzenia. Dotychczas przepis zobowiązywał do niezwłocznego przekazania informacji służbom konserwatorskim, co uniemożliwiało jednoznaczne określenie, w jakim terminie obowiązek ten powinien zostać wykonany.

Artykuł 32 u.o.z.o.z. kompleksowo reguluje kwestię zawiadamiania Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o odkryciu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem. Zgodnie z ust. 1 pkt 3 tego artykułu wójt (burmistrz, prezydent miasta) przyjmuje zawiadomienie o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, zgodnie z ust. 2 tego artykułu, ma obowiązek niezwłocznie przekazać zawiadomienie (w terminie nie dłuższym niż 3 dni) właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

Zgodnie z art. 33 ust. 1 u.o.z.o.z. wójt (burmistrz, prezydent miasta) przyjmuje zawiadomienie o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i zgodnie z art. 33 ust. 2 przyjmujący zawiadomienie wójt (burmistrz, prezydent miasta) ma obowiązek niezwłocznie przekazać zawiadomienie (w terminie nie dłużej niż 3 dni) właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków. Zgodnie z art. 34 osobom, które odkryły bądź przypadkowo znalazły zabytek archeologiczny, przysługuje nagroda.

Zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt. 12 u.o.z.o.z. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, prowadzenie poszukiwań zabytków może się odbywać na podstawie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Dokument ten wydaje się na wniosek osób fizycznych albo jednostek organizacyjnych zamierzających prowadzić poszukiwania (art. 36 ust. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), złożony do wojewódzkiego konserwatora zabytków lub do dyrektora urzędu morskiego właściwego dla miejsca prowadzenia poszukiwań. Wszelkie pozyskane w trakcie poszukiwań zabytki archeologiczne stanowią zgodnie z art. 35 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami własność Skarbu Państwa i muszą zostać niezwłocznie przekazane wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków. Również pozostałe kategorie zabytków, znalezione w takich okolicznościach, że poszukiwanie właściciela byłoby oczywiście bezcelowe, stają się zgodnie z art. 189 *Kodeksu cywilnego* (Dz. U. 2020 r. poz. 1740), zwanego dalej kodeksem cywilnym, własnością Skarbu Państwa, a znalazca obowiązany jest je niezwłocznie wydać właściwemu staroście.

Nielegalne poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych oraz sprzętu do nurkowania będą uznawane za przestępstwa zagrożone karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2 (art. 109c wprowadzony nowelizacją ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, obowiązującą od 1 stycznia 2018 r.). Nie należy wydobywać z ziemi żadnych zabytkowych przedmiotów ani odsłaniać archeologicznych obiektów czy otaczających ich nawarstwień. Działania takie niosą ze sobą ryzyko zniszczenia cennych kulturowo stanowisk archeologicznych. Kluczowym dla ich ochrony jest zachowanie nawarstwień ziemnych i wzajemnych układów przestrzennych artefaktów i śladów działalności ludzkiej. To właśnie one pozwalają na określenie datowania zabytku, jego powiązań z działalnością człowieka, a także na wskazanie okoliczności, w jakich dany zabytek funkcjonował, czyli właściwe odtworzenie wydarzeń

z przeszłości. Poprawna analiza kontekstu archeologicznego jest możliwa wyłącznie podczas profesjonalnie wykonanych badań, prowadzonych przez archeologów.

W art. 36 u.o.z.o.z. wymienia katalog prac i inicjatyw wymagających wydania pozwolenia. Postępowanie administracyjne prowadzone w sprawie wydawanych pozwoleń może być wszczęte wyłącznie na wniosek uprawnionej osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru wynikający z prawa własności, użytkownika wieczystego, trwałego zarządu albo ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego. Za istotną zmianę obowiązującą od 1 stycznia 2018 należy uznać doprecyzowanie art. 36 ust. 1 pkt 11 u.o.z.o.z., w którym dodano, że pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga usunięcie drzew i krzewów z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków. Wyjątkiem będzie jedynie prowadzenie akcji ratowniczej przez właściwe służby powołane do niesienia pomocy osobom w przypadku zagrożenia życia lub zdrowia. Niezależnie od formy własności terenu, wymagane będzie jedno pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków, zamiast dotychczasowych dwóch, wynikających z odmiennych ustaw. Ochrona zieleni na terenach zabytkowych dotyczyć będzie parków, ogrodów, cmentarzy i innych form zieleni na obszarach wpisanych do rejestru zabytków.

Tryb wydawania pozwoleń, wymagania formalne wniosku zostały uregulowane w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22 czerwca 2017 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2017 r., poz. 1265).

Decyzja administracyjna wywiera skutki prawne z chwilą kiedy staje się ostateczna, a zgodnie z art. 16 kodeksu postępowania administracyjnego decyzje, od których nie służy odwołanie lub wnioski o ponowne rozpatrzenie sprawy, są ostateczne. Odwołanie nie przysługuje:

W tym miejscu należy wspomnieć, że nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jaka weszła w życie 1 stycznia 2018 r. wprowadziła katalog administracyjnych kar pieniężnych i zasad ich wymierzania w zdecydowanej większości przypadków za łamanie postanowień art. 36 u.o.z.o.z. Kary pieniężne będą nakładane na właścicieli lub posiadaczy zabytków m.in. w przypadku:

- niepowiadomienia odpowiednich organów o uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu, kradzieży zabytku,
- niepowiadomienia o zagrożeniu dla zabytku,
- niepowiadomienia o zmianie miejsca przechowywania zabytku ruchomego,
- niepowiadomienia o zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku,
- utrudniania lub uniemożliwiania dostępu do zabytku organowi ochrony zabytków,
- podjęcia jakichkolwiek działań przy zabytkach wymagających pozwolenia konserwatora bez tego pozwolenia (np. poszukiwania za pomocą elektronicznych urządzeń, wydobywania zabytków archeologicznych z ziemi).

Wysokość kar pieniężnych jest różna i waha się w granicach od 500 zł, do 500 000 zł. Przy wymierzaniu kar administracyjnych zastosowanie będą miały zasady określone w kodeksie postępowania administracyjnego, które weszły w życie w czerwcu 2017 r. Pobierane kary będą zasilają powołany ustawą Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

Zgodnie z art. 49 i 50 u.o.z.o.z. wojewódzki konserwator zabytków w konkretnych sytuacjach może wydać decyzję nakazującą przeprowadzenie prac konserwatorskich lub robót budowlanych oraz określa sposób wyceny i egzekucji w przypadku wykonania zastępczych prac konserwatorskich lub robót budowlanych.

Zgodnie z art. 71 ust. 1 i ust. 2 u.o.z.o.z. sprawowanie opieki nad zabytkami, co do których tytuł prawny posiada gmina, należy do gminy, włączając w to finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych. Jest to zadanie własne jednostki samorządu terytorialnego.

Zgodnie z art. 73 u.o.z.o.z. gmina będąca właścicielem, posiadaczem bądź posiadającą w trwałym zarządzie zabytek wpisany do rejestru zabytków może ubiegać się o dotację na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub budowlanych przy tym zabytku.

Art. 74 u.o.z.o.z. stanowi, że dotacja może być udzielona przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzkiego konserwatora zabytków. Szczegółowe zasady udzielania dotacji zawarte są w artykułach 75-78 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Artykuł 81 u.o.z.o.z. reguluje możliwość udzielania dotacji na prace restauratorskie, konserwatorskie i budowlane na zasadach określonych w uchwale podjętej przez organ stanowiący gminy. Pozytywną zmianą wprowadzoną 9 września 2017 jest możliwość przyznawania dotacji ze środków publicznych na remonty obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków (art. 81). Dotychczas na taką pomoc mogli liczyć tylko właściciele zabytków wpisanych do rejestru, a więc najbardziej wartościowych i objętych większą ochroną niż te z ewidencji. Ewidencja wiązała się dotąd tylko z ograniczeniami. Właściciele ujętych w niej budynków musieli konsultować z konserwatorem planowane przebudowy i rozbudowy, a w zamian nic nie otrzymywali.

Dofinansowanie prac przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków jest zadaniem administracji publicznej (art. 82 u.o.z.o.z.).

W art. 82a u.o.z.o.z. uregulowano udzielanie i rozliczanie dotacji przez ministra do spraw ochrony dziedzictwa narodowego w sytuacji gdy, planowane koszty badań archeologicznych i ich dokumentacji przekraczają określony w ustawie poziom, lub gdy nastąpi niespodziewane odkrycie nieznanego wcześniej zabytku archeologicznego.

Art. 83a u.o.z.o.z. reguluje finansowanie niezbędnych wydatków na pokrycie wyposażenia pomieszczenia i zabezpieczenia technicznego pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Od 1 stycznia 2018 r. dodano art. 83b do ustawy o ochronie zabytków, na podstawie którego został utworzony Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków. Jest to fundusz celowy, a jego środki będą przeznaczane na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa, a przy zabytku wpisanym do rejestru również na dofinansowanie robót budowlanych. Przychodem Funduszu mają być kary pieniężne, o których mowa w art. 107a-107e ustawy.

Artykuł 87 u.o.z.o.z. reguluje obowiązki gminy w zakresie sporządzania w cyklach 4 letnich gminnych programów opieki nad zabytkami.

Katalog zadań własnych gminy w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego został rozszerzony na mocy art. 93 ust. 4 u. o. z. o. z. i należą do nich:

- 1) utworzenie parku kulturowego (art. 16 ust. 1 i 5 u.o.z.o.z.),
- 2) sporządzenie i zatwierdzenie planu ochrony parku kulturowego (art. 16 ust. 3 u.o.z.o.z.),
- 3) utworzenie jednostki organizacyjnej do zarządzania parkiem kulturowym (art. 16 ust. 4 u.o.z.o.z.),
- 4) prowadzenie gminnej ewidencji zabytków (art. 22 ust. 4 u.o.z.o.z.),
- 5) przekazanie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętego zawiadomienia o dokonaniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkrycia przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem (art. 32 ust. 2 u.o.z.o.z.),

- 6) przekazanie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętego zawiadomienia o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym (art. 33 ust. 2 u.o.z.o.z.),
- 7) sporządzenie gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1 u.o.z.o.z.).

Art. 89 u.o.z.o.z. stanowi, że organami ochrony zabytków w Polsce są:

Art. 89. Organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków,
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Artykuł 96 u.o.z.o.z. stanowi podstawę aktów współdziałania niezależnych podmiotów w celu wspólnej, efektywnej realizacji zadań administracyjnych w dziedzinie spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, dając możliwość tworzenia porozumień administracyjnych.

Przepis ten pozwala na zlecenie zadań z zakresu ochrony zabytków, które należą do zadań administracji rządowej, do wykonania organom administracji samorządowej. Wyjątkiem są sprawy dotyczące prowadzenia rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz wydawanie decyzji w tym zakresie, które należą do wyłącznej kompetencji wojewódzkich konserwatorów zabytków. Wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, będzie mógł powierzyć, w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, gminom, powiatom, związkom gmin, związkom powiatów, związkom powiatowo-gminnym albo związkom metropolitalnym, położonym na terenie województwa. W takim przypadku gmina przyjmując zadanie, będzie miała obowiązek utworzenia w strukturze administracyjnej stanowiska gminnego konserwatora zabytków.

Od 1 stycznia 2018 r. ustawa zastępuje dotychczasowy, oparty o prawo wykroczeń, system ochrony prawnej zabytków, systemem administracyjnych kar pieniężnych. Do ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadzony został nowy rozdział dotyczący administracyjnych kar pieniężnych. Naruszenia przepisów ustawy, w zależności od ich rodzaju, zagrożone będą administracyjnymi karami pieniężnymi od 500 zł do 500 000 zł. I tak art. 107a dotyczy kar za niepowiadomienie o zmianach stanu zachowania zabytku, o których mowa w art. 28 ustawy o ochronie zabytków. Obowiązek informacyjny spoczywa na właścicielu lub posiadaczu zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa albo wpisanego do rejestru, lub innego zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków (a więc również zabytku nieruchomości, ujętego w gminnej ewidencji zabytków). Naruszenie wskazanego obowiązku stanowiło dotychczas wykroczenie, o którym mowa w art. 113 u.o.z.o.z. Z kolei art. 107c u.o.z.o.z. wprowadza kary pieniężne względem osób uniemożliwiających lub utrudniających dostęp do zabytku organowi ochrony zabytków, wykonującemu uprawnienia wynikające z ustawy. Art. 107d u.o.z.o.z. wprowadza kary pieniężne względem właściciela lub zarządcy obiektu, który działał bez zalecenia bądź pozwolenia konserwatorskiego, np. na prowadzenie prac budowlanych czy rozbiórkę, będzie narażony na sankcję administracyjną.

Kary administracyjne nakładane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków będą podlegały miarkowaniu zgodnie z nowymi przepisami kodeksu postępowania administracyjnego. W uzasadnionych przypadkach będzie można od nich odstąpić, a wysokość kary będzie zależała od wartości zabytku czy sytuacji finansowej właściciela. Wpływy z kar pieniężnych zasilają Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

Potrzeba zapewnienia większej skuteczności przepisów z zakresu ochrony zabytków przesądziła o zmianie charakteru czynu określonego dotychczas w art. 111 u.o.z.o.z.. Zgodnie z obowiązującym od 1 stycznia 2018 roku brzmieniem art. 109c u.o.z.o.z. poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków bez pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia, w tym przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, stanowi przestępstwo zagrożone karą grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Dotychczas wykroczenie zostało przekształcone w przestępstwo. Potrzeba zmiany w tym zakresie wynika z narastającego problemu nielegalnych poszukiwań zabytków, w tym zabytków archeologicznych. Zaostrzenie karania za nielegalne poszukiwania zabytków ma zapewnić skuteczną ochronę zabytków archeologicznych.

Akty wykonawcze do ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest uzupełniona o wydane akty wykonawcze, jakimi są na gruncie prawa polskiego rozporządzenia:

- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz.U. 2004 Nr 30, poz. 259),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz.U. Nr 71, poz. 650),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz.U. Nr 75, poz. 706),
- rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz.U. Nr 102, poz. 1066),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz.U. Nr 124, poz. 1302),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz.U. Nr 124, poz. 1304 ze zm.),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz.U. Nr 212, poz. 2153),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 lutego 2011 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wywozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 50, poz. 256),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz.U. Nr 89, poz. 510),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. Nr 113, poz. 661 ze zm.) oraz Obwieszczenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 20 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2021 poz. 56),

- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. poz. 110),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. poz. 1275),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 02.08.2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. 2021 poz. 81),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. poz. 1674).

III. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym

(t.j. Dz. U. 2023 r. poz. 40).

Samorząd gminy ponosi współodpowiedzialność za zachowanie dóbr kultury, co wynika z ustawy samorządowej jak i ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W świetle art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy o samorządzie gminnym: do zadań własnych gminy należą sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a w myśl art. 7 ust. 1 pkt 13: cmentarzy gminnych. Obowiązek opieki nad zabytkami wynika zaś z art. 5 i art. 71 pkt. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminie przysługuje prawo pierwokupu w wypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawo użytkowania wieczystego takiej nieruchomości, co wynika z art. 109 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. 2023 poz. 344 ze zm.).

IV. Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym

(t.j. Dz. U. 2023 r. poz. 977).

Na mocy ustawy planowanie i zagospodarowanie przestrzenne musi uwzględnić wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- zgodnie z art. 1 ust. 2 pkt 4 planowanie i zagospodarowanie przestrzenne musi uwzględniać wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej,
- w art. 10. ust. 1 pkt 4 ustawa określa, że w studium uwzględnia się uwarunkowania wynikające w szczególności ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej,
- w art. 10 ust. 2 pkt 4 w studium określa się w szczególności obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej,
- artykuł 11 stanowi, że studium musi zostać zaopiniowane przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- w art. 15 ust. 2 pkt 3, 3a, 4 – obowiązkowe określenie zasad ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu, dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej,

- w art. 15 ust. 3 pkt 6 – określa się granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady.

V. Ustawa z lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw

(Dz. U. 2023 r. poz. 1668).

Wraz z wejściem w życie tej ustawy w dniu 24 września 2023 r. polski system planowania przestrzennego przeszedł bardzo daleko idące zmiany. Zgodnie z ustawą plan ogólny zastąpi studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin - plany ogólne powinny zostać przyjęte do dnia 1 stycznia 2026 roku. Plan ogólny będzie aktem prawa miejscowego. Jego ustalenia dadzą podstawę do uchwalania planów miejscowych oraz wydawania decyzji o warunkach zabudowy. W planie ogólnym zostaną określone strefy planistyczne oraz gminne standardy urbanistyczne.

W celu realizacji rozwoju przestrzennego zmieniona została hierarchia aktów planowania przestrzennego, a ustawa zmieniająca nałożyła na gminy obowiązek obligatoryjnego sporządzenia strategii rozwoju gminy, co stanowi etap reformy planowania i zagospodarowania przestrzennego zapisanej w Krajowym Planie Odbudowy i Zwiększania Odporności.

VI. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane

(t.j. Dz. U. 2023 r. poz. 682).

W myśl art. 2 ust. 2 pkt 3 ustawy prawo budowlane przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

VII. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska

(t.j. Dz. U. 2022 r. poz. 2556).

W dziale IV traktującym o ochronie powierzchni ziemi, w art. 101 ustawa określa, że ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu funkcji kulturowych a w punkcie 2) litera f) stanowi, o zachowaniu zbioru dziedzictwa archeologicznego.

VIII. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody

(t.j. Dz. U. 2023 r. poz. 1336).

Zgodnie z art. 19 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody dla parku krajobrazowego sporządza się projekt planu ochrony a zgodnie z tym artykułem ust. 6b projekt uchwały o przyjęciu planu ochrony wymaga zaopiniowania przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Artykuł 23a ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody określa wykaz obiektów o istotnym znaczeniu historycznym i kulturowym.

Zgodnie z ust. 4 art. 23a ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody projekt uchwały, o której mowa w ust. 1, wymaga uzgodnienia z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska i zaopiniowania przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 83a ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków – wojewódzki konserwator zabytków.

W myśl art. 83f ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody przepis ten dotyczy także krzewów, drzew i krzewów owocowych na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

Art. 86 w ust. 1a) ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody stanowi, że nie nalicza się opłat za usunięcie drzew lub krzewów, jeżeli usunięcie jest związane z odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

IX. Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. 2021 r. poz. 485).

Rewitalizacja obszarów zdegradowanych w świetle przepisów ustawy z dnia 9 października 2015r. o rewitalizacji stanowi fakultatywne zadanie własne gminy, co oznacza, że nie wszystkie gminy muszą uczynić użytek z instrumentów prawnych i finansowych unormowanych w ustawie. Regulacje zawarte w ustawie mają na celu umożliwienie prowadzenia rewitalizacji na obszarach rewitalizacji w sposób zintegrowany i kompleksowy.

Gminny Program Rewitalizacji jest zasadniczym dokumentem służącym zaplanowaniu i realizacji procesu rewitalizacji. Ma on charakter strategii, w której dokonuje się pogłębionej diagnozy stanu obszaru rewitalizacji oraz planuje i koordynuje działania służące osiągnięciu wizji stanu obszaru po rewitalizacji. Służy również koordynacji działań rewitalizacyjnych z szeregiem innych dokumentów gminnych. Gminny Program Rewitalizacji nie stanowi aktu prawa miejscowego. Nie wiąże mieszkańców ani przedsiębiorców. Stanowi dokument o charakterze wewnętrznym, wiążący burmistrza miasta i gminy.

Ustawa nie wprowadza bezpośrednio problematyki ochrony zabytków, ale wprowadza m.in. znaczące ułatwienia dla ich właścicieli i narzędzia ochrony historycznych układów urbanistycznych.

X. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. poz. 774 ze zm.).

Jest to tak zwana „ustawa krajobrazowa”, której celem było wprowadzenie mechanizmów umożliwiających powstrzymanie procesu degradacji krajobrazu.

Rada gminy może w formie uchwały określić zasady sytuowania obiektów reklamowych, a także zakaz umieszczania takich obiektów, a w przypadku sztyldów uchwała może określić warunki ich sytuowania, wielkość, oraz ich liczbę na nieruchomości. Burmistrz może nałożyć grzywnę na właściciela nieruchomości oszpecającej krajobraz, a dochód wpłynie do budżetu gminy.

XI. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. 2023 r. poz. 344).

Zgodnie z art. 6 ust. 5 i 5a) ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami, opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów ustawy z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ochrona Pomników Zagłady w rozumieniu

przepisów o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady oraz miejsc i pomników upamiętniających ofiary terroru komunistycznego są celami publicznymi w rozumieniu ustawy.

Zgodnie z art. 13 ust. 4, 5 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków a także będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

W art. 29 ust. 2 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami jest mowa, że jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie.

Art. 96 ust. 1a ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami stanowi, że w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję o podziale nieruchomości wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Bardzo istotnym, z punktu widzenia gminy, jest art. 109 ust. 1 pkt 4, zgodnie z którym gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości.

XII. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej

(Dz. U. 2020 r. poz. 194 ze zm.).

Art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r. poz. 194 ze zm.) stanowi, że państwo sprawuje mecenat nad działalnością kulturalną polegający na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami.

XIII. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach

(Dz. U. 2022 r. poz. 385).

Zgodnie z art. 1 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach, muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów.

Artykuł 5 ust. 3 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach stanowi, że muzeami samorządowymi są muzea utworzone albo przejęte przez jednostki samorządu terytorialnego.

Artykuł 5 ust. 4 tego artykułu stanowi, że podmioty tworzące muzea są obowiązane do zapewnienia środków do utrzymania i rozwoju muzeum, zapewnia bezpieczeństwa gromadzonym zbiorom i sprawowania nadzoru nad muzeum.

XIV. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach

(Dz. U. 2022 r. poz. 2393).

Ustawa w art. 3 ustawy o z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach stanowi, że biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej. Zgodnie z art. 19 ust. 1 ustawy o z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, biblioteki publiczne są organizowane w sposób zapewniający mieszkańcom dogodny dostęp do materiałów bibliotecznych i informacji, a w myśl art. 19 ust. 2 tego artykułu gmina organizuje i prowadzi co najmniej jedną gminną bibliotekę publiczną, wraz z odpowiednią liczbą filii i oddziałów oraz punktów bibliotecznych.

XV. Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych

(Dz. U. z 2018 r. poz. 2337).

Zgodnie z art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych, grobami wojennymi w rozumieniu ustawy są groby i miejsca spoczynku:

- 1) poległych w walkach o niepodległość i zjednoczenie Państwa Polskiego,
- 2) osób wojskowych, poległych lub zmarłych z powodu działań wojennych, bez względu na narodowość,
- 3) sióstr miłosierdzia i wszystkich osób, które, wykonując zlecone im czynności przy jakiegokolwiek formacji wojskowej, poległy lub zmarły z powodu działań wojennych,
- 4) jeńców wojennych i osób internowanych,
- 5) uchodźców z 1915 r.,
- 6) osób wojskowych i cywilnych, bez względu na ich narodowość, które straciły życie wskutek represji okupanta niemieckiego albo sowieckiego od dnia 1 września 1939 r.,
- 7) ofiar niemieckich i sowieckich obozów, w tym cmentarzyska ich prochów,
- 8) osób, które straciły życie wskutek walki z narzuconym systemem totalitarnym lub wskutek represji totalitarnych lub czystek etnicznych od dnia 8 listopada 1917 r. do dnia 31 lipca 1990r.

W artykule 2 u.g.c.w. ustawodawca zaleca, aby groby wojenne bez względu na narodowość i wyznanie osób, w nich pochowanych, oraz formacje, do których osoby te należały, mają być pielęgnowane i otaczane należnym tym miejscom szacunkiem i powagą.

Zgodnie z art. 7 ust. 1 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych bezpośredni dozór nad stanem grobów i cmentarzy wojennych sprawują gminy, jeżeli czynności dozoru nie poruczono zrzeczeniom i organizacjom społecznym a w razie uszkodzenia grobu lub jakichkolwiek urządzeń na cmentarzu wojennym wójt (burmistrz, prezydent miasta) lub inny podmiot sprawujący opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jest obowiązany zawiadomić o tym wojewodę (art. 7 ust. 2 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych).

W Trawnikach znajduje się cmentarz wojenny, na którym pochowani są żołnierze armii austriackiej i rosyjskiej, którzy polegli w walkach w lipcu 1915 r. Na cmentarzu wojennym znajdują się także groby żołnierzy polskich poległych w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r.

XVI. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. 2023 r. poz. 571).

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie w art. 4 ust. 1 pkt 16 określa, iż wśród zadań publicznych znajdują się działania m. in. w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

W art. 19b ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie zawarte są regulacje, które określają prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 tej ustawy. Zgodnie z art. 19d ustawy organ wykonawczy jednostki samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

XVII. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. 2023 r. poz. 70).

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej, zwolnione są od podatku od nieruchomości.

Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce: podsumowanie

Dziedzictwo kulturowe stanowi szczególny zasób wspólnot lokalnych. Samorząd gminy, jako podstawowa jednostka samorządu terytorialnego w Rzeczypospolitej Polskiej ma bardzo szerokie kompetencje w dziedzinie ochrony zabytków i dziedzictwa narodowego:

- wyłącznie od gminy zależy należyte zagospodarowanie otoczenia wokół zabytku, gdyż właściwą formą tej ochrony jest miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – art. 19 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2022 poz. 840); planowanie przestrzenne jest również podstawowym narzędziem kształtowania i ochrony krajobrazu,
- jednostki samorządu terytorialnego powinny uchwalić programy opieki nad zabytkami (art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282 ze zm.), realizując cele wytyczone na szczeblu centralnym w krajowym programie ochrony zabytków i opiece nad zabytkami (art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
- gmina jest organem egzekucyjnym decyzji wydawanych przez miejskich konserwatorów zabytków, a więc odpowiada za skuteczność m.in. decyzji nakazujących i zakazujących określonego działania, stanowiącego zagrożenie dla zabytku nieruchomego i wartości w nim zapisanych (art. 19 § 2 oraz art. 20 § 1 pkt 2 ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji),
- rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, jest właściwa rzeczowo w zakresie ustanowienia parku kulturowego oraz ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (art. 16–20 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),

- zabytki są istotnym elementem rozwoju regionalnego i z tego względu problemy dotyczące ich ochrony powinny być uwzględniane w dokumentach strategicznych (szczególnie ważnych na poziomie województwa),
- zgodnie z art. 81 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami organy stanowiące gminy, powiatu i województwa mogą udzielić dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale; zgodnie z 81 ust. 2 dotacja, w zakresie określonym w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- gmina jest zobowiązana do prowadzenia ewidencji zabytków, która powinna stanowić kompletne i podstawowe źródło wiedzy na temat zasobu zabytkowego Polski (art. 22 ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
- jednostki samorządowe są zobowiązane do sporządzenia wojewódzkiego, powiatowego i gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
- gminy i powiaty, a także ich związki, mogą na podstawie stosownych porozumień wykonywać część kompetencji władczych wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 96 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
- starosta jest upoważniony, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, do umieszczenia na zabytku nieruchomym – wpisanym do rejestru zabytków – znaku informacyjnego o tym, że zabytek ten podlega ochronie (art. 12 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
- gminie przysługuje prawo pierwokupu w wypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości (art. 109 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997r. o gospodarce nieruchomościami),
- jednostki samorządu terytorialnego mają wiodącą rolę w przyjmowaniu funduszy strukturalnych przez sektor kultury,
- burmistrzowie i wójtowie mają obowiązek przekazywania wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętych zawiadomień o odkryciu przedmiotu o cechach zabytku lub znalezieniu zabytku archeologicznego (art. 32 ust.2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Jak wynika z powyższego, rola samorządu terytorialnego w ochronie dziedzictwa kulturowego jest współcześnie bardzo ważna, choć nie zawsze należycie zidentyfikowana. Efektywne wykonywanie wskazanych zadań własnych ma nie tylko znaczenie dla zachowania zasobu zabytkowego, ale również, jeżeli zostanie właściwie rozpoznane, korzystnie wpływa na rozwój lokalny, pobudzając wzrost ruchu turystycznego, a w konsekwencji rozwój gospodarczy i tworzenie nowych miejsc pracy. Trzeba jednak pamiętać, że jednostki samorządu terytorialnego są również, zgodnie ze statystykami prowadzonymi przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, właścicielem ok. 20% zabytków nieruchomych i w związku z tym są zobowiązane do ich zachowania w należyтым stanie. Obowiązek opieki obciążający właścicieli to: naukowe badanie i dokumentowanie zabytków, prowadzenie wymaganych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, zabezpieczenie i utrzymanie zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystanie z

zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowanie i upowszechnianie wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury (art. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Zadania własne poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego, odnoszące się do zachowania dziedzictwa kulturowego, należy więc postrzegać niezmiernie szeroko, a więc również z perspektywy gminy, powiatu i województwa jako właścicieli zabytków.

Do obowiązków organów samorządowych wszystkich szczebli należy ponadto uwzględnienie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji (art. 18 ust.1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami):

- koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- strategii rozwoju województw,
- planów zagospodarowania przestrzennego województw;
- planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłączonej strefy ekonomicznej,
- analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu,
- strategii rozwoju gmin,
- studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin,
- miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Wśród najistotniejszych ustaleń międzynarodowych, przyjętych w Polsce należy wymienić:

Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 16 listopada 1972 r. przyjęta na sesji w Paryżu (Dz. U. z 1976 r., nr 32, poz. 190).

Międzynarodowa umowa zobowiązująca państwa sygnatariuszy do identyfikacji, ochrony, konserwacji, rewaloryzacji i przekazania przyszłym pokoleniom dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Ustanawia ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego o wyjątkowej powszechnej wartości, m.in. przez nadawanie międzynarodowego statusu ochrony i poprzez wpisanie na listę światowego dziedzictwa UNESCO.

W Art. 1. Konwencja definiuje dziedzictwo kulturowe jako:

- zabytki: dzieła architektury, monumentalnej rzeźby lub malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, grotty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki,
- zespoły: budowli oddzielnych lub łącznych, które ze względu na swą architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem mają wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki,
- miejsca zabytkowe: dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również strefy oraz stanowiska archeologiczne mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego.

W rozumieniu Konwencji (Art.2) za dziedzictwo naturalne uważane są:

- pomniki przyrody utworzone przez formacje fizyczne i biologiczne albo zgrupowania takich formacji przedstawiające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia estetycznego lub naukowego,
- formacje geologiczne i fizjograficzne oraz strefy o ściśle oznaczonych granicach, stanowiące siedlisko zagrożonych zagładą gatunków zwierząt i roślin, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki lub ich zachowania,
- miejsca lub strefy naturalne o ściśle oznaczonych granicach mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki, zachowania naturalnego piękna.

Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 r. (Dz. U. 2012 poz. 210)

Konwencja, która weszła w życie 1 grudnia 1987 r., a Polska ma obowiązek się do niej stosować od 1 marca 2012 r., obejmuje ochroną nie tylko zabytki, czyli wszelkie budowle i obiekty wyróżniające się szczególną wartością historyczną, archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną, włącznie z ich częściami składowymi i wyposażeniem, ale także takie dobra trwałe jak zespoły budynków czy tereny.

W przypadku zespołów budynków konwencja mówi o jednolitych zespołach zabudowy miejskiej lub wiejskiej, wyróżniających się szczególną wartością historyczną, archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną, na tyle zwartych, aby tworzyły określoną jednostkę urbanistyczną.

Za dziedzictwo architektoniczne podlegające ochronie konwencja uznaje również tereny jako dzieła stworzone wspólnie przez człowieka i naturę, stanowiące obszary częściowo zabudowane, dostatecznie wyodrębnione i jednolite, aby tworzyły jednostkę urbanistyczną, mającą szczególną wartość historyczną, archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną.

Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego z 16 stycznia 1992 r., La Valetta (Dz. U. z 1996 r., Nr 120, poz. 564) – popularnie zwana konwencją maltańską

Najważniejszym rezultatem Konwencji Maltańskiej jest zapewnienie, że żadna inwestycja nie będzie niszczyła stanowisk archeologicznych bez przeprowadzenia wcześniejszych wykopalisk ratowniczych. Skutkiem wprowadzenia w życie tej zasady stało się:

- uwzględnianie obecności stanowisk archeologicznych w ocenach oddziaływania inwestycji na środowisko,
- zwiększenie liczby wykopalisk ratowniczych i radykalne zmniejszenie liczby wykopalisk podejmowanych w celach czysto badawczych (na stanowiskach archeologicznych niezagrażonych zniszczeniem),
- zwiększenie zapotrzebowania na instytucje i firmy archeologiczne, które mogą prowadzić wykopaliska ratownicze w trudnych warunkach (np. zimą), to z kolei doprowadziło w wielu krajach do powstania tzw. archeologii komercyjnej lub kontraktowej, czyli pojawienia się licznych prywatnych firm wykopaliskowych.

Europejska konwencja krajobrazowa – sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r. (Dz.U. z 2006 Nr 14 poz. 98)

Wielostronna umowa przyjęta w ramach Rady Europy 20 października 2000 r. we Florencji, przez Polskę została ratyfikowana w roku 2004.

Głównym celem Konwencji jest promowanie działań na rzecz krajobrazu, jego ochrona, zarządzanie i planowanie oraz organizowanie europejskiej współpracy w tym zakresie (art. 3). Do Konwencji nawiązują polskie polityki krajowe dotyczące zagospodarowania przestrzennego i polityki ekologicznej.

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r. (Dz.U. z 2007 r., Nr 215, poz. 1585)

Cele konwencji to:

- ochrona i promowanie różnorodności form wyrazu kulturowego,
- tworzenie takich warunków dla kultur, by mogły się w pełni rozwijać i oddziaływać na siebie w sposób przynoszący im wzajemne korzyści,
- zachęcanie do dialogu kultur oraz szerszej wymiany kulturalnej na świecie w oparciu o szacunek i kulturę pokoju,
- popieranie międzykulturowości, tj. wspólnych form wyrazu kulturowego na drodze dialogu i wzajemnego poszanowania, rozwijania interakcji między kulturami i budowania pomostów między narodami,
- promowanie poszanowania różnorodności form wyrazu kulturowego i uświadamianie jej wartości na szczeblu lokalnym, krajowym i międzynarodowym,
- potwierdzenie znaczenia związku między kulturą i rozwojem na całym świecie, a zwłaszcza w krajach rozwijających się, oraz wspieranie krajowych i międzynarodowych działań ukierunkowanych na uznanie prawdziwej wartości tego związku,
- uznanie szczególnego charakteru działalności, dóbr i usług kulturalnych jako nośników tożsamości, wartości oraz znaczeń,
- potwierdzenie suwerennego prawa państw do wprowadzania w życie polityk oraz środków chroniących i promujących różnorodność form wyrazu kulturowego,
- umacnianie współpracy i solidarności międzynarodowej w duchu partnerstwa, ukierunkowanych w szczególności na zwiększenie potencjału krajów rozwijających się w zakresie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego.

Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. (przyjęta 8 lutego 2011 r., Dz.U. Nr 179, 2011, poz. 1018)

Konwencja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne UNESCO w październiku 2003 roku. Jest wyrazem zainteresowania kwestą ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jest pierwszym międzynarodowym traktatem, który stwarza ramy prawne, administracyjne i finansowe, umożliwiające prowadzenie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego i podnoszenia jego rangi. Konwencję ratyfikowało 146 państw. Konwencja weszła w naszym kraju w życie 16 sierpnia 2011. Główne cele Konwencji:

- ochrona niematerialnego dziedzictwa,
- zapewnianie poszanowania dla niematerialnego dziedzictwa wspólnot, grup i jednostek,

- wzrost na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym, świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane przez różne grupy,
- zapewnianie międzynarodowej współpracy i pomocy w zakresie realizacji wszystkich wymienionych wyżej celów.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady Europy – INSPIRE, (Ustawa z dnia 4 marca 2010 r. o infrastrukturze informacji przestrzennej Dz. U. 2010 nr 76 poz. 489)

Celem dyrektywy 2007/2/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 14 marca 2007 r. ustanawiającej infrastrukturę informacji przestrzennej we Wspólnocie Europejskiej (dyrektywy INSPIRE) jest utworzenie europejskiej infrastruktury informacji przestrzennej oraz ułatwienie dostępu do danych przestrzennych. Dyrektywa określa podstawowe zasady funkcjonowania infrastruktury w zakresie: metadanych, zbiorów danych przestrzennych i usług z nimi związanych. Reguluje zasady udostępniania i wspólnego korzystania z zasobów infrastruktury. Ponadto ustala mechanizmy koordynujące, monitorujące i raportujące wdrażanie INSPIRE w Unii Europejskiej.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Trawniki, w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa prezentowanymi w następujących poniżej dokumentach.

4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026

Ten podstawowy dokument dla systemu ochrony dziedzictwa kulturowego Rzeczypospolitej został przyjęty Uchwałą nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. „Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026” realizuje podmiot wiodący – Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego – we współpracy z instytucjami podległymi MKiDN, m.in. z Narodowym Instytutem Dziedzictwa, Narodowym Instytutem Konserwacji Zabytków oraz Narodowym Muzeum Morskim w Gdańsku. Krajowy program głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Głównym celem Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Cel główny: **Zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce** został dookreślony w trzech celach szczegółowych oraz w ośmiu kierunkach działań strategicznych.

Cel szczegółowy 1: weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości

Cel ten wynika z realizacją w Polsce celów strategicznych Unii Europejskiej: wprowadzania nowych technologii w budownictwie, termomodernizacji, modernizacji infrastruktury drogowej i kolejowej oraz dekarbonizacji. Ekologiczne i pasywne budownictwo oraz szybki transport tworzą normy, którym tradycyjne, „stare” rozwiązania budowlane nie są w stanie sprostać. Dlatego

konieczna jest weryfikacja zasobu oraz stworzenie narzędzi kompleksowej ochrony zarządzania zwłaszcza obiektami najcenniejszymi i reprezentatywnymi dla wybranej kategorii i cech zasobu zabytkowego. Istotne jest więc włączenie Polski w najważniejsze programy międzynarodowe we współpracy z gremiami eksperckimi i wypracowanie spójnych narzędzi przeciwdziałania zagrożeniom. Wsparcia merytorycznego służb konserwatorskich, projektantów i właścicieli wymaga przygotowanie dokumentacji konserwatorskich na różnych szczeblach, zwłaszcza w przypadku obiektów objętych szczególną ochroną i opieką państwa. Doprecyzowanie przepisów i wzmocnienie ustawowych form ochrony zabytków w postaci pomnika historii i miejsc UNESCO dadzą podstawy prawne do zarządzania zasobem, który mimo swojej rangi ochrony systemowej, nie ma przepisów wykonawczych do realizacji koniecznych działań.

Cel szczegółowy 2: wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków

Cel ten jest implikowany znaczącym wzrostem postępowań administracyjnych w zakresie ochrony zabytków (rocznie 0 20—30%) wskazuje na konieczność poprawy efektywności i usprawnienia dostępu do baz danych cyfrowych w celu przyspieszenia weryfikacji dokumentów niezbędnych do formalnej i merytorycznej oceny zgromadzonych materiałów, a także niezbędnej reformy systemu finansowania ochrony i opieki nad zabytkami we współpracy międzyresortowej w zakresie m.in. kredytów preferencyjnych, crowdfundingu oraz ulg i zwolnień od podatku prac prowadzonych przy zabytku chronionym.

Cel szczegółowy 3: rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja)

Cel ten wynika z realizacji jednego z celów strategicznych Unii Europejskiej, jakim jest zrównoważony rozwój. Do realizacji tych celów zobligowane są wszystkie kraje UE, które na poziomie krajowym powinny zintensyfikować działania w ramach wyznaczonych priorytetów. Działania dotyczące klimatu w związku z nasilającymi się i trudnymi do opanowania zmianami klimatycznymi stanowią obecnie jedno z ważniejszych zadań również w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty strategiczne odnoszące się do ograniczenia zmian klimatycznych wymagają włączenia zasobu zabytkowego, tradycyjnych materiałów oraz technik budowlanych do zagadnień wspierających cele zrównoważonego rozwoju. Zadania mające na celu wypracowanie narzędzi przeciwdziałania zmianom klimatycznym powinny identyfikować i promować tradycyjne rozwiązania budowlane, ale także zrównoważone podejście do eksploatacji zabytków, ich roli w środowisku, stabilizowaniu ekosystemów, budowaniu bioróżnorodności i wspierania lokalnych samorządów i społeczności.

Plan finansowy przedstawiony w Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami 2023-2026 zamyka się kwotą 55 796 050 złotych.

4.1.2. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności” została przyjęta Uchwałą Nr 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 r. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności jest dokumentem o charakterze analitycznym i rekomendacyjnym, powstałym na bazie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju z dnia 6 grudnia 2006r. Określa on główne trendy, wyzwania i scenariusze rozwoju społeczno-gospodarczego Polski, a także kierunki przestrzennego zagospodarowania kraju, z uwzględnieniem zrównoważonego rozwoju. Stanowi opis nowego projektu cywilizacyjnego, zorientowanego na przyszłość, w perspektywie do 2030 roku. Głównym celem dokumentu **Polska 2030** jest poprawa jakości życia Polaków mierzona wskaźnikami jakościowymi, a także wartością oraz tempem wzrostu polskiego PKB.

4.1.3. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030r.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r. została przyjęta Uchwałą Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Dokument ten jest aktualizacją średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju 2020 i jest obowiązującym, kluczowym dokumentem państwa polskiego w obszarze średnio- i długofalowej polityki gospodarczej. Strategia stanowi podstawę dla zmian w systemie zarządzania rozwojem, w tym obowiązujących dokumentów strategicznych: strategii, polityk, programów. Głównym celem Strategii Odpowiedzialnego Rozwoju jest „Tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym”.

W poniższym opisie głównych obszarów koncentracji działań oraz obszarów wpływających na osiągnięcie Strategii odniesiono się jedynie do tych, które są związane z ochroną zabytków i dziedzictwa narodowego.

W celu szczegółowym III – skuteczne państwo wymieniono „Obszar E-państwo” i projektem strategicznym realizowanym w jego ramach jest digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej. Służyć temu ma kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

Wśród obszarów wpływającym na osiągnięcie celów Strategii wymieniono „Kapitał ludzki i społeczny” a czwartym z kierunków interwencji w tym obszarze wymieniono: wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej. W działaniach do 2030 r. ma to się przejawiać w:

- ochronie i promocji dziedzictwa narodowego poprzez:
 - wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty,
 - inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
- Wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez:
 - uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym),
 - likwidację „białych plam” w dostępie do kultury.

4.1.4. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Dokument został przyjęty uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. i stanowi kontynuację oraz aktualizację Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego, przyjętej 26 marca 2013 r. i jest instrumentem realizacji Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r.

W części Strategii poświęconej diagnozie obszaru „kultura” wskazano na:

- zły stan zabytków,
- niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych,

- niewystarczający poziom ochrony zbiorów chodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego,
- brak spójnej i aktualnej krajowej koncepcji rozwoju cyfrowych zasobów kultury,
- deficyt kompetencji kulturowych,

ale wskazano także na rosnący potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego.

Jako główny cel Strategii przyjęto wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. W części poświęconej celom, kierunkom interwencji oraz narzędziom realizacji celu przyjęto trzy cele szczegółowe:

- Cel szczegółowy 1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne.
- Cel szczegółowy 2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich.
- Cel szczegółowy 3. Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

W strategii podkreślono, iż podstawą budowania silnego kapitału społecznego jest wzmacnianie prospołecznych postaw i tożsamości opartych na wspólnym dorobku kulturowym, co osiąga się poprzez szacunek do tradycji oraz poczucie przynależności do wspólnoty i jej historii. Istotnym elementem Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego będą działania ukierunkowane na wzmocnienie i wykorzystanie potencjału kultury i zasobów dziedzictwa narodowego na rzecz utrwalania wzorców i kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego. Wśród zadań realizowanych w ramach celu szczegółowego 2 wyróżniono następujące priorytety:

- tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,
- ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury poprzez:
 - dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków,
 - wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii, między innymi poprzez projekt strategiczny „Rozwój Turystyki Kulturowej” obejmujący działania na rzecz zabytków uznanych za Pomniki Historii na tych szlakach,
 - kontynuację projektu „Krajobraz mojego miasta”, którego celem jest zapobieżenie chaosowi reklamowemu i zrównoważonemu planowaniu przestrzeni miejskiej,
 - rozbudowywanie kolekcji dzieł sztuki współczesnej,
 - poszukiwanie i odzyskiwanie zrabowanych podczas II wojny światowej dzieł sztuki,
- digitalizację, cyfrową rekonstrukcję i udostępnianie dóbr kultury poprzez między innymi realizację projektu strategicznego „Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej”, w ramach którego zostaną podjęte następujące zadania:
 - kontynuacja procesu digitalizacji wszystkich rodzajów zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów muzealnych, archiwalnych, audiowizualnych, bibliotecznych i zabytkowych w państwowych instytucjach kultury i archiwach,
 - systemowe udostępnianie zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego przez budowę centralnych punktów dostępu do zasobów kultury, nauki i administracji,
 - inwentaryzacja cyfrowych zasobów kultury, obejmująca instytucje kultury, archiwa i inne jednostki, w tym naukowe, prowadzące lub zlecające digitalizację i przechowujące cyfrowe zbiory,
 - podnoszenie kompetencji cyfrowych,
 - nowelizacja przepisów regulujących całość polskiej przestrzeni internetowej,
- umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, między innymi poprzez:

- realizację do 2022 r. strategicznego projektu „Niepodległa” oraz wykorzystanie instrumentów „polityki pamięci” po 2022 r.
- wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

W Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego wymieniono szereg projektów strategicznych, które przypisano do zakresu interwencji, wśród których należy wymienić:

- Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej.
- Dziedzictwo Buduje Wspólnotę (utworzenie sieci muzeów historycznych, których głównym celem jest opowiadanie o historii Polski z różnych perspektyw).
- Niepodległa (budowa kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100 rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego).
- Program Rozwoju Uniwersytetów Ludowych – których celem jest wzrost poziomu edukacji ustawicznej dorosłych mieszkańców gmin wiejskich i wiejsko miejskich oraz zwiększenie poziomu kapitału społecznego na obszarach wiejskich i w małych miastach.
- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami.
- Rozwój Turystyki Kulturowej.

4.1.5. Ochrona dziedzictwa niematerialnego

16 sierpnia 2010 r. w Polsce weszła w życie Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 15 lutego 2010 roku, zadania wynikające z realizacji zapisów Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, zostały powierzone Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa, co jest realizacją zapisu artykułu 13 Konwencji, pkt. d, iii, w sprawie powołania instytucji dokumentujących niematerialne dziedzictwo kulturowe i umożliwiających dostęp do tego dziedzictwa.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Trawniki, w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami jest zbieżny ze strategicznymi dokumentami wykonanymi na poziomie województwa, prezentowanymi w następujących poniżej dokumentach.

4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020 (z perspektywą do 2030 roku).

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020 (z perspektywą do 2030 roku) przyjęta została uchwałą Nr XXXIV/559/2013 Sejmiku Województwa Lubelskiego w dniu 24 czerwca 2013 r. Jest to dokument własny samorządu wojewódzkiego i podstawowy dokument polityki regionalnej określający wizję, cele rozwoju społeczno-gospodarczego województwa, a także działania służące ich realizacji. Uchwałą nr IV/96/2019 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 11 marca 2019 przystąpiono do aktualizacji Strategii oraz opublikowano jako załącznik do wymienionej Uchwały „Zasady, tryb i harmonogram aktualizacji „strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020 (z perspektywą do 2030 roku)”. Celem generalnym prowadzonych prac jest opracowanie strategii

województwa lubelskiego z horyzontem obowiązywania do 2030 roku uwzględniającej założenia nowego okresu programowania UE na lata 2021-2027 i wymóg spójności z nowymi dokumentami szczebla krajowego.

W strategii za najważniejsze potencjały województwa między innymi uznano walory krajobrazu, które wraz z dziedzictwem kulturowym mogą służyć do rozwijania turystyki. Przyjmuje się, że Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020 przyczyni się m.in. do kulturalnej i społecznej integracji regionu lubelskiego, dlatego w obszarze kultury wyznaczono cel strategiczny nr 4: *Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu*. Dla jego realizacji wskazano cel operacyjny 4.3: *Wzmacnianie społecznej tożsamości regionalnej i rozwijanie więzi i współpracy wewnątrzregionalnej*, między innymi poprzez odwoływanie się do tradycji wielokulturowości i włączania jej do programów edukacyjnych i selektywnie wspieranych działań kulturotwórczych oraz stymulowanie podejmowania wspólnych przedsięwzięć gospodarczych, organizacyjnych i edukacyjnych. W ramach tego celu operacyjnego wskazano 6 kierunków działań w perspektywie do 2020 roku, (jeden cel do 2030 roku):

1. Opracowanie programów edukacyjnych nt. historii regionu, jego tradycji etnicznych i kulturowych, włączenie ich do nurtu edukacji obywatelskiej w szkołach.
2. Wspieranie inicjatyw odtwarzania tradycji kulturowych, gospodarczych i etnicznych regionu, wzmacnianie ich edukacyjnej i kulturotwórczej roli (w perspektywie do 2030 roku).
3. Wspieranie organizacji prowadzących działalność promującą tradycje regionu oraz jego szanse rozwojowe.
4. Stymulowanie podejmowania i wspieranie wspólnych przedsięwzięć gospodarczych, społecznych, edukacyjnych i kulturalnych (np. odtwarzania tradycji) przez społeczności lokalne.
5. Kompleksowe i systemowe oznakowanie tras turystycznych i dziedzictwa kulturowego regionu.
6. Powołanie regionalnego forum terytorialnego.

Historyczne uwarunkowania spowodowały, że region lubelski nie wykształcił silnego poczucia więzi regionalnej i poczucia tożsamości. Podejmowane inicjatywy kulturalne i edukacyjne powinny służyć wzmocnieniu świadomości przynależności do Lubelszczyzny i poczucia regionalnej identyfikacji, przy jednoczesnym zachowaniu różnorodności wewnątrz regionu. Współpraca samorządów lokalnych jest jednym z istotnych kierunków poprawy ich funkcjonowania i podejmowania zadań przekraczających możliwości poszczególnych jednostek.

Wśród podmiotów uczestniczących w realizacji celu dokument wymienia: samorządy lokalne; organizacje pozarządowe, w tym m. in. lokalne grupy działania, instytucje edukacyjne, przedsiębiorców i ich organizacje, instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe.

Źródła finansowania celu: budżety samorządów lokalnych, RPO 2014-2020, Programy sektorowe 2014-2020, środki prywatne. Realizacja celu pozwoli na wzmacnianie poczucia wspólnoty regionalnej, osadzenia jej w tradycji i historii oraz wykorzystywania tych czynników dla podejmowania nowych inicjatyw kulturotwórczych i edukacyjnych.

W Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020 wyszczególniono szereg obszarów strategicznych interwencji (OSI), wśród których gmina Trawniki zaliczana jest do Obszaru Ochrony i Kształtowania Zasobów Wodnych; Obszaru Nowoczesna Wieś oraz do Lubelskiego Ośrodka Metropolitalnego (LOM).

4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego (PZPWL)

Obowiązujący obecnie Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego został przyjęty Uchwałą nr XI/162/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r., i zastąpił Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego uchwalony 29 lipca 2002 przez Sejmik Województwa Lubelskiego.

W aktualnie obowiązującym Planie zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego znajdziemy diagnozę zagrożeń dla stanu struktury zabytkowej na terenie ziem województwa:

- postępująca urbanizacja;
- brak kompleksowych działań rewitalizacyjnych (które powinny być uwzględniane w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego);
- brak powiązań obiektów nowoprojektowanych z obiektami zabytkowymi;

Z kolei główne potencjały rozwojowe regionu autorzy dokumentu widzą w:

- położeniu na międzynarodowych korytarzach komunikacyjnych;
- potencjale żywicielskim;
- potencjale turystycznym.

W ramach kształtowania i utrwalania tożsamości regionalnej oraz wykorzystania turystycznego w dokumencie wskazano na ośrodki koncentracji obiektów zabytkowych, z wyznacznikiem powyżej 5 obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Z uwagi na liczbę 8 obiektów/zespołów zabytkowych z terenu gminy Trawniki wpisanych do rejestru zabytków województwa lubelskiego, należy zaliczyć teren gminy do bardzo atrakcyjnych turystycznie. Gmina Trawniki znalazła się także w paśmie kulturowym Jana III Sobieskiego ze Szlakiem Jana III Sobieskiego o charakterze regionalnym.

Dokument wyznacza szereg obszarów funkcjonalnych, rozumianych jako zwarte układy przestrzenne składające się z funkcjonalnie powiązanych terenów, charakteryzujących się wspólnymi uwarunkowaniami i przewidywanymi, jednolitymi celami rozwoju. Gmina Trawniki została zaliczona do: wiejskich obszarów funkcjonalnych uczestniczących w procesach rozwojowych, obszaru funkcjonalnego Polesie ze strefą oddziaływania Kanału Wieprz-Krzna, Obszaru funkcjonalnego rozwoju gospodarki żywnościowej (roślinnej rolniczej przestrzeni produkcyjnej).

4.2.3. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie Lubelskim na lata 2023–2026

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2023-2026 został przyjęty uchwałą Nr LVI/813/2024 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 20 marca 2024 r.

Samorząd Województwa Lubelskiego realizuje zadania z zakresu ochrony zabytków występując w podwójnej roli: po pierwsze jako właściciel obiektów zabytkowych oraz jako jednostka samorządu terytorialnego poziomu regionalnego odpowiedzialna za wykonywanie zadań o charakterze wojewódzkim w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami na poziomie regionu.

Do zadań wynikających z zapisów ustawowych należą przede wszystkim sprawowanie opieki nad zabytkami, do których samorząd województwa posiada tytuł prawny (art. 5 i art. 71 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w związku z art. 6 ust 1 p. 2 ustawy o samorządzie województwa). Przepisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nie definiują jednoznacznie kompetencji oraz zakresu odpowiedzialności samorządu województwa w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Przyjmuje się, że jednym z obowiązków samorządu regionalnego jest kształtowanie polityki rozwoju województwa w sposób uwzględniający zadania o

charakterze wojewódzkim określone ustawami w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, polegające na ochronie zabytków, czyli podejmowaniu działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi rejestr zabytków, z podziałem na poszczególne rodzaje zabytków:

- A – zabytki nieruchome (4331 obiektów zabytkowych, w tym historyczne układy przestrzenne, historyczne układy ruralistyczne, świątynie różnych wyznań, klasztory i inne obiekty sakralne, budowle użyteczności publicznej, pałace i wille, dwory, domy mieszkalne, budynki przemysłowe, parki, zabytki archeologiczne, cmentarze),
- B – zabytki ruchome (22 400 zabytkowych obiektów ruchomych)
- C – zabytki archeologiczne (173 wpisy obejmujące pojedyncze obiekty zabytkowe oraz zespoły zabytków, jak cmentarzyska kurhanowe).

Głównym celem programu jest wyznaczenie pożądanych kierunków zmian w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami możliwych do rozpoczęcia lub osiągnięcia w perspektywie czasowej 4 lat. Istotnym celem programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie województwa lubelskiego, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego.

W części poświęconej opisowi krajobrazu kulturowemu i wartościom niematerialnym, zróżnicowaniu regionalnemu i kulturze ludowej wymieniono strój krzczonowski – rozpowszechniony na styku południowej części powiatu lubelskiego i północnej partii krasnostawskiego, z centrum w Krzczonowie. Strój ten z uwagi na rozpowszechnienie go przez zespoły pieśni i tańca, uważany jest powszechnie za strój lubelski.

W dokumencie określone zostały cele i kierunki działań wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami Województwa Lubelskiego na lata 2023-2026:

Cel strategiczny : Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny, uwzględniające wymogi teraźniejszości i oczekiwania przyszłości, służące poprawie jakości życia mieszkańców województwa lubelskiego.	
Cel operacyjny 1	Zachowanie potencjału krajobrazu kulturowego województwa.
Opis celu:	Celowi temu przyświeca intencja zachowania dobrostanu zasobu dziedzictwa kulturowego, poprzez aktualizację oceny stanu zachowania oraz potrzeb konserwatorskich obiektów zabytkowych w regionie, w poszczególnych kategoriach, ze szczególnym zwróceniem uwagi na obiekty, w których zachodzi proces degradacji.
Działanie 1.	Zachowanie wartości krajobrazu kulturowego oraz miejsc i obiektów dziedzictwa.
Działanie 2.	Dbłość o zabytki własne województwa
Działanie 3.	Wspieranie działań służących ochronie dziedzictwa i krajobrazu kulturowego - aktywny udział w pozyskiwaniu środków na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych
Cel operacyjny 2	Promocja zasobów dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego oraz idei opieki nad zabytkami.

Opis celu:	Głównym założeniem działań zaplanowanych do realizacji w tym celu operacyjnym jest popularyzacja i promocja bogactwa dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny. Realizowanie i wspieranie aktywnego marketingu tych zasobów będzie miało także wpływ na rozwój gospodarczy regionu. Ekspozowanie odrestaurowanych obiektów zabytkowych zaplanowane w poniższych działaniach, będzie służyć także krzewieniu idei opieki nad zabytkami, ukazując efekty starań w przywracaniu pierwotnego piękna i wartości śladów naszej historii.
Działanie 1.	Utworzenie Szlaku Architektury Drewnianej Województwa Lubelskiego
Działanie 2.	Przygotowywanie wydawnictw prezentujących bogactwo dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego.
Działanie 3.	Organizacja konkursu fotograficznego „Odkrywamy dziedzictwo Lubelszczyzny” z wydawnictwem pokonkursowym w formie kalendarza.
Działanie 4.	Upowszechnianie idei opieki nad zabytkami i ochrony dziedzictwa kulturowego
Cel operacyjny 3	Żywa tradycja – inwentaryzacja i ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego
Opis celu:	Lubelszczyzna jako obszar jest bardzo bogatym i wyrazistym kulturowo regionem. Co najważniejsze z ciągle żywymi przejawami funkcjonowania tradycji w wielu jej aspektach. Miała na to wpływ niewątpliwie specyfika regionu, ale także nie przerwana transmisja tradycji, która przekazywana bezpośrednio, w sposób ustny, jest warunkiem jej trwałości i autentyczności. Działania zaplanowane w tym celu mają za zadanie pomoc w określeniu tych przejawów, usystematyzowaniu i ochronie, a tym samym w odkrywaniu tożsamości regionalnej depozytariuszy tradycji i wzmacnianiu więzi społecznych.
Działanie 1.	Zacieśnienie współpracy ze środowiskiem naukowym służącej eksploracji, identyfikacji i dokumentacji przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego subregionów Lubelszczyzny.
Działanie 2.	Wpisy na krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego unikatowych zjawisk występujących na terenie Lubelszczyzny
Działanie 3.	Wspieranie wydarzeń i inicjatyw służących ochronie i promocji niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz ich depozytariuszy.

Lubelszczyzna posiada ogromny potencjał w postaci zasobu zabytkowego, w tym grup zabytków, takich jak np. m.in. dziedzictwo przemysłowe, architektura szkolna, cmentarze wojenne I wojny światowej, które należy popularyzować, gdyż może ono stać się ważnym elementem krótkich (weekendowych) tras turystycznych pieszych i rowerowych dla mieszkańców województwa i szerzej całego kraju

4.2.4. Przestrzenne aspekty lokalizacji energetyki wiatrowej w województwie lubelskim – opracowanie studialne

Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie opracowało w 2009 r. dokument dotyczący lokalizacji urządzeń energetyki wiatrowej na terenach województwa lubelskiego. U podstaw zainteresowania tematem leżała potrzeba zapobieżenia zagrożeniom, jakie są niesione przez szkodliwe oddziaływanie obiektów infrastruktury energetyki wiatrowej dla zabytków i krajobrazu kulturowego. Na obszarze gminy Trawniki przeważają obszary wykluczone z realizacji inwestycji w energetykę wiatrową ze względu na uwarunkowania prawne, ale występują także niewielkie obszary z rekomendacjami do rozwoju energetyki wiatrowej. Przeważająca część terenów gminy znajduje się w obszarze wykluczającym realizację inwestycji w energetykę wiatrową.

4.2.6. Kontrakt Terytorialny dla Województwa Lubelskiego

5 grudnia 2014 r. został podpisany Kontrakt Terytorialny dla Województwa Lubelskiego, który został zatwierdzony uchwałą Nr 235 Rady Ministrów z dnia 14 listopada 2014 r. W Kontrakcie strony określają priorytetowe cele i przedsięwzięcia istotne dla rozwoju województwa lubelskiego, dla których realizacji deklarowana jest współpraca w ramach realizacji programów operacyjnych na lata 2014–2020.

W zależności od dostępności środków finansowych przewidziana jest promocja regionu i rozwój turystyki z podtytułem „Lubelskie, Smakuj życie kulturowo”.

4.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

4.3.1. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu świdnickiego

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Świdnickiego na lata 2023-2026 został przyjęty Uchwałą nr LXVIII/397/2024 Rady Powiatu w Świdniku z dnia 26 stycznia 2024 r.

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Świdnickiego na lata 2023-2026 jest dokumentem strategicznym wytyczającym kierunki i zasady polityki ochrony dziedzictwa kulturowego. Dokument jest spójny z omówionymi powyżej dokumentami strategicznymi szczebla krajowego i wojewódzkiego. Jako dokument tematycznie specjalizowany poszerza, doprecyzowuje i uzupełnia strategię działania w sektorze ochrony dziedzictwa kulturowego, sygnalizowaną w dokumentach o szerszym zakresie problemowym.

W ramach programu wytyczone zostały dwa cele operacyjne podejmowanych działań:

Cel operacyjny 1:

Wzmocnienie potencjału dziedzictwa kulturowego powiatu świdnickiego jako elementu rozwoju społeczno – gospodarczego regionu zarządzanie dziedzictwem kulturowym, jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego.

Ochrona zabytków nieruchomych, nieruchomych zabytków archeologicznych, zabytków ruchomych, oraz opieka nad zabytkami powiatu świdnickiego

Kierunki działań:

- Zahamowanie procesu degradacji zabytków nieruchomych, nieruchomych zabytków archeologicznych i zabytków ruchomych oraz poprawa ich stanu zachowania;
- Rozszerzenie zasobu materialnego dziedzictwa kulturowego powiatu podlegającego ochronie z mocy prawa;

Cel operacyjny 2:

Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców powiatu świdnickiego.

Kierunki działań:

- Popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym powiatu;
- Podniesienie świadomości społecznej dotyczącej dziedzictwa kulturowego.

Podejmowane działania mają służyć zarówno bezpośredniej poprawie stanu zabytków, położonych na terenie powiatu świdnickiego, w tym zabytków będących własnością powiatu świdnickiego (jest to cel priorytetowy programu), jak i pośrednio wzmocnieniu potencjału gospodarczego otoczenia zabytków (np. zakłada się stymulowanie ruchu turystycznego poprzez działania promocyjne), co powinno przełożyć się na korzyści ekonomiczne pozwalające ich właścicielom zadbać o należyty stan tych obiektów.

4.3.3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych Powiatu świdnickiego.

Powiat świdnicki posiada aktualny Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych. Dokument nie jest on dostępny na stronach internetowych powiatu świdnickiego a

prezentowane poniżej uwagi dotyczą modelowego planu ochrony zabytków. Ochrona zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na wykonywaniu następujących przedsięwzięć:

- prace przygotowawcze w okresie poprzedzającym wystąpienie konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej,
- prace w okresie podwyższonej gotowości, to jest w okresie narastania bezpośredniego zagrożenia,
- reagowanie w czasie wystąpienia i trwania konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej,
- zabezpieczenie i dokumentowanie po zakończeniu konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej.

4.3.4. Lokalna Grupa Działania "DOLINA GIEŁCZWI"

Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Dolina Giełczwi” powstało 7 lipca 2008 roku. Do Stowarzyszenia należą reprezentanci sektorów: publiczny, społeczny, gospodarczy i osoby prawne; między innymi gminy Mełgiew, Milejów, Piaski, Rybczewice, Trawniki. Misją Stowarzyszenia jest między innymi: działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, ze szczególnym uwzględnieniem dziedzictwa kulturowego Doliny Giełczwi i Wieprza; podtrzymywanie tradycji narodowej, pielęgnowanie polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej; rozwój turystyki oraz ochronę dziedzictwa regionu; wspieranie edukacji ekologicznej, aktywności proekologicznej mieszkańców oraz ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Trawniki zgodny jest z następującymi dokumentami wykonanymi na poziomie gminy:

Zagospodarowanie przestrzenne gminy Trawniki

24 września 2023 weszła w życie Ustawa z 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw. Część zapisów ustawy wejdzie w życie z początkiem 2025 i 2026 r. Zgodnie z ustawą plan ogólny zastąpi studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. W przeciwieństwie do studium plan ogólny będzie aktem prawa miejscowego. Jego ustalenia dadzą podstawę do uchwalania planów miejscowych oraz wydawania decyzji o warunkach zabudowy. W planie ogólnym zostaną określone strefy planistyczne oraz gminne standardy urbanistyczne. Można będzie też ustalić obszary uzupełnienia zabudowy i obszary uzupełnienia zabudowy śródmiejskiej. Zgodnie z ustawą plany ogólne powinny zostać przyjęte do dnia 1 stycznia 2026 roku. Według aktualnie obowiązujących przepisów, w przypadku gdy gmina nie zdąży z uchwaleniem planu ogólnego do 2026 roku to nie będzie miała możliwości wydania nowych decyzji o lokalizacji inwestycji celu publicznego lub warunkach zabudowy. Ważność natomiast zachowałyby decyzje wydane wcześniej (i wciąż w mocy), a także realizować można byłoby inwestycje w oparciu o miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Znowelizowana ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym utrzymała w mocy wszystkie obowiązujące w dniu wejścia ustawy

w życie, to jest 24 września 2023 r., akty planowania przestrzennego, czyli również miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

W celu realizacji rozwoju przestrzennego zmieniona została hierarchia aktów planowania przestrzennego, a ustawa zmieniająca nałożyła na gminy obowiązek obligatoryjnego sporządzenia strategii rozwoju gminy, co stanowi etap reformy planowania i zagospodarowania przestrzennego zapisanej w Krajowym Planie Odbudowy i Zwiększania Odporności. Do momentu wejścia w życie ustawy zmieniającej strategia rozwoju gminy, przewidziana w art. 10e ust. 1 ustawy z 8.3.1990 r. o samorządzie gminy, była aktem fakultatywnym. Obecnie staje się to dokumentem, który musi być przyjęty w każdej gminie, a dodatkowo musi zawierać postanowienia uszczegóławiające zakres modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej gminy oraz ustaleń i rekomendacji w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej, czyli strategia rozwoju gminy musi zawierać długookresową, strategiczną wizję rozwoju przestrzennego gminy, wynikającą z uwarunkowań związanych z jej położeniem, trendami rozwojowymi (zarówno globalnymi, np. demograficznymi, klimatycznymi czy technologicznymi, jak i specyficznymi dla gminy), oraz kierunki zmian przestrzennych planowanych w związku z jej realizacją.

5.1.1. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego w gminie Trawniki

Jak wspomniano wyżej Ustawa z 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw utrzymała w mocy wszystkie obowiązujące w dniu wejścia ustawy w życie, to jest 24 września 2023 r., miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

Na terenie gminy Trawniki obowiązują następujące, niżej wymienione miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego:

UCHWAŁA RADY GMINY TRAWNIKI:	ZASIĘG PLANU	AKTUALNOŚĆ PLANU
Nr XVII/97/99 Rady Gminy Trawniki z dnia 15 grudnia 1999 w sprawie I etapu zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Trawniki. Zmiana przyjęta Uchwałą Nr VII/78/2011 Rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r.	Obejmuje teren całej gminy.	nieaktualny w zakresie wymogów formalno-prawnych oraz kierunków polityki przestrzennej
Nr VII/54/2011 rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy pojedynczych działek w m. Trawniki Kolonia	częściowa nieaktualność w zakresie wymogów formalno-prawnych
Nr VII/74/2011 rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy pojedynczych działek w m. Pełczyn	częściowa nieaktualność w zakresie wymogów formalno-prawnych
Nr VII/32/2011 Rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy jednej działki w m. Siostrzytów	aktualny
Nr VII/34/2011 Rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy pojedynczych działek w m. Trawniki	aktualny
Nr VII/36/2011 Rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy jednej działki w m. Trawniki Kolonia	aktualny
Nr VII/38/2011 Rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy pojedynczych działek w m. Trawniki Kolonia	aktualny

Nr VII/40/2011 Rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy jednej działki w m. Siostrzytów	aktualny
Nr VII/42/2011 Rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy pojedynczych działek w m. Trawniki Kolonia	aktualny
Nr VII/44/2011 Rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy jednej działki w m. Trawniki Kolonia	aktualny
Nr VII/46/2011 Rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy jednej działki w m. Trawniki Kolonia	aktualny
Nr VII/48/2011 Rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy pojedynczych działek w m. Dorohucza	aktualny
Nr VII/50/2011 Rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy jednej działki w m. Struża Kolonia	aktualny
Nr VII/52/2011 Rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy pojedynczych działek w m. Trawniki Kolonia	aktualny
Nr VII/56/2011 Rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy jednej działki w m. Siostrzytów	aktualny
Nr VII/58/2011 Rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy jednej działki w m. Trawniki Kolonia	aktualny
Nr VII/60/2011 Rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy jednej działki w m. Dorohucza	aktualny
Nr VII/62/2011 Rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy jednej działki w m. Trawniki	aktualny
Nr VII/64/2011 Rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy jednej działki w m. Trawniki Kolonia	aktualny
Nr VII/66/2011 Rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy zmian planu w granicach m. Dorohucza	aktualny
Nr VII/68/2011 Rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy zmian planu w granicach m. Ewopole	aktualny
Nr VII/70/2011 Rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy pojedynczych działek w m. Trawniki Kolonia	aktualny
Nr VII/72/2011 Rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy jednej działki w m. Trawniki Kolonia	aktualny
Nr VII/74/2011 Rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy jednej działki w m. Pelczyn	aktualny
Nr VII/76/2011 Rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy jednej działki w m. Trawniki Kolonia	aktualny
Nr VII/78/2011 Rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiany dot. części tekstowej MPZP z 1999 r.	aktualny
Nr XXV/175/2013 Rady Gminy Trawniki z dnia 27 września 2013 r. w sprawie uchwalenia miejscowego	Uchwała w sprawie uchwalenia miejscowego planu	aktualny

planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Trawniki, Etap I.	zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Trawniki, Etap I.	
Nr IV/19/15 Rady Gminy Trawniki z dnia 26 marca 2015 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Trawniki, Etap II.	Uchwała w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Trawniki, Etap II.	aktualny
Nr XVI/89/16 Rady Gminy Trawniki z dnia 8 grudnia 2016 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Trawniki, Etap I.	Uchwała w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Trawniki, Etap I.	aktualny
Nr XXII/125/17 Rady Gminy Trawniki z dnia 12 września 2017 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Trawniki, Etap II.	Uchwała w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Trawniki, Etap II.	aktualny
Nr XXX/169/18 Rady Gminy Trawniki z dnia 18 października 2018 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy zmian planu w granicach m. Ewopole	aktualny
Nr XXX/170/18 Rady Gminy Trawniki z dnia 18 października 2018 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy zmian planu w granicach m. Struża Kolonia i Trawniki Kolonia	aktualny
Nr XXX/171/18 Rady Gminy Trawniki z dnia 18 października 2018 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy zmian planu w granicach zgodnych z rysunkami planu wymienionymi w załącznikach	aktualny
Nr V/27/19 Rady Gminy Trawniki z dnia 26 marca 2019 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki	Zmiana dotyczy zmian planu w granicach zgodnych z rysunkami planu wymienionymi w załączniku	aktualny
Nr XIV/96/2020 Rady Gminy Trawniki z dnia 30 kwietnia 2020 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Trawniki dla działek ewidencyjnych nr 44, 45, 46 obręb Trawniki	Zmiana dotyczy zmian planu w granicach zgodnych z rysunkami planu wymienionymi w załączniku	aktualny
Nr XVI/125/2020 Rady Gminy Trawniki z dnia 25 września 2020 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki -w zakresie ustaleń ogólnych	Zmiany dot. części tekstowej MPZP z 1999 r.	aktualny
Nr XXVII/204/2022 Rady Gminy Trawniki z dnia 04 marca 2022 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Trawniki - etap I (tereny punktowe - cała gmina)	Zmiana dotyczy zmian planu w granicach zgodnych z rysunkami planu wymienionymi w załączniku	aktualny
Nr XXXII/249/2022 Rady Gminy Trawniki z dnia 11 października 2022 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Trawniki – etap II	Zmiana dotyczy zmian planu w granicach zgodnych z rysunkami planu wymienionymi w załączniku	aktualny
Nr XLVI/346/2024 Rady Gminy Trawniki z dnia 6 marca 2024 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Trawniki – etap IV	Zmiana dotyczy zmian planu w granicach zgodnych z rysunkami planu wymienionymi w załączniku	aktualny

Poniżej zostały wymienione te miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, w których znalazły się zapisy dotyczące zasad ochrony dóbr kultury.

***I etap zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Trawniki
(Uchwała Nr XVII/97/99 Rady Gminy Trawniki z dnia 15 grudnia 1999 r.)***

W zakresie ochrony dóbr kultury w planie znajdują się przytoczone niżej zapisy, które zacytowano z zachowaniem oryginalnej pisowni dotyczącej nazw miejscowości i funkcji obiektów.

„§ 4. Ochrona wartości kulturowych

1. Strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej.

1.1. Obszary i obiekty zabytkowe objęte ścisłą ochroną konserwatorską - wpisane do rejestru zabytków Województwa Lubelskiego, na terenie gminy Trawniki:

Lp.	Nazwa obiektu	Miejscowość	Numer rejestru zabytków
1.	Zespół kościoła parafialnego p.w. Św. Stanisława – kościół z I połowy XVIII w. – ogrodzenie z kapliczkami – plebania z II połowy XVIII w. – cmentarz przykościelny wraz z drzewostanem	Biskupice	A/569
2.	Cmentarz parafialny	Biskupice	A/938
3.	Cmentarz żydowski tzw. „Baca Góra”	Biskupice	A/1004
4.	Zespół kościoła parafialnego p.w. Św. Judy Tadeusza Apostoła – kościół z I połowy XVIII w. – drzewostan	Dorohucza	A/604
5.	Karczma	Dorohucza	A/603
6.	Dwór z pozostałościami parku	Struża	A/1118
7.	Zespół dworsko - parkowy – kordegarda z XIX w. – brama wjazdowa z XIX w. – aleja kasztanowców – kaplica grobowa z I połowy XIX w.	Trawniki	A/733
8.	Cmentarz z I Wojny Światowej	Trawniki	A/1070

1.2. Wszelka działalność inwestycyjna i budowlana na obszarach wymienionych w p. 1.1. może być prowadzona jedynie po uzyskaniu zezwolenia Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie.

1.3. Wszelkie prace wykonywane na obszarach funkcjonalnych na terenie których znajdują się obiekty objęte ścisłą ochroną Konserwatorską wymagają uzgodnienia z Lubelskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Lublinie.

2. Strefa pośredniej ochrony konserwatorskiej.

2.1. Obiekty zabytkowe objęte strefą pośredniej ochrony konserwatorskiej figurujące w ewidencji dóbr kultury województwa lubelskiego:

Lp.	Nazwa obiektu	Miejscowość	Ulica
1.	Układ urbanistyczny Biskupic	Biskupice	
2.	Kaplica grobowa Popławskich	Biskupice	Na cmentarzu parafialnym
3.	Kaplica grobowa Radziwińskich	Biskupice	Na cmentarzu parafialnym
4.	Kapliczka z figurą św. Jana Nepomucena	Biskupice	Rynek
5.	Kapliczka św. Jana Nepomucena	Biskupice	Podwał
6.	Szkoła	Biskupice	Piłsudskiego 15
7.	Kamienica	Biskupice	Piłsudskiego 36
8.	Karczma ob. dom	Biskupice	Miła 5
9.	Karczma ob. dom	Biskupice	Piłsudskiego 5a
10.	Młyn	Biskupice	Piłsudskiego 42
11.	Młyn	Biskupice	Rynek 10

12.	Kuźnia	Biskupice	Cmentarna 23
13.	Plebania z ZKK	Dorohucza	
14.	Zespół dworsko - parkowy w Dorohuczycy		
	Dwór w ruinie	Dorohucza	
	Czworak ob. dom	Dorohucza	Nr 181
	Młyn	Dorohucza	Nr 133
15.	Grodzisko wczesnośredniowieczne	Dorohucza	
16.	Cmentarz parafialny	Dorohucza	
17.	Kapliczka przydrożna	Oleśniki	
18.	Młyn	Oleśniki	
19.	Wiatrak holender podworski	Oleśniki	
20.	Remiza strażacka ob. mleczarnia	Oleśniki	
21.	Szkoła	Oleśniki	
22.	Park dworski z aleją	Siostrzytów	
23.	Młyn	Siostrzytów	
24.	Szkoła ob. dom	Siostrzytów	
25.	Zespół dworsko - parkowy w Strużycy		
	Obora ob. magazyn	Struża	
	Spichlerz	Struża	
	Park (pozostałości)	Struża	
26.	Młyn	Trawniki	
27.	Czworak	Trawniki	
28.	Dom	Trawniki	Mickiewicza 1
29.	Dom	Trawniki	Mickiewicza 3
30.	Zespół dworcowy w Trawnikach		
	Dworzec kolejowy	Trawniki	
	Wieża ciśnień	Trawniki	
	Dom dróżnika	Trawniki	
	Dom dla kolejarzy	Trawniki	Kolejowa 3
	Dróżniczówka	Trawniki	
	Wiadukt kolejowy - most	Trawniki	
31.	Zespół przemysłowy w Trawnikach		
	Cukrownia ob. hala fabryczna	Trawniki	
	Budynek administracyjny ob. dom	Trawniki	Nr 607
	Dom dla pracowników cukrowni I	Trawniki	Nr 603
	Dom dla pracowników cukrowni II	Trawniki	Nr 604
	Dom dla pracowników cukrowni III	Trawniki	Nr 607
32.	Kuźnia	Trawniki	Nr 276
33.	Wiatrak	Struża	
34.	Dworzec kolejowy	Biskupice	

2.3. Wszelkie prace inwestycyjne prowadzone przy obiektach wymienionych w punkcie 2.1. wymagają uzyskania opinii Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie na etapie ustalania warunków realizacji inwestycji.

2.4. Na terenie grodziska wczesnośredniowiecznego w Dorohuczycy o wyjątkowym znaczeniu dla dziedzictwa kultury, zakazuje się jakiegokolwiek działalności inwestycyjnej w obrębie wyznaczonej na rysunku planu strefy pośredniej ochrony konserwatorskiej.

2.5. W obrębie średniowiecznego układu urbanistycznego w Biskupicach, ochronie konserwatorskiej podlega układ drożny, skala i forma zabudowy, sposób jej kształtowania, utrzymanie historycznej linii zabudowy. Nowe inwestycje na tym terenie winny w sposób bezkolizyjny wpisywać się w historyczny krajobraz kulturowy miejscowości.

- a) dopuszcza się zabudowę parterową z dachem 2-spadowym oraz zabudowę 2-kondygnacyjną w obszarze historycznego rysunku.
- b) projekty nowowznoszonych obiektów powinny wykorzystywać tradycyjne wzory i elementy architektoniczne, charakterystyczne dla Biskupic. Dotyczy to również wykorzystania tradycyjnych materiałów wykończeniowych np.

do pokrycia dachów, zastosowania tynków gładkich na elewacjach zewnętrznych, drewnianej stolarki okiennej i drzwiowej.

c) wszelkie prace prowadzone w obrębie wyznaczonej na rysunku planu strefy ochrony konserwatorskiej podlegają opiniowaniu przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie na etapie ustalania warunków realizacji inwestycji.

2.5. W przypadku rozbiórki obiektów zabytkowych, figurujących w ewidencji dóbr kultury należy uzyskać zgodę Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie, w oparciu o skróconą dokumentację fotograficzną i architektoniczną.

3. Strefa ochrony archeologicznej.

3.1. Ochronie konserwatorskiej podlegają obszary i stanowiska archeologiczne na obszarze gminy, oznaczone na rysunku planu.

3.2. Wszelkie zmiany prowadzone w tych obszarach, w tym zmiany sposobu ich użytkowania podlegają opiniowaniu przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie.

Uwaga: Zgodnie z obowiązującymi obecnie standardami konserwatorskimi w odniesieniu do zabytków archeologicznych stosuje się zapisy odnoszące się do indywidualnie objętych ochroną stanowisk archeologicznych określanych jako nieruchome zabytki archeologiczne i stosuje się pojęcie „w granicach zabytków archeologicznych ujętych w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków”

Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki.

(Uchwała Nr VII/32, 34, 36, 38, 40, 42, 44, 46, 48, 50, 52, 54, 56, 58, 60, 62, 64, 66, 68, 70, 72, 74, 76 /2011 rady Gminy Trawniki z dnia 29 czerwca 2011 r.);

Uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Trawniki, Etap I.

(Uchwała Nr XXV/175/2013 Rady Gminy Trawniki z dnia 27 września 2013 r.)

Uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Trawniki, Etap II.

(Uchwała Nr IV/19/15 Rady Gminy Trawniki z dnia 26 marca 2015 r.)

Uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Trawniki, Etap II.

(Uchwała Nr XXII/125/17 Rady Gminy Trawniki z dnia 12 września 2017 r.)

Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki.

(Uchwała Nr XXX/169/18 Rady Gminy Trawniki z dnia 18 października 2018 r.)

Wymienionymi wyżej Uchwałami Rady Gminy Trawniki w zakresie ochrony wartości kulturowych znalazły się zapisy

ZASADY OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

1. Zgodnie z „Konwencją w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego” (ICOMOS – Paryż 1972), oprócz obiektów zabytkowych, za dziedzictwo naturalne uznaje się wartościowe elementy przyrody, formacje i strefy geologiczne i fizjograficzne, a także miejsca wartościowe z punktu widzenia estetycznego lub naukowego.

2. Na całym obszarze planu obowiązuje wymóg zobowiązujący osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryły przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, do wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, odpowiedniego zabezpieczenia miejsca i niezwłocznego powiadomienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub Wójta Gminy.

***Uchwała miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Trawniki, Etap I
(Uchwała Nr XVI/89/16 Rady Gminy Trawniki z dnia 8 grudnia 2016 r.)***

Uchwała Nr XVI/89/16 Rady Gminy Trawniki z dnia 8 grudnia 2016 r. przyjęła miejscowy plan zagospodarowania w określonych w planie granicach. W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego znalazły się następujące zapisy:

§ 5. ZASADY OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I ZABYTKÓW, W TYM KRAJOBRAZÓW KULTUROWYCH ORAZ DÓBR KULTURY WSPÓŁCZESNEJ

1. Zgodnie z „Konwencją w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego” (ICOMOS – Paryż 1972), oprócz obiektów zabytkowych, za dziedzictwo naturalne uznaje się wartościowe elementy przyrody, formacje i strefy geologiczne i fizjograficzne, a także miejsca wartościowe z punktu widzenia estetycznego lub naukowego.
2. Na całym obszarze planu obowiązuje wymóg zobowiązujący osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryły przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, do wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, odpowiedniego zabezpieczenia miejsca i niezwłocznego powiadomienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub Wójta Gminy.
3. W miejscowości Dorohucza, Obszar II, zał. graf. 1/2, zlokalizowane są stanowiska archeologiczne, zaewidencjonowane podczas badań AZP pod numerami 79-85/62-8. Prace ziemne prowadzone w obrębie wyznaczonego stanowiska archeologicznego wymagają przeprowadzenia badań archeologicznych w formie nadzoru. Na badania te należy uzyskać pozwolenie LWKZ. Planowane w obrębie stanowiska archeologicznego duże zamierzenia inwestycyjne m.in. związane z budową nowych budynków i inwestycji liniowych (drogi, sieci, melioracje, infrastruktura techniczna), którym towarzyszą prace ziemne i przekształcenia naturalnego ukształtowania – wymagają wcześniejszego uzgodnienia w celu uzyskania zaleceń konserwatorskich dla przedmiotowej inwestycji.

***Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki.
(Uchwała Nr XXX/170/18 Rady Gminy Trawniki z dnia 18 października 2018 r.)***

Uchwałą Nr XXX/170/18 Rady Gminy Trawniki z dnia 18 października 2018 r. przyjęła zmianę miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Trawniki w granicach miejscowości Struża Kolonia i Trawniki Kolonia. W zakresie ochrony dóbr kultury w zmianie planu znalazł się poniższy zapis:

§ 5. ZASADY OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I ZABYTKÓW, W TYM KRAJOBRAZÓW KULTUROWYCH ORAZ DÓBR KULTURY WSPÓŁCZESNEJ

1. Zgodnie z „Konwencją w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego” (ICOMOS – Paryż 1972), oprócz obiektów zabytkowych, za dziedzictwo naturalne uznaje się wartościowe elementy przyrody, formacje i strefy geologiczne i fizjograficzne, a także miejsca wartościowe z punktu widzenia estetycznego lub naukowego.
2. Na całym obszarze planu obowiązuje wymóg zobowiązujący osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkryły przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, do wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, odpowiedniego zabezpieczenia miejsca i niezwłocznego powiadomienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub Wójta Gminy.
3. W miejscowości Struża Kolonia, zał. graf. 1/1, miejscowości Trawniki Kolonia, zał. graf. 1/2 zlokalizowane są stanowiska archeologiczne, zaewidencjonowane podczas badań AZP pod numerami 79- 85/106-5, 79-85/15-2. Prace ziemne prowadzone w obrębie wyznaczonego stanowiska archeologicznego wymagają przeprowadzenia badań archeologicznych w formie nadzoru. Na badania te należy uzyskać pozwolenie LWKZ. Planowane w obrębie stanowiska archeologicznego duże zamierzenia inwestycyjne m.in. związane z budową nowych budynków i inwestycji liniowych (drogi, sieci, melioracje, infrastruktura techniczna), którym towarzyszą prace ziemne i przekształcenia

naturalnego ukształtowania – wymagają wcześniejszego uzgodnienia w celu uzyskania zaleceń konserwatorskich dla przedmiotowej inwestycji.

Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki.

(Uchwała Nr XXX/171/18 Rady Gminy Trawniki z dnia 18 października 2018 r.)

Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Trawniki.

(Uchwała Nr V/27/19 Rady Gminy Trawniki z dnia 26 marca 2019 r.)

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Trawniki dla działek ewidencyjnych nr 44, 45, 46 obręb Trawniki

(Uchwała Nr XIV/96/2020 Rady Gminy Trawniki z dnia 30 kwietnia 2020 r.)

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Trawniki - etap I (tereny punktowe - cała gmina)

(Uchwała Nr XXVII/204/2022 Rady Gminy Trawniki z dnia 04 marca 2022 r.)

Wymienionymi powyżej uchwałami przyjęto zmianę miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Trawniki w granicach określonych w załącznikach do planu W zakresie ochrony dóbr kultury w zmianie planu znalazł się poniższe zapisy:

§ 8. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej, ustala się:

- 1) występujące w granicach planu stanowisko archeologiczne objęte są ochroną na podstawie przepisów odrębnych;
- 2) w granicach planu nie występują dobra kultury współczesnej, w związku z tym nie określa się zasad ich ochrony;
- 3) jeżeli na terenach objętych planem w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkryto przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, należy:
 - a) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot,
 - b) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia,
 - c) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Trawniki – etap II

(Uchwała Nr XXXII/249/2022 Rady Gminy Trawniki z dnia 11 października 2022 r.)

Wymienioną powyżej uchwałą przyjęto zmianę miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Trawniki w granicach określonych w załącznikach do planu W zakresie ochrony dóbr kultury w zmianie planu znalazł się poniższe zapisy:

§ 8. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej, ustala się:

- 1) na rysunku planu wskazuje się park wiejski w Siostrzytowie wpisany do wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 2) wszelkie prace prowadzone przy obiekcie wymienionym w pkt. 1 i w jego bezpośrednim otoczeniu należy uzgodnić z odpowiednimi służbami konserwatorskimi zgodnie z przepisami odrębnymi;
- 3) w granicach planu nie występują dobra kultury współczesnej, w związku z tym nie określa się zasad ich ochrony;
- 4) jeżeli na terenach objętych planem w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkryto przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, należy:

- a) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot,
- b) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia,
- c) niezwłocznie zawiadomić o tym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a jeśli nie jest to możliwe Wójta Gminy Trawniki.

5.1.2. Zintegrowana Strategia Rozwoju Obszaru Funkcjonalnego „Zbiornik Wodny Oleśniki”

Uchwałą nr IX/51/15 Rady Gminy Trawniki z dnia 4 grudnia 2015 przyjęto do realizacji Strategię Rozwoju Obszaru Funkcjonalnego „Zbiornik Wodny Oleśniki, której ramy czasowe mieszczą się w perspektywie 2014-2020 r., to jest horyzontu czasowego perspektywy finansowej Unii Europejskiej. Obszar Funkcjonalny „Zbiornik Wodny Oleśniki” został utworzony w oparciu o partnerstwo 5 gmin wiejskich: Krasnystaw, Łopiennik Górny, Rejowiec Fabryczny, Siedliszcze i Trawniki. Dokument ten wykracza poza granice administracyjne gminy Trawniki i wprowadza kategorię planowania funkcjonalnego, to jest na obszarach o wspólnych specyficznych cechach. Planowany zbiornik zostanie wybudowany na bazie rzeki Wieprz i będzie zlokalizowany na obszarze 5 gmin województwa lubelskiego: Trawniki (powiat świdnicki), Łopiennik Górny i Krasnystaw (powiat krasnostawski) oraz Siedliszcze i Rejowiec Fabryczny (powiat chełmski). Zbiornik ma spełniać wiele funkcji: retencjonowanie wody, ochrona przeciwpowodziowa doliny Wieprza, ustabilizowanie stosunków wodnych na obszarach chronionych, uprawianie sportów wodnych i rekreacja. Inwestycja ma przyczynić się do wzrostu znaczenia turystyki na obszarze oddziaływania zbiornika Oleśniki. W opisie dziedzictwa kulturowego OF scharakteryzowano jako skupisko wielu interesujących zabytków i osobliwości kulturowych, które przyciągają turystów i stanowią podstawę do rozwoju branży turystycznej na tym obszarze. Elementem wyróżniającym Obszar Funkcjonalny jest niezwykle bogactwo i zagęszczenie obiektów dworsko-pałacowych. Ponadto na badanym obszarze znajdują się liczne zabytki sakralne, w szczególności kościoły katolickie i cmentarze z okresu I i II wojny światowej. Nietrafne są spostrzeżenia o braku zabytków archeologicznych na zachód od Wieprza oraz, że obszar wyróżnia obecność jedynie sześciu zabytków archeologicznych. Autorzy opracowania zupełnie pominięli fakt, że wzdłuż doliny Wieprza i na jej krawędzi archeolodzy odkryli w trakcie akcji Archeologicznego Zdjęcia Polski setki, bardzo cennych stanowisk archeologicznych świadczących o niezwyklej atrakcyjności doliny Wieprza od czasów najdawniejszych do nam obecnych.

Wyznaczono dwa cele strategiczne: Obszar Funkcjonalny „Zbiornik Wodny Oleśniki” atrakcyjny inwestycyjnie i turystycznie oraz Obszar Funkcjonalny „Zbiornik Wodny Oleśniki” przyjazny mieszkańcom, do których przypisano cele operacyjne, z których cel 1.1 ma bezpośrednie odniesienia do ochrony dziedzictwa kulturowego: Rozwój infrastruktury poprawiającej atrakcyjność inwestycyjną i turystyczną obszaru funkcjonalnego. Wśród czynników wpływających na jakość życia mieszkańców wymieniono infrastrukturę dziedzictwa kulturowego (tj. zabytków i muzeów, izb regionalnych). Właściwe wykorzystanie zasobów dziedzictwa, zarówno kulturowego, jak i przyrodniczego, jest warunkiem wzmocnienia zewnętrznej konkurencyjności obszaru oraz poprawy jego atrakcyjności jako miejsca zamieszkania i spędzania czasu wolnego. Wśród proponowanych kierunków działania wymieniono:

- renowacja, restauracja i rewitalizacja zabytków oraz zwiększenie ich dostępności,
- Konserwacja oraz zabezpieczenie przed zniszczeniem zabytków ruchomych.

W dokumencie brak jest zupełnie analizy wpływu projektowanego zbiornika wodnego na obecność bardzo licznych stanowisk archeologicznych rozsianych wzdłuż doliny Wieprza jak i na jej krawędzi.

Autorzy wspomnieli jedynie o 6 stanowiska archeologicznych, które wpisane są do rejestru zabytków ale nie wspomnieli o setkach rozpoznanych stanowisk, które znajdują się w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Autorzy z jednej strony obiecują renowację, restaurację i rewitalizację zabytków, zupełnie pomijając fakt, że projektowany zbiornik wodny pochłonie setki rozpoznanych stanowisk archeologicznych, których lokalizacja jest dobrze znana.

5.1.3. Programu Ochrony Środowiska dla Gminy Trawniki

Uchwałą nr XX/124/2004 Rady Gminy Trawniki z dnia 23 września 2004 r. przyjęto do realizacji Program Ochrony Środowiska dla Gminy Trawniki. Program stanowi podstawowe narzędzie prowadzenia polityki ekologicznej na terenie gminy a jego celem jest jest doprowadzenie do przestrzegania standardów jakości środowiska zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. W programie znalazły się nieliczne odniesienia do problematyki ochrony i opieki nad zabytkami Gminy Trawniki, przede wszystkim dotyczące ochrony zabytkowej zieleni parkowej.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Charakterystyka geograficzno-przyrodnicza gminy Trawniki

Gmina Trawniki położona jest we wschodniej części powiatu świdnickiego, graniczy z gminą Piaski powiatu świdnickiego oraz gminami Siedliszcze i Rejowiec Fabryczny powiatu chełmskiego, gminą Milejów powiatu łęczyńskiego oraz gminą Fajslawice powiatu krasnostawskiego. Gmina zajmuje powierzchnię 84,16 km², a powiat świdnicki dołączył w styczniu 2020 r. do partnerstwa w Lubelskim Obszarze Metropolitalnym. Gospodarka Gminy ma charakter rolniczo-usługowy. Gmina Trawniki należy do obszaru o stosunkowo wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych. Przez jej teren przebiega umowna granica pomiędzy Europą Wschodnią a Zachodnią. W przyjętej regionalizacji fizyczno-geograficznej Polski Jerzego Kondrackiego przez teren gminy przebiega granica pomiędzy Wyżyną Lubelską, należąca do Wyżyny Lubelsko-Lwowskiej i leżącą w pasie Wyżyn Polskich a Polesiem Wołyńskim, należącym do Polesia a leżącym na terenie Niżu Wschodniobałtycko-Białoruskiego. Granica pomiędzy nimi przebiega z grubsza wzdłuż doliny Wieprza i w części zachodniej znajduje się mezoregion Płaskowyżu Świdnickiego a w części wschodniej mezoregion Obniżenia Dorohuckiego. Teren Płaskowyżu Świdnickiego stanowi dosyć płaska równina denudacyjna, wymodelowana w marglach i pozbawiona pokrywy lessowej, o powierzchni nachylonej ku północy, przechodzącej bez wyraźnej granicy na południu w Wzniesienie Giełczewską. Obniżenie Dorohuckie jest kotliną o wysokości poniżej 200 m. n.p.m. zbudowaną z wapienno-marglistych skał kredowych, pokrytych zwydmionymi piaskami plejstoceńskimi. Na terenie Obniżenia Dorohuckiego występują licznie wypełnione torfem zagłębienia bezodpływowe. W wychodniach utworów kredowych występują zjawiska krasowe. Wyjątkowe walory przyrodnicze Obniżenia Dorohuckiego zostały docenione i Uchwałą nr XIV Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 28 stycznia 2016 na tych terenach został utworzony Nadwieprzański Park Krajobrazowy, który na terenie gminy Trawniki obejmuje część obrębów Siostrzytów, Pełczyn oraz Trawniki Kolonia. W otulinie Nadwieprzańskiego Parku Krajobrazowego znajduje 150 ha terenu gminy Trawniki (Bonów Kolonia, Siostrzytów, Pełczyn, część Trawnik Kolonii, Trawnik i Oleśnik) – jest to część południowa parku, mająca dolinny charakter i odznaczająca się wyraźnym zróżnicowaniem typów krajobrazu. Na granicy Parku, w jego otulinie znajduje się ujęte w gminnej ewidencji zabytków założenie ogrodowe w Siostrzytowie, którego walory widokowe i relacje przestrzenne zasługują na ochronę.

Tereny gminy odwadniają Wieprz oraz Giełczew i pomniejsze ciekły wodne uchodzące do Wieprza. Dolinami Wieprza i Giełczwi bieżą korytarze ekologiczne. Gleby gminy Trawniki wykształciły się na utworach pochodzenia fluwialnego, glacialnego oraz mieszanego fluwioglacjalnego. Większą część gminy pokrywają utwory lessowe tworzące ciągłą pokrywę o zroźnicowanej miąższości. Utwory lodowcowe i wodnolodowcowe występują głównie pod warstwą lessową i są to przeważnie gliny piaszczyste.

5.2.2. Zarys dziejów obszaru gminy

Osadnictwo w Gminie Trawniki od pradziejów do średniowiecza

Tereny gminy Trawniki były intensywnie zasiedlane od pradziejów do czasów nam współczesnych. Potwierdzeniem tego są liczne stanowiska archeologiczne odkryte podczas planowanych badań powierzchniowych wykonywanych w latach 80-90-tych XX w. i na początku XXI w., a także badań wykopaliskowych. Na przestrzeni dziejów obserwowany jest ścisły związek osadnictwa z siecią hydrograficzną. Stanowiska archeologiczne zlokalizowane są przede wszystkim wzdłuż Wieprza, na krawędzi i stoku jego doliny oraz wzdłuż Giełczwi. W efekcie badań powierzchniowych w ramach ogólnopolskiej akcji Archeologicznego Zdjęcia Polski, które uwzględniały także wcześniejsze badania oraz luźne znaleziska ujawniono na terenie całej gminy 231 stanowisk na których zarejestrowano 414 faktów osadniczych. Występujący na stanowiskach archeologicznych materiał zabytkowy (ceramika, narzędzia i półwytwory z krzemienia) reprezentuje kultury archeologiczne występujących na Lubelszczyźnie ze szczególnie licznym występowaniem materiału zabytkowego datowanego na neolit, epokę brązu, okres wpływów rzymskich oraz wczesne średniowiecze.

Na wyszczególnionych w tabeli 4, 231 stanowiskach archeologicznych wyróżniono 414 zespołów chronologiczno-funkcjonalnych zabytków (na niektórych stanowiskach reprezentowane były znaleziska przynależne do więcej niż jednej jednostki chronologiczno-kulturowej) a wyszczególnione w tabeli rozróżnienie na osady i ślady osadnictwa związane jest jedynie z ilością materiału zabytkowego który wystąpił na powierzchni stanowiska, i w przypadku większej liczby artefaktów znalezisko określa się jako „osadę”, co oczywiście nie zawsze musi odzwierciedlać długotrwałość lub krótkotrwałość zasiedlania danego miejsca.

Najliczniej reprezentowane – 97 zespołów, są znaleziska pochodzące okresu wczesnego średniowiecza, z których 18 to znaleziska datowane do X w. Są to bardzo cenne znaleziska ponieważ pochodzą z okresu kształtowania się wczesnych państw państwowych. Niestety zdecydowana większość materiału ze stanowisk wczesnośredniowiecznych datowana jest ogólnikowo na okres wczesnego średniowiecza, trwający od VI do końca XIII w

Drugą najliczniejszą grupę liczącą 84 zespołów stanowią znaleziska datowane przez badaczy na okres neolitu, z których zdecydowanie najliczniejsze – 46 zespołów - są należące do ludności kultury pucharów lejkowatych a w dalszej kolejności do ludności kultury lubelsko wołyńskiej ceramiki malowanej (7 zespołów), kultury amfor kulistych (4) oraz pojedyncze kultury ceramiki sznurowej i kultury ceramiki grzebykowo-dołkowej. Trzecią pod względem liczebności (77 zespołów) stanowią znaleziska należące od wczesnej epoki brązu (materiały kultur mierzanowickiej i trzcinieckiej) oraz z późniejszych faz epoki brązu i zapewne żelaza, które badacze przypisali kulturze łużyckiej (17 zespołów określono jako należące do kultury łużyckiej). Następną, czwartą pod względem liczebności grupę stanowią niezwykle cenne znaleziska z okresu wpływów rzymskich, które stwierdzono na 31 stanowiskach. W grupie tej, niestety w zdecydowanej większości określanej jako „okres wpływów rzymskich” wydzielono pojedyncze stanowiska ludności kultur przeworskiej i wielbarskiej. Jak zwykle

w przypadku materiału zebranego z powierzchni stanowisk bardzo liczną grupę stanowią znaleziska określane przez archeologów jako: „nieokreślone” (44 zespoły), które wraz ze znaleziskami określanymi jako „pradziejowe” (50 znalezisk) stanowią bardzo liczną grupę 94 zespołów, co stanowi prawie 25% znalezisk. Na znaleziska te składają się materiały, których nie da się przyporządkować konkretnym kulturom archeologicznym, czy też okresom pradziejowym. Spowodowane jest to małą liczebnością materiału zabytkowego, z reguły bardzo rozdrobnionego materiału ceramicznego, mało charakterystycznych znalezisk jak np. odłupki krzemienne, które były w użyciu przez cały okres pradziejów, lub fragmentów przedmiotów o niemożliwej do określenia funkcji a tym samym „nieczułych” na ich datowanie. Bardzo nieliczną grupę reprezentują znaleziska określane jako „nowożytny” (jedynie 7 zespołów). Powodem jest zastosowana podczas badań Archeologicznego Zdjęcia Polski metodologia. W czasie kiedy przeprowadzano część badań terenowych, to jest na początku i połowie lat 80-tych XX w. instrukcja badań Archeologicznego Zdjęcia Polski nie uwzględniała jeszcze wyznaczania stanowisk z okresu staropolskiego i nowożytnych – do XIX wieku i jedyne znaleziska określanych ogólnie jako „nowożytny”, pochodzą z najnowszych badań. Na terenie gminy nielicznie reprezentowane są znaleziska z okresu lateńskiego - materiał zabytkowy z tego okresu wydzielono na 6 stanowiskach, z których 5 to znaleziska przypisane ludności kultury pomorskiej. Z najstarszych okresów pradziejowych - do tej pory zarejestrowano 8 stanowisk ze starszej (paleolit) i środkowej epoki kamienia (mezolit).

Z przedstawionej analizy materiału zabytkowego, odkrytego podczas badań powierzchniowych można stwierdzić, że tereny gminy Trawniki były intensywnie zasiedlane w pradziejach. Na licznych stanowiskach wielokulturowych w Dorohuczycy, Ewopolu i Oleśnikach można zaobserwować ciągłość osadniczą od neolitu, poprzez epokę brązu, do czasów nowożytnych. Niestety wiele z tych stanowisk, które znajdowały się na wydmach zostało bezpowrotnie zniszczonych nienadzorowaną eksploatacją piasku.

Dzięki znaleziskom z okresów pradziejowych z terenu gminy Trawniki, możliwe jest przedstawienie zarysu pradziejów gminy Trawniki. W próbie tej posiłkować się możemy dodatkowo licznymi znaleziskami zabytków archeologicznych na pozostałych ziemiach Lubelszczyzny czy też Polski, dzięki którym archeolodzy w miarę dobrze rozpoznali i opisali procesy osadnicze zachodzące w pradziejach.

Paleolit i mezolit – starsza i środkowa epoka kamienia

Najstarsze ślady pobytu człowieka na terenach gminy Trawniki odkryto na stanowiskach zlokalizowanych na terenie Dorohuczycy, Ewopola i Oleśnik i sięgają okresu schyłkowego paleolitu i wiązać je można z kręgiem kultur ludów koczowniczych trudniących się głównie polowaniem na renifery i drobniejszą zwierzynę oraz zbieractwem. Paleolit schyłkowy obejmuje okres późnego zlodowacenia, nieznacznie przekraczając granicę plejstocenu i obejmuje początki holocenu, zamykającym się w przedziale czasowym pomiędzy 14 tysiącleciem p.n.e. do 8 -7 tysiąclecia p.n.e.. Pozostałościami bytności ludów penetrujących te ziemie są charakterystyczne zabytki krzemienne służące do wyrobu grotów strzał i narzędzi do obróbki skór. Pobyt łowców i zbieraczy z tego okresu, ze względu na charakter gospodarki – sezonowe obozowiska - był krótkotrwały i dlatego znaleziska należą do nielicznych i ubogich.

Okres mezolitu, nazywany środkową epoką kamienia, na ziemiach polskich datuje się na czas od około 8300 do około 4000 lat p.n.e. . Jest to okres ocieplenia klimatu, w którym panowały sprzyjające warunki dla osadnictwa. Tereny w okolicach większych rzek i ich dopływów, z licznymi piaszczystymi pagórkami, były typowymi miejscami obozowisk mezolitycznych myśliwych i rybaków. Jedynymi pozostałościami po ludności mezolitycznej są materiały krzemienne, głównie są to odpadki powstałe podczas wytwarzania narzędzi krzemiennych lub napraw narzędzi krzemiennych. Nielicznie

znajdowane gotowe wyroby krzemienne to najczęściej zbrojniki strzał, z reguły takie, które zostały porzucone lub zniszczone w trakcie użytkowania. Ludność w okresie mezolitu reprezentowała typ gospodarki zbieracko-łowieckiej, co wymuszało przemieszczanie się z miejsca na miejsce w poszukiwaniu terenów obfitujących w pożywienie, często podążając za stadami zwierząt, na które polowano. Charakter gospodarki przyswajającej „dobra” natury rzutował z pewnością na strukturę społeczną, model osadniczy grup ludzkich. Stanowiska z tego okresu ujawniono na polach Dorohuczy i Siostrzytowa.

Neolit – młodsza epoka kamienna

Najstarszymi kolonizatorami ziem wchodzących w skład Gminy Trawniki była ludność pochodzenia południowego tzw. kręgu kultur naddunajskich. Reprezentowana jest ona głównie przez **kulturę ceramiki wstęgowej rytej (KCWR)**. Jej nazwa pochodzi od kulistej formy naczyń glinianych zdobionych ornamentem rytym w postaci wstęg spiralnych i innych wątków geometrycznych. Przedstawiciele tej kultury przywędrowali na obszar dzisiejszej Polski przed ok. 5600 p.n.e. KCWR trwała do ok. 4900 p.n.e. Była to pierwsza w pełni neolityczna kultura na polskich ziemiach. Na terenie gminy na pozostałości osady ludności tej kultury natrafiono na stanowisku w Oleśnikach.

Następnym etapem zasiedlania tych ziem było pojawienie się ludności rolniczej **kultury pucharów lejkowatych (KPL)**, która reprezentowała już zawansowane rolnictwo i hodowlę udomowionych zwierząt. Nazwa - kultura pucharów lejkowatych - pochodzi od charakterystycznych form naczyń glinianych, których część wylewowa była ukształtowana w formie zbliżonej do lejka. Ludność tej kultury zajmuje szczególną rolę w pradziejach ziem polskich, ponieważ zintensyfikowali oni na masową skalę rolnictwo. Wylesiano ogromne obszary by prowadzić na ich uprawy i hodowlę. Wprowadziła też orkę sprzężającą. Jest to najczęściej występująca kultura archeologiczna wczesnej fazy neolitu. Trwała ona na naszych ziemiach od około 3900 lat p.n.e. do około 1900 lat p.n.e. Na terenie Gminy Trawniki znaleziska pozostałości tej kultury są niezwykle liczne w Biskupicach, Dorohuczy, Ewopolu, Oleśnikach, Pełczynie, Siostrzytowie, Struży-Kolonii, Trawnikach-Kolonii.

Kultura lubelsko-wołyńska (nazywana też kulturą lubelsko-wołyńskiej ceramiki malowanej, kulturą ceramiki wstęgowej malowanej). Kultura ta należy do najślabiej poznanych kultur neolitycznych w Polsce i znaleziska pozostałości ludności tej kultury na 4 stanowiskach w Oleśnikach oraz jednym w Eopolu należy uznać za bardzo cenne. Osadnictwo ludności kultury lubelsko-wołyńskiej skupia się na lessach, w bezpośrednim sąsiedztwie rzek i strumieni.

Zabytki ludności tej kultury datuje się na pierwszą połowę trzeciego tysiąclecia p.n.e. i ludność tej kultury pojawia się po najstarszym osadnictwie ludności kultury pucharów lejkowatych, a zanikają na rzecz ludności kultury amfor kulistych ok. roku 2500 p.n.e.

Kultura amfor kulistych

Kolejną grupą ludności neolitycznej, którą reprezentują znaleziska na stanowiskach w Biskupicach, Dorohuczy, Ewopolu i Oleśnikach jest ludność kultury amfor kulistych. Także w przypadku nazwy tej kultury, została ona zaczerpnięta od charakterystycznej formy naczyń wytwarzanych i użytkowanych przez jej ludność. Badacze przyjmują, że kultura ta powstała na podłożu kultury pucharów lejkowatych. Nasza wiedza o ludności tej kultury pochodzi przede wszystkim z nielicznych znalezisk grobów, w których wyposażeniu znajdowano gładzone krzemienne siekiery z krzemienia pasiastego. Groby ludności tej kultury z reguły występują na wyniosłościach, bardzo często są to pojedyncze groby, bardzo rzadko więcej niż trzy. Zmarli chowani byli w pozycji skurczonej, podczas gdy ludność kultury pucharów lejkowatych grzebała swoich zmarłych w pozycji wyprostowanej. Ponieważ zdarzało się, że wraz z ludźmi grzebano także bydło i inne zwierzęta domowe, wysnuto wniosek, że hodowla odgrywała dużą rolę u ludności tej kultury.

Kultura ceramiki sznurowej (KCSz)

Okres neolitu zamyka na opisywanym obszarze kultura ceramiki sznurowej. Nazwa pochodzi od charakterystycznego sposobu zdobienia naczyń glinianych odciskami sznura. Posługiwała się już przedmiotami i ozdobami metalowymi (miedź, brąz, srebro i nawet złoto). Społeczność o charakterze, jak się przypuszcza, koczowniczym – pasterskim. Rozpowszechniona szeroko w Europie środkowej i wschodniej. Liczna w Polsce południowej i wschodniej. Okres jej występowania to w przybliżeniu 2800 – 1900pne. Ludność reprezentująca tą kulturę wypełniła terytoria opuszczone przez społeczności KPL. Na terenie gminy Trawniki odkryto, jak do tej pory, dwa stanowiska związane z tą kulturą w Biskupicach i Dorohuczcy.

Epoka brązu

Znaleziska z epoki brązu, szczególnie najstarszych faz tej epoki są bardzo licznie rozpoznane na terenie gminy Trawniki. Na ślady najwcześniejszych osadników związanych z ludnością **kultury mierzanowickiej** z wczesnego okresu epoki brązu natrafiono na dwu stanowisku archeologicznym w Oleśnikach.

Kolejną kulturą archeologiczną z wczesnego okresu epoki brązu na terenach gminy reprezentują znaleziska związane z **kulturą trzciniecką** (około 1900 -1000 p.n.e) zostały zarejestrowane na 30 stanowiskach: w Biskupicach, Dorohuczcy, Ewopolu, Oleśnikach, Pełczynie, Siostrzytowie i Trawnikach Kolonii. Okres największego rozwoju tej kultury przypada na okres 1500 – 1300 l. p.n.e, kiedy to ludność tej kultury zajmuje rozległe obszary międzyrzecza Wisły, Bugu, Sanu po zachodnią Ukrainę. Ludność tej kultury posiadała umiejętność wytopu metali, w szczególności brązu i wytwarzała z niego zarówno narzędzia, broń jak i ozdoby. Nie odstąpiła jednak od wytwórczości krzemieniarskiej i właściwie przez cały okres jej trwania posługiwała się wyrobami krzemiennymi. Ludność tej kultury prowadziła raczej osiadły tryb życia trudniąc się głównie rolnictwem. Ludność kultury trzcinieckiej grzebała swoich zmarłych najczęściej w obrządku szkieletowym pod nasypami kurhanów, chociaż występują także groby szkieletowe płaskie, bez nasypu. Niektórzy badacze utożsamiali ją z ludnością prasłowiańską co nie jest jednoznaczne i do dziś toczą się spory o jej przynależność etniczną.

Licznie na terenie gminy Trawniki reprezentowane są stanowiska ludności **kultury łużyckiej**. Znaleziska zabytków przypisywanych ludności tej kultury powszechnie występują na terenie Polski i Europy i datowane są od epoki brązu do epoki żelaza. Mieśczą się więc w dość rozległym przedziale chronologiczno-kulturowym, zarówno w środkowej jak i młodszej epoce brązu do epoki żelaza (od 1700-1500 p.n.e, faza środkowa do 700-400 p.n.e, faza późna sięgająca do epoki żelaza - tzw. Halsztat D). Należy do tzw. Kręgu kultur pól popielnicowych do którego zaliczana jest głównie ze względu na formę pochówków ciałopalnych, w których zwęglone szczątki umieszczano w urnach i zakopywano w ziemi. Na cmentarzyskach znajdowane są liczne urny, często z bogatym wyposażeniem. Ludność tej kultury opanowała w wysokim stopniu umiejętność wytopu metali kolorowych, a w późnej fazie swojego rozwoju, także żelaza. Charakteryzowała się bogatym zdobnictwem wytwarzanych przedmiotów i naczyń. Zamieszkiwała zamknięte osady, nierzadko mające charakter obronny oraz budowała trudno dostępne warownie. Z terenu Polski znane są także grodziska tej kultury. Ślady związane z pobytem ludności tej kultury odkryto na stanowiskach w Dorohuczcy, Ewopolu, Oleśnikach, Pełczynie, Siostrzytowie, Trawnikach kolonii.

Okres lateński

Wśród stanowisk zarejestrowanych na podstawie znalezionych na powierzchni materiałów zabytkowych na terenie gminy Trawniki znalazły się datowane na okres okres lateński – okres w pradziejach Europy Środkowej i Zachodniej trwający od 400 p.n.e. do początku naszej ery. W tym czasie Europa znajdowała się pod kulturowymi wpływami stylu lateńskiego wywodzącymi się z obszarów zamieszkałych przez Celtów. Również do kręgu związanego z tzw. zespołem kultur pól popielnicowych należą występujące na terenie gminy Trawniki 4 stanowiska ludności **kultury pomorskiej**, znane z

terenów Polski głównie z grobów popielnicowych znajdujących nie rzadko pod „kloszami” z dużych naczyń glinianych. Na obszarze swojego występowania w zwyczajach pogrzebowych ludności tej kultury występuje obrządek ciałopalny. Jego charakterystycznym elementem, są popielnice, na których umieszczano, w górnej części naczynia, schematyczne przedstawienie twarzy ludzkiej, symbolizującej zmarłego, czasem z dodatkowymi scenami rodzajowymi lub wyobrażeniami przedmiotów codziennego użytku i uzbrojenia (miecze, oszczepy, tarcze) umieszczanymi na brzuscu. Popielnice przykryte były pokrywkami niekiedy stylizowanymi na nakrycie głowy. Dodatkowo czasami nakładano na nie naszyjniki lub napierśniki, a plastyczne przedstawienia uszu zdobiono kolczykami. Zwyczaj dekorowania popielnic symbolicznymi twarzami ludzkimi zanikł w IV w p.n.e. Popielnice (zazwyczaj 5-6, maksymalnie do 30 sztuk) z popiołami zmarłych ustawiano w prostokątnych skrzyniach z kamiennych płyt, stąd też inna nazwa tej kultury – kultura grobów skrzynkowych. Ubogie wyposażenie grobowe stanowią ozdoby oraz narzędzia, bardzo rzadko broń. Stanowiska związane ze śladem osadnictwa ludności tej kultury zarejestrowano na terenie Oleśnik.

Okres Wpływu Rzymskich i Wędrówek Ludów.

Na terenie Gminy Trawniki znaleziono stosunkowo bardzo liczne stanowiska (31 stanowisk) z tego okresu, zamykającego się w przedziale czasowym III wieku p.n.e do V wieku naszej ery. W zdecydowanej większości materiał ceramiczny znaleziony na stanowiskach nie pozwalał na jednoznaczne określenie przynależności kulturowej. Jedyne w przypadku znaleziska w Oleśnikach można było przypisać je do **kultury przeworskiej**. Tworzyły ją plemiona zaliczane przez starożytnych autorów do, między innymi germańskich ludów. Dla terenów Polskich byli by to Wandalowie. Nie brak jednak teorii o miejscowym - autochtonicznym pochodzeniu ludności, pozostającej pod wpływem starożytnego Rzymu i ludów migrujących przez jego prowincje. Liczni badacze sugerują, że ludność zamieszkująca w tym czasie tereny w dorzeczu Wisły mogła stanowić element protosłowiański. Znaleziska przedmiotów kultury materialnej manifestują się elementami uzbrojenia, są to miecze, „umba” tarcz, noże, groty włóczni i strzał, oraz bogatym zdobnictwem przedmiotów metalowych, zarówno z metali szlachetnych, jak i brązu, miedzi. Są to głównie różnego rodzaju zapinki (fibule), guzy, pierścienie itp. Często spotykane są rzymskie denary zarówno z okresu Republiki jak i cesarstwa.

Wczesne średniowiecze i średniowiecze

Okres ten jest nierozdzielnie związany z żywiołem słowiańskim i początkami Państwowości Polskiej a na terenie gminy Trawniki znajduje się grodzisko w Dorohuczycy, które datowane jest na wieki od VIII do IX, kiedy to wzniesiono wał wewnątrz i fosy zamykające obszar około 1,7 ha a w kolejnej drugiej fazie w wieku X usypano wał zewnętrzny oraz fosy. Grodzisko to było badane wykopaliskowo podczas których natrafiono na pozostałości budynku typu półziemiankowego.

Najstarsze znaleziska z okresu wczesnego średniowiecza z terenu gminy Trawniki pochodzą z VIII-IX wieku, brak jest stanowisk datowanych na wcześniejszych. Przez analogie do sąsiadujących obszarów możemy sądzić, że były to osady otwarte w formie mniejszych lub rozległych osad, niekiedy wzmocnionych ostrokołem.

Późniejsze osadnictwo, do XV w. związane może być już z rycerskimi nadaniami, które z czasem przechodzą w większe majątki szlacheckie zaliczane już do okresu Staropolskiego. Z okresu tego dysponujemy już źródłami pisanymi, z których pochodzą wzmianki o najstarszych miejscowościach w gminie. Dla porządku poniższe informacje dotyczące najstarszych wzmianek o miejscowościach w gminie podajemy w porządku alfabetycznym a dane skąd je zaczerpnięto pochodzą z dwu źródeł: *Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany*, pod red. Kazimierza Rymuta, oraz *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu. Edycja elektroniczna* (<http://www.slownik.ihpan.edu.pl>)

BISKUPICE – pierwsza wzmianka w dokumentach dotycząca wsi pojawiła się w 1416 r. jako *Bysskupyce*, jako *Biskupice* w dokumencie z 1444 r. i pomimo lokacji miasta do początku XVI w. występuje jako wieś. Nazwa wsi pochodzi od własności biskupstwa krakowskiego i graniczyła z Czemiernikami (obecnie jest to część Trawniki), Stróżą, Trawnikami, Oleśnikami i Siostrzytowem. W 1425 r. sąd ziemski przysądza bpowi Zbigniewowi [Oleśnickiemu] prawo do młyna zbudowanego przezeń po drugiej stronie rz. [Giełczew?] stanowiącej granicę między Biskupicami a Czemiernikami (obecnie jest to część Trawniki). W dokumentach z 1427 r. granice z Czemiernikami z 1442 r. ze Stróżą, Mełgwią i Mienkowicami, z 1446 r. z Czemiernikami, Siostrzewitowem i Trawnikami, które to są opisane: *od środka bagna zw. Kamień z powodu umieszczonego tam kiedyś kamienia i od kopca usypanego na pocz. bagna lasem, wg kopców i znaków na drzewach do drogi publicznej z Biskupic do Czemiernik do pagórka pod sosną „prope curvam multicornicem”, prosto do niwki po prawej stronie aż do łąk i do Szadykierza, prosto do rz. Giełczew, prosto do Rudki, gdzie granica idzie środkiem „ubi dicta Rudka in alveos quasi angulos dilatata et divisa est”, polami i kopcami do drogi z Biskupic do Łysolajów, do dolka i dąbrowy, stamtąd w/w drogą do Krzyżowej [„Grzysowa”] drogi idącej z Siostrzewitowa do dąbrowy i tą drogą do kopca m. Łysolajami a Opatowicami.* W 1497 r. Jan Olbracht zezwala swemu bratu kardynałowi Fryderykowi, biskupowi krakowskiemu na pobieranie w Biskupicach ceł „po 1 trzeciaku od wozu z towarami”, w 1564 dokumenty odnotowały mostowe na drodze z Lublina do Krasnegostawu.

BONÓW – wieś zlikwidowana ok. 1936 r. a grunta zostały przeznaczone na budowę poligonu szkoły lotniczej w Dęblinie, leżała na wsch. od Gołębia; mieszkańców przeniesiono na grunta wsi Siostrzytów należących ówczesnie do hrabiny Michalskiej, gdzie powstała nowa osada Bonów.

DOROHUCZA – po raz pierwszy jako *Drohucza* pojawia się w 1437 r. w powiecie lubelskim i parafii Czemierniki jako własność szlachecka.

EWOPOLE – po raz pierwszy wieś pojawiła na mapie z 1786 jako *Ewpole*. Nazwa Ewopole składa się z dwóch wyrazów Ewa i pole. Miejscowa legenda głosi, że niewiasta o imieniu Ewa darowała tę ziemię mieszkańcom i na jej cześć nazwano tą miejscowość Ewopole.

OLEŚNIKI – po raz pierwszy jako *Olesniki* pojawia się w 1359 r. a w dokumencie z 1409 r. jako *Oleszniki, Olsinky*. Wieś stanowiła własność szlachecką, w latach 1409-30 dziedzicem był Gniewomir-Gniewko, który w 1419 r. odstąpił połowę wsi Oleśniki.

SIOSTRZYTÓW – po raz pierwszy jako *Sestrzeuithoua* pojawia się w 1389 r. , w 1411 r. jako *Sestrouicze, Sestrzewitouicze, 1453 Syestrzewitow*. Wieś szlachecka, w 1389 r. Rochna wdowa po Leonardzie z Gawłowa oraz ich dzieci Klara i Leonard uzyskują 1 i ½ wsi, mianowicie Siostrzytów oraz Czemierniki (obecnie Trawniki). W latach 1470-1480 dziedzicami Siostrzytowa byli bracia Jan i Mikołaj herbu Jastrzębiec. W XVIII w. w Siostrzytowie u zbiegu Giełczwi i Wieprza stał spichlerz zbożowy, który należał do rodów takich jak: ród Orzechowskich, Suchodolskich, i Lanckorońskich. W kolejnych latach dobra siostrzytowskie przeszły przez ręce rodu Micowskich a w roku 1825 roku część Siostrzytowa stała się własnością Katarzyny z hrabiów Poletyłów Rzewuskiej, żony Michała Rzewuskiego sędziego pokoju powiatu krasnostawskiego.

STRUŻA – po raz pierwszy jako *Stroza* pojawia się w 1452 r. , w 1452 r. jako *Stroza alias Brzezice kopiec*. W roku 1442 część miejscowości została sprzedana Janowi z Oleśnicy wojewodzie sandomierskiemu. Następnie Jan odstąpił Strużę bratu Zbigniewowi, biskupowi krakowskiemu, a w roku 1452 tenże biskup włączył Strużę do miasta Biskupice. Pod koniec roku 1634 kapituła krakowska sprzedała Biskupice biskupowi Pawłowi Piaseckiemu, właścicielom Biskupic, oraz młyna, stawu rybnego i folwarku Struża do końca XVIII wieku. Kolejnymi właścicielami Struży była rodzina Radziwińskich, a od roku 1830 rodzina Popławskich. Częstym bywalcem i gościem w Struży był pisarz Bolesław Prus i w Struży powstało jego opowiadanie "Szkatułka babuni".

TRAWNIKI (Czemierniki) – po raz pierwszy jako *Chemernik*, *Cemernik* pojawia się w 1326-7 r. , w 1339 r. jako *Czemernik*, w 1409 jako *Cemerniky*. Wieś szlachecka, w 1389 r. Rochna wdowa po Leonardzie z Gawłowa oraz ich dzieci Klara i Leonard uzyskują 1 i ½ wsi, mianowicie Siostrzytów oraz Czemierniki (obecnie Trawniki). Nazwa Trawniki pojawia się po raz pierwszy w dokumencie z 1437 jako *Trawniki kopiec*, w 1447 jako *Trawniky*, w 1451 r. jako *Strawnyk*, w 1468 jako *Sztawnyk*.

Historia osadnictwa zaobserwowana w źródłach pisanych dotyczących osad w gminie Trawniki powieliła sytuację zaobserwowaną także na pozostałych terenów województwa lubelskiego. Bardzo niewiele jest źródeł historycznych zwłaszcza do końca XIV w. dotyczących osadnictwa na tych terenach, a według historyków jedynie 1/6 osad wyłania się z mroków historii. Historycy wysuwają przypuszczenia, że w II i III ćwierci XIV w. szczególnie dotkliwe były zniszczenia spowodowane walkami z Litwą o opanowanie Rusi południowo-zachodniej. Doskonałe źródło do poznania najwcześniejszych dziejów Polski, jakim jest *Liber beneficiorum* Jana Długosza (powstałe w latach 1470 – 1480), w którym podawano dane dotyczące świętopietrza (denar od łebka dla papieża – stąd świętopietrze) w odniesieniu do każdej osady, ma w przypadku Lubelszczyzny największe braki. Najpełniejsze dane dotyczące osadnictwa interesujących nas terenów przynoszą późniejsze źródła o charakterze fiskalnym: *Liber Retaxationum* z 1529 r. i Rejestry poborowe z lat 1531 i 1533. Nieocenionym źródłem wiedzy o mieszkańcach są księgi metrykalne. Postanowienia Soboru Trydenckiego (1543-1546) nakazały, aby księgi zawierały imię dziecka, datę chrztu, imiona rodziców, imiona rodziców chrzestnych i imię szafarza chrztu. Nakaz ten wprowadzono w 1593 przez synod diecezjalny krakowski. Dzięki temu księgi stanowią jedno z głównych źródeł historycznych w badaniach demograficznych, genealogicznych, socjologicznych czy też dotyczących nazewnictwa. Okres od XV do połowy XVI w. to szczytowy okres rozwoju zwłaszcza Lublina jako stolicy województwa i ziem sąsiadujących. Od czasu podpisania Unii Lubelskiej (w 1569 r.) województwo zaczęło odgrywać znaczącą rolę polityczną. Lublin był miejscem obrad sejmików oraz od chwili utworzenia Trybunału Koronnego (w 1578 r.) stał się również stolicą sądową dla całej Małopolski. Nastąpił znaczny rozkwit miast, rozwój handlu i rzemiosła oraz wzrost liczby ludności. Tworzyły się wielkie majątki rodów magnackich m.in. Zamoyskich, Czartoryskich, Potockich, Firlejów, Tarnowskich. Rozwój gospodarczy Ziemia Lubelska zawdzięczała szlakom kupieckim, które przezeń przebiegały na przełomie XII i XIII przez ziemie wschodnie, ciągnął się szlak, który łączył handel arabski z Europą Zachodnią. Jego znaczenie jeszcze bardziej wzrosło po niszczących najazdach mongolskich. Natomiast w wieku XV znaczenia nabrał szlak kupiecki Wrocław – Lublin – Lwów, który konkurował ze starszą drogą handlową Wrocław – Kraków – Lwów. Szlak omijający stołeczny Kraków na korzyść Lublina miał charakter europejskiej drogi kulturowej. W 1450 r. oraz 1454 r. król polski Kazimierz Jagiellończyk wystawił dokumenty, w których zezwolił kupcom jeździć z Rusi do Wrocławia. Wskazał w nich trasę pomiędzy Śląskiem a Lwowem: Bolesławiec – Wieluń – Brzeźnica – Radomsko – Przedbórz – Żarnów – Opoczno – Skrzynno – Radom – Zwoleń – Kazimierz – Lublin – Krasnystaw – Hrubieszów. W 1455 r. polecił urzędnikom respektować swobodę podróżowania nią wobec wszystkich kupców. Dokumenty te zapoczątkowały międzynarodową karierę nowego szlaku handlowego, łączącego najważniejsze ośrodki Śląska (wówczas w Królestwie Czeskim) oraz Rusi (w granicach Królestwa Polskiego). Trakt Wrocław – Lublin – Lwów wykorzystywali kupcy do prowadzenia handlu: sukniem, wołami, woskiem, futrami. Na otwarciu drogi radomsko-lubelskiej, która umożliwiała omijanie uciążliwego składu w Krakowie, zyskali przede wszystkim mieszczaństwo lubelscy. Dzięki dogodnemu położeniu miasta oraz przywilejom królewskim, stali się pośrednikami w wielkim handlu, zwłaszcza podczas jarmarków. Na szlaku bogacili się również kupcy z Wrocławia, utrzymujący żywe kontakty z Europą zachodnią, jak również kupcy ze Lwowa, uczestniczący w handlu wschodnim. Trakt łączący Wrocław i Lwów za pośrednictwem Lublina odgrywał międzynarodową rolę i umożliwiał

wymianę kulturową pomiędzy cywilizacją łacińską i bizantyńską, a więc Zachodem i Wschodem Europy.

W 1450 r. Kazimierz Jagiellończyk zezwala biskupowi Zbigniewowi Oleśnickiemu na założenie we wsi Biskupice miasta na prawie magdeburskim i ustanawia targi co czwartek i jarmark na Świętej Trójcy. W 1452 Zbigniew Oleśnicki włącza do Biskupic kupioną wieś Stróżę alias Brzezice. Oleśnicki nadał wójtostwo szlachcicowi Andrzejowi Górskiemu dając 20 lat wolnizny oraz zezwala na zbudowanie w mieście łaźni, nadaje mu także jatki chlebne, szewskie i jedną mięsną oraz wolny przemiał w młynie biskupim, trzeci denar sądowy, szósty czynszowy i przysiężne. W zamian zastrzega dla siebie konną służbę w pancerzu z kuszą, dziesięcinę snopową i czynsze. Oleśnicki przyłącza do miasta także 50 łanów lasu na granicach z Czemiernikami, Chwalisławicami i Siedliskami, zezwala mieszczanom na wolny wyrąb lasu, wypas bydła i zbiór siana, pobieranie drewna i gliny. Wśród badaczy historii osadnictwa nie ma zgodności czy przedlokacyjna wieś Biskupice znajdowała się po prawej (jak obecnie) czy po lewej stronie Giełczwi, czyli po stronie Struży. Według badacza F. Kiryka miasto zostało ulokowane na drugim brzegu Giełczwi niż wieś Biskupice. A. Rozwałka, R. Niedźwiadek i Z. Zieliński (Relikty założenia dworskiego Zbigniewa Oleśnickiego w Biskupicach) uważają podobnie a jako dowód przytaczają przebieg średniowiecznych granic wsi Biskupice przed założeniem miasta oraz pozostałości grobli i miejsce po młynie mające świadczyć o tym, że przedlokacyjne Biskupice znajdowały się na lewym brzegu Giełczwi (po stronie Struży). Biskupice uzyskały lokację w bardzo dogodnym miejscu przeprawy przez Giełczew, gdzie krzyżowały się wymieniona w dokumencie z 1446 r. droga z Czemiernik (obecnie część Trawniki) do Biskupic będącą częścią szlaku z Lublina do Chełma, wymieniona w 1451 r. droga z Biskupic do Siedlisk, która wiodła do Piask i dalej do Lublina, wymieniona w 1564 r. droga z Lublina do Krasnegostawu przez Biskupice. Wspomniani badacze A. Rozwałka, R. Niedźwiadek i W. Zieliński uważają, że w Biskupicach oprócz folwarku biskupiego istniał także dwór, który wymienieni badacze lokalizują na kirkucie (cmentarzu żydowskim) uważając, że wały wokół cmentarza nie zostały wzniesione pod ogrodzenie cmentarza ale jako umocnienie dworu biskupiego. Jako analogię badacze przytaczają przykład Lublina, gdzie w 1552 r. starosta lubelski wydzierżawił stare grodzisko pod cmentarz żydowski. Czas założenia cmentarza żydowskiego w Biskupicach zbiega się z przejściem Biskupic z rąk kościelnych w ręce prywatne, szlacheckie.

W 1474 r. Kazimierz Jagiellończyk potwierdza lokację Biskupic na prawie magdeburskim a w 1497 r. Jan Olbracht ustanawia targi co wtorek i jarmarki na Św. Stanisława. Dzięki przywilejowi lokacyjnemu miasto posiadało władze samorządowe: czteroosobową radę oraz siedmioosobową ławę z wójtem sądowym, które sprawowały władzę administracyjną i sądowniczą. W 1444 r. Zbigniew Oleśnicki poświęcił w Biskupicach drewniany kościół p.w. św. Stanisława, przeniesiony z Piotrawina a w 1453 Oleśnicki eryguje parafię przy kościele św. Stanisława w Biskupicach nadając dziesięcinę snopową z folwarku w Biskupicach między innymi ze wsi Oleśniki, oraz nadaje siedlisko na plebanię, ogród i stawy, oraz księgi, dzwony i aparaty kościelne. Do parafii włączył samo miasto oraz wsie: Białka, Brzezice, Chwalisławice, Falisławice, Jaszczów, Łysołaje, Siedliska, Suchodoły i Strużę. Biskupice w 1634 r. przeszły w ręce prywatne, z których pierwszym był Paweł Piasecki, sekretarz Zygmunta III Wazy, następnym właścicielem był Remigiusz Piasecki, stolnik lubelski, który przeznaczył 20 tysięcy florenów na budowę nowego kościoła a w 1725 wczesna dziedziczka Biskupic Alojza Radziwińska z Piaseckich umierając bezpotomnie cały swój majątek zapisała w testamencie na wybudowanie murowanego kościoła w miejsce drewnianego. Wykonawcą swojej woli uczyniła ówczesnego ks. Michała Olszewskiego. Była to świątynia w stylu włoskim z facjatą i dwoma wieżami, w których w jednej były dzwony, a w drugiej sygnaturka. Cmentarz około kościelny ogrodzono z trzech stron murem a z czwartej otacza go plebania, którą zbudowano w 1730 r. o trzy lata później niż kościół. W 1780 r. mieszczanie Biskupiccy w obronie przywilejów nadanych przez Zbigniewa Oleśnickiego a

potwierdzonych przez Stefana Batorego i Stanisława Augusta odmówili odrabiania pańszczyzny i skarżyli się do króla na ówczesną właścicielkę Brygidę Radzińską. Bunt ten trwał aż do uwłaszczenia chłopów w 1865 r. W 1869/70 r. Biskupice straciły prawa miejskie, co doprowadziło do zubożenia ludności oraz przerwało rozwój miejscowości. Pierwsze informacje o Żydach mieszkających w Biskupicach pochodzą z początku XVII w. W 1765 r. istniała samodzielna gmina żydowska z 60 osobami. W 1921 r. w Biskupicach odnotowano 129 Żydów, którzy stanowili 15% ogółu mieszkańców, a w 1939 r. w Biskupicach mieszkało już 300 Żydów. Cmentarz w Biskupicach został założony w połowie XVIII w., a najstarsze macewy pochodzą z 1792 r.

Wieś Trawniki, która po raz pierwszy pojawia się w źródłach w 1437 r. była wsią szlachecką, należąca do braci Jana i Wawrzyńca pochodzących prawdopodobnie z Mazowsza. Później przeszła w ręce Pełki z Czemiernik i pozostawała jego własnością do 1482 r. Syn Pełki, Andrzej sprzedał ją w r. 1496 wraz z częściami sąsiednich wsi Borowa i Czemiernik Jakubowi Jaszowskiemu za 300 grzywien. W XV wieku wieś należała do parafii Czemierniki - wieś ta występuje jeszcze na początku XX wieku, obecnie jest częścią Trawnik. W roku 1531 właścicielem Trawnik był Pełka, następnie Mikołaj Siestrzewitowski, następnie Tomasz Więckowski. W roku 1580 tzw. "pobór", czyli podatek od ilości posiadanej ziemi inaczej "łanowe" uiszczono z sześciu osiadłych półłanków. W latach osiemdziesiątych XVIII w. właścicielem wsi był starosta lełowski Antoni Marchocki, który za długi u Karola Zamojskiego musiał ją oddać wierzycielowi w użytkowanie. Ważnym momentem w historii Trawnik było uwłaszczenie chłopów ukazem carskim z 19 II 1864 r. Akt ten miał za cel odciążenia chłopów od udziału w powstaniu styczniowym. Kolejnym ważnym momentem w historii Trawnik było oddanie do użytku w 1877 r. linii kolejowej tzw. Nadwiślańskiej, która przechodziła przez Trawniki z przystankiem w Trawnikach. Przed I wojną światową w Trawnikach wybudowano cukrownię, która jednak nie wytrzymała konkurencji z pobliskim zakładem w Rejowcu. W tym czasie wieś należała do gminy Jaszców, wchodzącej w skład powiatu lubelskiego.

Lubelszczyzna podczas I wojny światowej była areną krwawych zmagania między państwami zaborczymi. Na początku I wojny światowej, w końcu sierpnia 1914 r. armia austriacka zaatakowała wojska rosyjskie mając na celu zdobycie Lubelszczyzny. I Armia austriacka gen. Dankla pobiła armię rosyjską. Zabici w walkach w 1914 r. oraz podczas ofensywy w 1915 r. żołnierze austro-węgierscy oraz rosyjscy są pochowani m. in. na cmentarzu w Trawnikach. Walki na tym terenie toczyły się w ramach letniej ofensywy wojsk austriackich i niemieckich, które po zdobyci w czerwcu 1915 r. Lwowa i Przemyśla ruszyły na pn. w kierunku Lublina, Chełma i Dębina. W ramach obrony wojska rosyjskie uderzyły 5 lipca 1915 r. na linii Józefów – Bychawa – Izbica. Początkowe zwycięstwa Rosjan groziły przerwaniem frontu w końcu jednak 12 lipca wojska gen. Iwanowa wycofały się poza umocnienia na linii Urzędów, Wilkołaz, Bychawa, Piaski. W dniach 15-16 lipca armie Mackensena ruszyły do natarcia na dobrze umocnione wojska rosyjskie, zdobywając 18 lipca Krasnystaw. Rosjanie w obawie przed okrążeniem Lublina cofnęli się na ostatnią linię obrony przed Lublinem, jednak linia ta została w dniach 22-23 lipca przełamana a wydzielona grupa uderzeniowa 7 dywizji niemieckich pod dowództwem generała Emmicha rozbiła 29 lipca II Syberyjski Korpus i rejon Biskupice-Trawniki. Rosjanie rozpoczęli odwrót, stosując taktykę „spalonej ziemi” grabiąc i niszcząc ziemie Lubelszczyzny, przez które uciekali na wschód. Trawniki, Biskupice zostały bardzo poważnie zniszczone przez wycofującą się armię rosyjską. W pracy autorstwa Marzeny Gałęckiej, *Straty i zniszczenia poniesione w zabytkach nieruchomych w okresie I wojny światowej na obszarze województwa lubelskiego (w jego aktualnych granicach)* podano, że w Biskupicach uległo zniszczeniu 53% nieruchomości, i wieś ta odnotowała drugie miejsce pod względem skali zniszczeń w powiecie lubelskim, za Trawnikami. Poważnie uszkodzony został także kościół. W wykazie strat sporządzonym przez Urząd parafialny z w dn. 18 lipca

1919 r. wyszczególnione zostały następujące zniszczenia spowodowane przez wycofujące się wojska rosyjskie: dach spalony, wieże granatami rozbite, sklepienia popękane, główna arkada łącząca prezbiterium z nawą rozbita. Szczyt kościoła i ściany poszarpane kulami. Rosjanie zrabowali także trzy dzwony odlane w Lublinie w 1832 r.

W okresie dwudziestolecia międzywojennego w Biskupicach wybudowano nową szkołę, bożnicę i zaprojektowano budynek Urzędu Gminy. Mieszkańcy Dorohuczy rozpoczęli starania o utworzenie samodzielnej parafii, które zostały pomyślnie zakończone, i dnia 25. 08. 1929 roku została erygowana parafia w Dorohuczy. W okresie II Rzeczypospolitej przynależność administracyjna Trawniki nie zmieniła się i pozostawały częścią gminy Jaszców.

Okres II wojny światowej jest szczególnie tragiczny dla ludności zamieszkującej tereny gminy Trawniki. dukcję włókienniczą, jednak w czasie okupacji niemieckiej maszyny zdemontowano i wywiezione do Niemiec. Na terenie fabryki w Trawnioskach, w której zdemontowano i wywieziono do Niemiec maszyny obóz dla jeńców polskich, który od jesieni 1941 r. zmieniono na obóz dla jeńców sowieckich oraz obóz służby budowlanej (Baudienst), do której przymusowo wcielano młodych Polaków. Wiadomo, że w lipcu 1941 roku w obozie pracy znajdowało się ponad 600 więźniów, wśród których większość stanowili Żydzi oraz przedstawiciele innych narodów (Polacy, Rosjanie, Ukraińcy). W okresie od lata 1941 do wiosny 1943 w obozie przebywało ok. 1500 osób. Obóz pracy pełnił różnorodne funkcje – oprócz robót przy wydobywaniu torfu, wyrębie lasu czy budowie dróg, od 1942 roku więźniowie zatrudnieni byli do prac związanych z zagospodarowaniem zagrabionego mienia żydowskich ofiar akcji „Reinhardt”. Wydobywanie torfu odbywało się w oddzielnym, oddalonym od Trawniki o 4 km obozie-filii w Dorohuczy (*Torfwerk Dorohuczka*) gdzie utworzono kopalnię tego surowca (obóz ten pełnił rolę obozu karnego dla więźniów w Trawnioskach. Od wiosny 1943 roku najważniejszym miejscem pracy niewolniczej w obozie w Trawnioskach było przedsiębiorstwo futrzarskie, zajmujące się szyciem odzieży na potrzeby wojska. Firma ta, pod nazwą Schultz & Co. im SS-Arbeitslager Trawniki, której właścicielem był gdański przedsiębiorca Fritz Emil Schultz, funkcjonowała od września 1941 roku w warszawskim getcie przy ul. Nowolipie 44/46, gdzie w oparciu o pracę niewolniczą Żydów zaopatrywała armię niemiecką w mundury^[3]. Po wybuchu powstania w warszawskim getcie została na rozkaz Reichsführera SS Heinricha Himmlera przeniesiona wraz z więźniami (2848 mężczyzn, 2397 kobiet oraz 388 dzieci^[4]) do obozu pracy w Trawnioskach^[1]. Pod koniec istnienia obozu w Trawnioskach w zakładach futrzarskich Schultza zatrudnionych było ok. 6000 osób, Żydów głównie z Polski, ale także z Niemiec, Austrii i Słowacji. 3 listopada 1943 roku w ramach *Aktion Erntefest*, zamordowano wszystkich więźniów obozu, co zakończyło jego działalność. Pamięci ofiar obozu poświęcony jest pomnik w Trawnioskach oraz mural na ogrodzeniu dawnego zakładu, później obozu pracy.

W Trawnioskach mieścił się również obóz szkoleniowy (Ausbildungslager) SS, dla ochotników z Łotwy, Litwy, Białorusi i Ukrainy, zwerbowanych do walki po stronie niemieckiej. W latach II Wojny Światowej w Biskupicach mieścił się sztab organizacji podziemnej: Polskiej Organizacji Wojskowej „Wilki”, która prowadziła działalność konspiracyjną. W Biskupicach mieściła się też placówka AK, oraz Oficerska Szkoła AK.

Po wojnie w 1958 r. powstała parafia rzymsko-katolicka pod wezwaniem Chrystusa Króla, a w latach 1958 – 1964 wzniesiono kościół według projektu architekta Stanisława Marzyńskiego. W 1950 r. powstała roszarnia, przekształcona po 9 latach w filię Siedleckich Zakładów Przemysłu Dziewiarskiego. 16 XII 1961 r. powołano Zakład Przemysłu Dziewiarskiego "Trawena", podlegający łódzkiemu Zjednoczeniu Przemysłu Dziewiarskiego i Pończoszniczego, zatrudniający w szczytowym okresie lat

siedemdziesiątych około 1500 osób. Zakład ten stał się czynnikiem decydującym o awansie, miejscowości.

Z Trawnikiemami związana jest postać Stanisława Pucha, poety, pisarza, nauczyciela i regionalisty. Stanisław Puch urodził się 13 marca 1911. w 1932 r. ukończył Seminarium Nauczycielskie w Lublinie. W 1936 r. ukończył Kurs Podchorążych Rezerwy Piechoty i otrzymał nominację na podporucznika rezerwy WP. We wrześniu 1939 r. był dowódcą plutonu piechoty, po przegranej bitwie w okolicach Kolonii Zastawie, w której został ranny, dostał się do niewoli, z której uciekł w 5 października 1939 r. W czasie okupacji działał w podziemiu, należał do „Batalionów Zemsty” organizacji konspiracyjnej utworzonej w Piaskach w 1940 r. Został aresztowany w 1942 r., uwięziony został najpierw w obozie pracy w Trawnikach, a następnie w obozie koncentracyjnym na Majdanku, skąd został zwolniony po interwencji gminy jako niezbędny robotnik rolny. Po wyjściu z obozu nawiązał współpracę z miejscowym oddziałem AK i BCh. Po wojnie pracował jako nauczyciel, ale przede wszystkim, był cenionym regionalistą, spisującym tragiczne dzieje Trawnika czasów okupacji. W swoim pamiętniku utrwalił m.in. losy Żydów z całej Europy, zamordowanych w listopadzie 1943 r. w Trawnikach. Zainteresowania historią Trawnika, Dorohuczy, Ewopola zaowocowało licznymi znaleziskami stanowisk archeologicznych w tych okolicach. Stanisław Puch był Społecznym Opiekunem Zabytków

5.2.3. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne jest źródłem tożsamości i ciągłości różnych grup społecznych na danym terenie. Termin ten został przyjęty przez organizację UNESCO w październiku 2003 r. w Paryżu w Konwencji o ochronie dziedzictwa niematerialnego.

Zgodnie z treścią artykułu 2 Konwencji dziedzictwem niematerialnym są: „praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedza i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturowa - które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe, zgodne z definicją podaną powyżej, przejawia się w następujących dziedzinach:

- tradycje i przekazy ustne, których nośnikiem jest język: bajki, legendy, przysłowia, zagadki, pieśni, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, modlitwy, śpiewy, lamentsy pogrzebowe, zawołania, zaklęcia;
- sztuki widowiskowe;
- zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne: rytuały i zwyczaje doroczne, sytuacyjne, rodzinne, chrzciny, wesela, pogrzeby, ceremonie lokalne, zwyczaje odpustowe, pielgrzymki, gry i zabawy, folklor dziecięcy, sposoby świętowania, praktyki nawiązywania kontaktów międzyludzkich, gwarę;
- umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym;
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata: tradycyjne sposoby leczenia, zamawiania medyczne, meteorologia ludowa, wiedza o wszechświecie.

Dziedzictwo niematerialne gminy związane jest między innymi z podtrzymywaniem lokalnych tradycji ludowo-folklorystycznych, pielęgnujących tożsamość regionu. Z Trawnikiemami związana jest Kapela ludowa z zespołem śpiewaczym”, zrzeszająca muzyków i śpiewaków ludowych, którzy kultywują tradycję i kulturę ludową. W repertuarze kapeli znajdują się utwory ludowe z Lubelszczyzny,

a także muzyka biesiadna i patriotyczna. Do najczęściej wykonywanych melodii należą szybkie polki, skoczne oberki, walczyki. Kapela występuje na festynach, dożynkach, imprezach okolicznościowych, gminnych świątach patriotycznych. Uczestniczy w konkursach i przeglądach folklorystycznych, reprezentując Gminę Trawniki w wielu imprezach lokalnych, regionalnych i ogólnopolskich.

Jednolitość historyczno-kulturowa obszaru gminy ma odzwierciedlenie w kultywowaniu podobnych tradycji i zwyczajów. Przejawia się to poprzez, między innymi, działalność Kół Gospodyń Wiejskich obecnych prawie w każdym sołectwie z terenu gminy, poprzez dożynki gminne, rozwijanie lokalnego rękodzieła, dbałość o zabytki sakralne i świeckie oraz imprezy promujące produkty lokalne. Gmina słynie wśród okolicznych gmin z lokalnej potrawy jaką jest „zaciera trawnicka”, która jest rozpoznawalna ponadregionalnie i powinna być zgłoszona na Krajową Listę Produktów Tradycyjnych w Ministerstwie Rolnictwa. Krajową Listę Produktów Tradycyjnych utworzono na mocy ustawy z dnia 17 grudnia 2004 r. o rejestracji i ochronie nazw i oznaczeń produktów rolnych i środków spożywczych oraz o produktach tradycyjnych. Jednym z głównych celów powstania tej listy jest promocja i rozpowszechnianie informacji o produktach wytwarzanych tradycyjnymi, historycznie ugruntowanymi metodami na terenie kraju, po to, aby następnie móc je skuteczniej promować także za granicą. Z terenu gminy Trawniki nie ma produktów wpisanych na Listę Produktów Tradycyjnych MRiRW.

Równie ważnym elementem spójności obszaru są wspólne doświadczenia historyczne, świadczące o zaangażowaniu mieszkańców w walkę o odzyskanie niepodległości. Na obszarze gminy Trawniki znajduje się wiele pomników upamiętniających wydarzenia historyczne (m.in. Pomnik w Biskupicach). Na terenie gminy Trawniki działa szereg organizacji, jednoczących we wspólnym działaniu społeczność lokalną. Organizacje społeczne funkcjonujące w sferze kultury, sztuki, ochronnych dóbr kultury, podtrzymywania tradycji i obrzędów lokalnych to m.in.: Stowarzyszenie Inicjatyw Biskupice (<https://www.facebook.com/biskupice.lubelskie/>), organizacja pozarządowa Stowarzyszenie Turystyki Aktywnej – Nad Wieprzem (<http://www.nadwieprzem.org/>).

5.2.3. Infrastruktura kultury na terenie Gminy Trawniki

Gminny Ośrodek Kultury w Trawnikach (<https://goktrawniki.pl/>)

Gminny Ośrodek Kultury w Trawnikach rozpoczął swoją działalność 20 września 1983 r. w budynku przekazanym na ten cel przez Zakłady Przemysłu Dziewiarskiego „Trawena”. W budynku tym od 1974 r. znajdował się Zakładowy Dom Kultury przy zakładach Trawena. W ramach GOK działają teatr dziecięcy „Dziupla”, kapela ludowa wraz z zespołem śpiewaczym, zespoły tańca towarzyskiego i nowoczesnego. „Grupy teatralne: Dziupla - dziecięca grupa dla początkujących; Dziupla - dziecięcy teatr lalkowy, Drama - młodzieżowy teatr dramatyczny, Nestor - teatr żywego planu dla seniorów. W 2019 r. w ramach programu Narodowego Centrum Kultury Kultura Dostępna i działania GOK pod nazwą Podróż do źródeł lokalnej kultury zorganizowano 12 warsztatów zakorzenionych w kulturze regionu i podporządkowanych wikliniarstwu, ceramice, tradycyjnym sztukom rękodzielniczym i rzeźbiarstwu, odbyto 4 wycieczki do pracowni rękodzielniczych, gałę podsumowującą projekt oraz prezentację multimedialną z przebiegu projektu. Zadanie zakładało: integrację mieszkańców gminy Trawniki, wspieranie aktywności twórczej na każdym etapie rozwoju, wzmacnianie poczucia własnej wartości i umożliwienie dostępu do najbliższych, regionalnych dóbr kultury.

Na terenie Gminy funkcjonują trzy biblioteki publiczne: Biblioteka w Gminnym Ośrodku Kultury w Trawnikach, Biblioteka Publiczna w Biskupicach, Biblioteka Publiczna w Oleśnikach. Biblioteki oferują bogaty wybór literatury dla dorosłych młodzieży i dzieci, encyklopedie, lektury

szkolne, czasopisma, bezpłatny dostęp do internetu, lekcje biblioteczne, zajęcia w okresie ferii i wakacji, warsztaty, wystawy i spotkania z ciekawymi ludźmi, imprezy okolicznościowe.

Koła Gospodyń Wiejskich

Na terenie gminy Trawniki działa 11 Kół Gospodyń Wiejskich (KGW), skupiających ponad 100 mieszkanek gminy. Panie z KGW z terenu Gminy słyną między innymi z wykonywania wieńców dożynkowych, za które otrzymują nagrody podczas powiatowych uroczystości dożynkowych w Świdniku.

Członkinie Kół uczestniczą także w corocznych imprezach kulinarnych: Festiwalu Flaków i Zaciery Trawnickiej. Imprezy są okazją do promocji twórczości ludowej, rzemiosła artystycznego i kulinarnego. W stałym programie imprez są liczne konkursy kulinarne, m.in. turniej zacierkowy, konkurs nalewek.

5.3 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t.j. Dz.U. 2022 poz. 840), formami ochrony zabytków są:

- ✓ wpis do rejestru zabytków;
- ✓ uznanie za pomnik historii;
- ✓ utworzenie parku kulturowego;
- ✓ ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Trawniki funkcjonują dwie z wymienionych wyżej form ochrony: wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Wpis do rejestru zabytków wywołuje skutki prawne w postaci objęcia danego obiektu ochroną prawną, pozwalającą na ingerencję państwa w konstytucyjnie chronione prawo własności. Rejestr opiera się na zasadzie wyboru, która oznacza, że historyczny obiekt proponowany do indywidualnej ochrony konserwatorskiej poprzez wpis do rejestru zabytków w celu jego zachowania powinien mieć wartości wyższe wobec innych obiektów tego samego typu i ponadprzeciętne. Ustawa wymienia kolejno: prowadzenie robót budowlanych w otoczeniu zabytku, prowadzenie badań konserwatorskich i architektonicznych. Należy uzyskać zgodę konserwatora również na przemieszczanie zabytku nieruchomości, trwałe przeniesienie zabytku ruchomego, dokonywanie podziału zabytku nieruchomości oraz zmianę jego przeznaczenia i sposobu korzystania z tego zabytku, a także na umieszczanie urządzeń technicznych i reklamowych oraz podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku. W przypadku archeologii niezbędne jest uzyskanie pozwolenia na badania archeologiczne oraz na poszukiwania prowadzone przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania. Pozwolenie WKZ ma formę decyzji administracyjnej, tak więc w toku postępowania mają zastosowanie przepisy Kodeksu postępowania administracyjnego.

Prowadzenie jakichkolwiek działań, prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych w obiekcie zabytkowym, jak i na obszarach wpisanych do rejestru zabytków wymaga uzyskania pozwolenia konserwatorskiego zgodnie z art. 36 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840).

Art. 36. 1. Pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;*
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;*
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;*
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;*
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;*
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;*
- 7) trwale przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;*
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;*
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;*
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru: urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16b i 16c ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2017 r. poz. 1073) oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;*
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru; z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;*
- 12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.*

Tryb wydawania pozwoleń reguluje *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków*. Rozporządzenie to precyzuje zakres wniosku i załączników dla każdego typu działań przy zabytku.

5.3.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Trawniki znajduje się osiem zespołów zabytków lub zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwa lubelskiego. Wszystkie zostały wymienione w tabeli nr 1 poniżej. Są to tym samym najcenniejsze element krajobrazu kulturowego na terenie gminy podlegający ścisłej ochronie konserwatorskiej, wynikającej z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Tabela nr 1: Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków w Gminie Trawniki

	MIJSCOWOŚĆ	ZAKRES WPISU DO REJESTRU ZABYTKÓW	NR WPISU DO REJ
1.	BISKUPICE	„zespół kościoła parafialnego: kościół pw. św. stanisława BM z wyposażeniem i ruchomościami, ogrodzenie cmentarza kościelnego z pięcioma kapliczkami, plebania, drzewostan w obrębie cmentarza kościelnego”	A/569
2.	BISKUPICE	„część cmentarza paraf., w granicach muru kamiennego odgradzającego starszą część”	A/938
3.	BISKUPICE	„cmentarz żydowski, tzw. „Baca Góra” - na działce wskazanej w decyzji, w gran. wg zał. mapy”	A/1004
4.	DOROHUCZA	„kościół paraf. pw. św. Judy Tadeusza z wyposażeniem w zabytki ruchome, drzewostan w gran. ogrodzenia cmentarza kościelnego”	A/604
5.	DOROHUCZA	„ budynek dawnej karczmy (adapt. na szkołę)”	A/603
6.	STRUŻA-KOLONIA Wpis do rejestru zabytków pod nazwą miejscowości Struża	„dwór i pozostałości parku, na działkach wskazanych w dec., w gran. wg zał. mapy”	A/1118
7.	TRAWNIKI	„pozostałości zespołu dworskiego: park, aleja dojazdowa, kordegarda z pozostałością bramy wjazdowej, kaplica grobowa Józefa Łodzia-Michalskiego, w gran. wg zał. planu”	A/733
8.	TRAWNIKI	„cmentarz wojenny z I wojny świat., wraz z układem, elementami nagrobnymi i zadrzewieniem, w gran. działki wskazanej w dec., wg zał. mapy”	A/1070
9.	TRAWNIKI – granica gminy	„aleja drzew z 21 słupkami drogowymi”	A/1698

5.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zależnie od charakteru zabytku ruchomego, materiału, z jakiego został wykonany i jego przeznaczenia oraz przechowywania, zagrożenia mogą być różne. Do zagrożeń należą: ryzyko uszkodzeń mechanicznych, przechowywanie w niesprzyjających warunkach – zbyt duża wilgotność i nieodpowiednia temperatura (wówczas może dojść do puchnięcia i przesuszania się drewna, spękania płótna, korozji metali itd. itp.; mogą pojawić się także różnego rodzaju insekty czy grzyby niszczące substancję zabytkową). Dalej, zagrożeniem są katastrofy naturalne, takie jak pożar czy powódź, w przypadku zabytków przechowywanych na zewnątrz – duże zmiany temperatury, zmiany pogodowe –

opady deszczu, gradu, śniegu itd., wichury. Zagrożeniem mogą być również badania i prace konserwatorskie i restauratorskie, przeprowadzone niewłaściwie i/lub przez nieodpowiednią osobę bez właściwych uprawnień, wykształcenia. Zabytki ruchome mogą także zostać skradzione lub celowo zniszczone w aktach wandalizmu.

Z przyczyn bezpieczeństwa zgromadzonych zabytków w programie opieki nad zabytkami nie podaje się szczegółów dotyczących zabytków ruchomych.

5.3.3. Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dokumenty te zostały szczegółowo omówione w rozdziale poświęconym relacji gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).

5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Gminna ewidencja zabytków formalnie nie stanowi formy ochrony zabytków wymienionych w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. *Dz. U. 2022 poz. 840*). Pomimo to, w piśmiennictwie prawniczym, w związku z zapisami art. 7 pkt 4 i art. 19 ust. 1 i 1 a u.o.z.o.z.) ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami pojawił i funkcjonuje termin „nienazwanych form ochrony zabytków” w odniesieniu do gminnej ewidencji zabytków, w związku z przypisanymi tej ewidencji skutkami prawnymi (wspomniany wyżej art. 19 ust. 1 i 1 a u.o.z.o.z.). Pomimo nieujęcia gminnej ewidencji zabytków w art. 7 u.o.z.o.z. to może być ona kwalifikowana jako forma ochrony zabytków. Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami.

Zgodnie z art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez burmistrza (prezydenta miasta, wójta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granice niezgodnie z prawem (Dz. U. Nr 113, poz. 661) oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t. j. *Dz. U. z 2021 r. poz. 56*) określają zakres informacji, który powinna zawierać karta adresowa zabytku nieruchomego. Znowelizowane w 2019 roku rozporządzenie nakłada na wojewódzkich konserwatorów zabytków obowiązek poinformowania o zamiarze włączenia karty ewidencyjnej zabytku do wojewódzkiej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty - wojewódzki konserwator zabytków zawiadamia

niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, a także wójta (burmistrza, prezydenta miasta) o włączeniu karty ewidencyjnej, wraz z odpowiednio potwierdzoną kopią takiej karty. Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty ewidencyjnej zabytku, o sporządzeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty ewidencyjnej zabytku, o włączeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku do wojewódzkiej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Kolejnym etapem obowiązku informacyjnego jest obowiązek powstający na etapie wykonywania gminnej ewidencji zabytków. O zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty, wójt (burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem na gminy, które zamierzają prowadzić gminną ewidencję zabytków, obowiązek informacyjny o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty, wójt (burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem. Zawiadomienia o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku będącego historycznym układem urbanistycznym lub ruralistycznym, historycznym zespołem budowlanym, terenem, na którym znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych lub nieruchomością o nieuregulowanym stanie prawnym do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej takiego zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej takiego zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty dokonuje się w drodze obwieszczenia umieszczonego na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej.

Ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw znacząco wzmocniła rangę gminnej ewidencji zabytków nakładając obowiązek uzyskania pozwolenia na budowę lub rozbiórkę w stosunku do obiektów budowlanych i obszarów niewpisanych do rejestru ale ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Włączenie zabytku do gminnej ewidencji zabytków skutkuje ich ochroną (obiekty i obszary) i ujęcie w gminnej ewidencji zabytków uwzględnia się w:

- miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy - Wojewódzki Konserwator Zabytków może wyznaczyć nakazy i zakazy dotyczące obszarów bądź budynków
- studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin i innych dokumentach planistycznych - Wojewódzki Konserwator Zabytków może wyznaczyć nakazy i zakazy dotyczące obszarów bądź budynków
- decyzji o warunkach zabudowy - Gmina przed wydaniem decyzji przesyła ją do uzgodnienia Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków
- decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego - Gmina przed wydaniem decyzji przesyła ją do uzgodnienia Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków
- decyzji o realizacji inwestycji drogowej, lokalizacji linii kolejowej lub realizacji inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego - wojewoda lub starosta przed wydaniem decyzji przesyła ją do uzgodnienia Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków
- prawie budowlanym – pozwolenia na budowę lub rozbiórkę uzgadniane są z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków

W art. 24 ustawy o ochronie zabytków opiece nad zabytkami (*Dz. U. 2022 poz. 840*) ustawodawca nałożył na Ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określenie, w drodze rozporządzenia, przesłanek, od których spełnienia jest uzależnione wyłączenie kart ewidencyjnych i adresowych z ewidencji. Wobec niezrealizowania tego obowiązku należy domniemywać, że wyłączenie zabytku z gminnej ewidencji zabytków jest możliwe w odniesieniu do zabytku, który utracił wartości, na podstawie których został włączony do ewidencji albo jego wartość nie zostanie potwierdzona w nowych ustaleniach. O wyłączeniu z gminnej ewidencji zabytków decyduje wójt z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku – **w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków**. W przypadku wyłączenia zabytku z gminnej ewidencji zabytków na wójcie spoczywa obowiązek poinformowania właściciela lub posiadacza zabytku, zgodnie z Rozporządzeniem z dnia 10 września 2019 r. (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

Gmina Trawniki posiada Gminną Ewidencję Zabytków zaktualizowaną Zarządzeniem Nr 0050.20.2024 Wójta Gminy Trawniki z dnia 21 lutego 2024 r. Listę obiektów oraz karty adresowe obiektów, które znalazły się w Gminnej Ewidencji Zabytków opublikowano w formie załączników do wymienionego Zarządzenia.

Gminna Ewidencja Zabytków prowadzona jest w formie zbioru kart adresowych dla zabytków nieruchomości i stanowisk archeologicznych z terenu gminy według wzoru przyjętego Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

5.4.1. Zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Trawniki

Gminna Ewidencja Zabytków jest dokumentem otwartym. Zgodnie z art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w gminnej ewidencji zabytków mogą być ujęte inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków).

Tabela nr 2: Zabytki nieruchome w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Trawniki – w zestawieniu ujęto także obiekty wpisane do rejestru zabytków województwa lubelskiego. Stanowiska archeologiczne zostały ujęte w tabeli nr 4.

	MIJSCOWOŚĆ	OBIEKT	DATOWANIE	WŁASNOŚĆ	STAN ZACHOWANIA
1.	BISKUPICE	Zespół kościoła parafialnego pw. św. Stanisława BM	XV w., XVIII w.	parafia	dobry / dostateczny; zły stan zachowania muru ogrodzeniowego od strony północnej.
2.	BISKUPICE	Kościół parafialny pw. św. Stanisława BM w zespole	1730 r.	parafia	dobry
3.	BISKUPICE	Plebania w zespole kościoła parafialnego pw. św. Stanisława BM	1730 r.	parafia	dostateczny.
4.	BISKUPICE	Drzewostan w obrębie cmentarza przykościelnego w zespole kościoła parafialnego pw. św. Stanisława BM	XIX/XX w. XV w.	parafia	drzewostan zachowany fragmentarycznie, układ cmentarza zatarty na powierzchni
5.	BISKUPICE	Ogrodzenie z pięcioma kapliczkami w zespole kościoła parafialnego pw. św. Stanisława BM	XVIII w.	parafia	dostateczny; zły stan techniczny muru ogrodzenia zespołu kościelnego od strony północnej

6.	BISKUPICE	Cmentarz parafialny rzymsko-katolicki	1 poł. XIX w.	parafia	mur kamienny stanowiący granicę starszej części cmentarza objętej wpisem do rejestru zabytków nie zachowany
7.	BISKUPICE	Cmentarz żydowski zw. Baca Góra i cmentarz żydowski tzw „nowy”	XVIII w. (1772 r. – pierwsza wzmianka)	Skarb Państwa	Stan zachowania – zły, po II wojnie światowej zniszczono macewy, ohel. Czytelne układy przestrzenne cmentarzy starego i nowego.
8.	BISKUPICE	Kaplica grobowa Popławskich na cmentarzu parafialnym	4 ćw. XIX w.	parafia	Stan zachowania bardzo dobry.
9.	BISKUPICE	Kaplica grobowa Radziwińskich na cmentarzu parafialnym	1832 r.	parafia	Stan zachowania bardzo dobry/dobry (pękające tynki elewacji południowej.
10.	BISKUPICE	Karczma, ob. dom (w ruinie)	I. 80-te XIX w.	prywatna	Stan zachowania zły, budynek nie użytkowany, ulega postępującej dewastacji.
11.	BISKUPICE	Dom (w ruinie)	4 ćw. XIX w.	prywatna	Stan zachowania zły, budynek nie użytkowany, ulega postępującej dewastacji.
12.	BISKUPICE	Kapliczka	1 poł. XIX w.	prywatna	Stan zachowania dobry.
13.	BISKUPICE	Kapliczka	XVIII w.	Gmina Trawniki	Stan zachowania dostateczny.
14.	BISKUPICE	Pomnik poświęcony pamięci poległych i pomordowanych w latach 1939-1945	1999 r.	Gmina Trawniki	Stan zachowania dobry.
15.	DOROHUCZA	Kościół parafialny pw. św. Judy Tadeusza	1790 r.	parafia	Stan zachowania: dobry
16.	DOROHUCZA	Karczma, ob. budynek mieszkalny	ok. 1850 r., 1923 r.	Gmina Trawniki	Stan zachowania: dostateczny.
17.	DOROHUCZA	Cmentarz parafialny	1929 r.	parafia	Stan zachowania dobry.
18.	DOROHUCZA	Młyn	II poł. XIX w.	prywatna	Stan zachowania dostateczny.
19.	DOROHUCZA	Kapliczka z figurą Jana Nepomucena	rzeźba 1785 r.	parafia	Stan zachowania figury bardzo dobry.
20.	OLEŚNIKI	Wiatrak holender, ob. ruina	koniec XIX w.	prywatna	Stan zachowania – wiatrak w ruinie.
21.	SIOSTRZYTÓW	Młyn	II poł. XIX w.	prywatna	Stan zachowania dostateczny, obiekt nie użytkowany.
22.	SIOSTRZYTÓW	Park wiejski	II poł. XIX w.	Gmina Trawniki	Stan zachowania bardzo zły, dwór i folwark nie istnieją, stan parku zły: kompozycja nieczytelna, układ zupełnie przekształcony. Drzewostan w złym stanie.
23.	STRUŻA	Wiatrak holender, ob. ruina	1927 r.	prywatna	Stan zachowania – wiatrak w ruinie.
24.	STRUŻA-KOLONIA	Dwór w zespole dworsko-parkowym, ob. w części budynek mieszkalny oraz ruina	1905 r.	Gmina Lublin/prywatna	Stan zachowania zły i bardzo zły – zachodnie skrzydło dworu zachowane w szczątkowej formie (wyburzenia w czerwcu 2020 r.).

25.	STRUŻA-KOLONIA	Pozostałości parku w zespole dworsko-parkowym	XIX w.	Kolejno: Gmina Lublin/prywatna, Gmina Trawniki, prywatna, Skarb Państwa/UW prywatna, KOWR, Gmina Trawniki	Stan zachowania dostateczny.
26.	TRAWNIKI	Cmentarz wojenny z I wojny światowej z grobami żołnierzy polskich poległych w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r.	1915 r.	Skarb Państwa	Stan zachowania dostateczny.
27.	TRAWNIKI / TRAWNIKI KOLONIA	Zespół dworsko-parkowy - pozostałości	XVI w., 2 poł. XIX w., 1887 r., XIX/XX w.	Gmina Trawniki Dz 1246/2 w UW prywatna	Stan zachowania poszczególnych elementów układu od zły do bardzo dobry. Dawny układ kompozycyjny uległ całkowitemu zatarciu. Z zabudowy folwarcznej zachowały się jedynie nieliczne budynki: młyn z tartakiem, czworak mieszkalny.
28.	TRAWNIKI	Kaplica grobowa Józefa Łodzia-Michalskiego w zespole dworsko-parkowym	1911 r.	Gmina Trawniki	Stan zachowania bardzo dobry.
29.	TRAWNIKI	Kordegarda (stróżówka) w zespole dworsko-parkowym	k. XIX w.	Gmina Trawniki	Stan zachowania bardzo dobry.
30.	TRAWNIKI	Park w zespole dworsko-parkowym	k. XIX w.	Gmina Trawniki	Stan zachowania zły. Dawny układ kompozycyjny uległ całkowitemu zatarciu.
31.	TRAWNIKI	Aleja dojazdowa w zespole dworsko-parkowym	XIX w.	Gmina Trawniki	Stan zachowania – dobry.
32.	TRAWNIKI-KOLONIA	Młyn w zespole dworsko-parkowym	1897 r.		Stan zachowania dostateczny.
33.	TRAWNIKI – granica gminy	Aleja drzew ze słupkami drogowymi w pasie drogi wojewódzkiej DW nr 838 na odcinku Trawniki - Fajstawice	koniec XIX – pocz. XX w. (przed 1914)		Stan zachowania drzew zróżnicowany

Mapę obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków Gminy Trawniki zawiera załącznik nr 1 do niniejszego Programu.

Najważniejsze miejsca pamięci narodowej będące w gminnej ewidencji zabytków gminy Trawniki:

Tabela nr 3: Miejsca pamięci, groby i mogiły wojenne - obiekty te ujęto także w tabeli nr 2.

MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	DATOWANIA
BISKUPICE	Pomnik poświęcony pamięci poległych i pomordowanych w latach 1939-1945	1999 r.
TRAWNIKI	Cmentarz wojenny z I wojny światowej z grobami żołnierzy polskich poległych w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r.	1915 r., 1920 r.

5.4.2 Stanowiska archeologiczne ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Trawniki

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny to „zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem”. Są to więc pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany oraz relikty działalności

gospodarczej, religijnej i artystycznej. Zabytki archeologiczne stanowią szczególną grupę zabytków, ponieważ są to obiekty rozproszone i występują także z dala od terenów współcześnie zamieszkałych. Z uwagi na zagrożenia, jakie dla stanowisk archeologicznych niesie ze sobą rozwój cywilizacyjny i nowoczesne metody uprawy ziemi (na przykład głęboka orka) stanowiska archeologiczne najlepiej zachowują się w lasach oraz na terenach nieużytkowanych rolniczo. Gmina. Zgodnie z prawem każdy obiekt archeologiczny, niezależnie od własności gruntu, na którym został odnaleziony, jest własnością państwa. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego uznaje zabytki archeologiczne za źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Ta sama konwencja w preambule podkreśla, że *europejskie dziedzictwo archeologiczne, stanowiące dowód pradawnej historii, jest poważnie zagrożone zniszczeniem z powodu wzrastającej liczby projektów zagospodarowania przestrzennego, zagrożeń naturalnych, nielegalnych lub nienaukowych wykopalisk i niewystarczającej świadomości publicznej*. Rozwój cywilizacyjny przynosi coraz to nowe zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego, często nieuświadomiane w dostatecznym stopniu przez archeologów, w związku z czym brak jest wypracowanych i uzgodnionych w środowisku archeologicznym metod i sposobów ich zapobiegania. Dobra koniunktura gospodarcza powoduje przyspieszony rozwój inwestycji budowlanych w całej Polsce. Centra wielkich miast są przebudowywane, przy czym naruszane są średniowieczne i nowożytnie nawarstwienia i pozostałości architektoniczne, duże inwestycje liniowe, takie jak budowa sieci autostrad i dróg szybkiego ruchu, niosą ze sobą szybkie i nieodwołalne zniszczenie ogromnych połaci stanowisk archeologicznych, które muszą być zawczasu zbadane i zadokumentowane dla przyszłych pokoleń. Wszelkie inwestycje przemysłowe lub budowlane prowadzą do gwałtownych i często dużych w sensie przestrzennym zniszczeń i w przypadku ich prowadzenia szczególnie groźne jest lekceważenie pozostałości o wartości historycznej. W celu zapobieżenia tym zjawiskom na miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego nanoszone są przez służby konserwatorskie wszelkie dane o sytuacji archeologicznej na danym terenie. Także na terenach użytkowanych rolniczo następuje postępujące niszczenie stanowisk archeologicznych, które są rozorywane przez głęboką orkę a stanowiska często zlokalizowane na stokach i cyplach terenowych ulegają intensywnej erozji.

Podstawą do ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest prowadzony od 1978 r. ogólnopolski program badawczy – konserwatorski Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). Program ten systematyzuje zasób wiedzy o terenie poprzez terenową prospekcję archeologiczną z uwzględnieniem informacji o wcześniejszych badaniach, zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach naukowo badawczych oraz publikacjach naukowych i popularno-naukowych. Dokumentacja AZP, na którą składają się karty ewidencyjne reprezentujący ewidencję zasobów archeologicznych, jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania kraju. Do zbioru włączane są nowe karty ewidencyjne, które zgodnie z nowym rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (Dz. U. 2019 poz. 1886) noszą nazwy „Karta ewidencyjna zabytku archeologicznego lądowego”; „Karta ewidencyjna zabytku archeologicznego podwodnego śródlądowego”; „Karta ewidencyjna zabytku archeologicznego podwodnego morskiego”. Karty ewidencyjne zabytków archeologicznych są włączane w zasób wojewódzkiej ewidencji zabytków i dokumentacja stanowisk archeologicznych w ewidencji wojewódzkiej jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie i musi być odzwierciedlana w prowadzonych przez gminy Gminnych Ewidencjach Zabytków.

Ochrona stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych przy inwestycjach związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, powinna mieć swoje odbicie w ujmowaniu zagadnień związanych z ochroną zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowaniu

zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków.

Prowadzona przez Gminy ewidencja zabytków archeologicznych ma za zadanie informowanie o obecności w danym miejscu nieruchomego zabytku archeologicznego. Zgodnie z przepisami prawa, każdy kto zamierza realizować roboty ziemne na terenie, gdzie znajdują się zabytki archeologiczne, prowadzić roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub ewidencji zabytków objętym ochroną na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, planuje zmiany charakteru dotychczasowego przeznaczenia terenu, które mogą doprowadzić do przekształcenia lub uszkodzenia zabytku archeologicznego (stanowiska archeologicznego), jest zobowiązany przeprowadzić (czyli sfinansować) badania archeologiczne w zakresie ustalonym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Badania archeologiczne prowadzone na stanowiskach mogą mieć charakter inwazyjny (niszczący) oraz badania nieinwazyjne z wykorzystaniem metod geofizycznych, teledetekcyjnych. Obie metody badań dają możliwość poznania poszczególnych stanowisk, zabytków czy problemów związanych z szeroko rozumianą przeszłością, w tym zwłaszcza w sytuacjach zagrożenia zniszczeniem lub uszkodzeniem substancji zabytkowej (nawarstwień, obiektów, materiałów i ich kontekstów).

Obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych reguluje art. 31 ustawy o ochronie zabytków, w myśl którego osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego, jest obowiązana pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków. Zgodnie zaś z art. 31 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych ustala wojewódzki konserwator zabytków w drodze decyzji wyłącznie w takim zakresie, w jakim roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, zniszczą lub uszkodzą zabytek archeologiczny. Zatem obowiązek przeprowadzenia prac archeologicznych istnieje tylko wówczas, kiedy występuje ryzyko przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego i o ile przeprowadzenie badań jest niezbędne w celu ochrony zabytków.

Na terenie gminy Trawniki zlokalizowano 232 stanowisk archeologicznych, które zostały ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków prowadzonej przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie. Liczba ta jest wyższą od liczby 195 stanowisk w wykazie stanowisk archeologicznych z terenu gminy Trawniki ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Jest to spowodowane uwzględnieniem na liście prezentowanej w niniejszym programie dodatkowych stanowisk figurujących w wojewódzkiej ewidencji, ale które nie znalazły się na liście stanowisk ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Trawniki ponieważ konstruując wykaz nieruchomości zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych) ujętych w gminnej ewidencji zabytków zastosowano się do zasady, że pozbawione dokładnej lokalizacji w terenie stanowiska archeologiczne nie powinny być ujmowane w wykazach zabytków archeologicznych ujętych w GEZ. Wszystkie stanowiska ujęte w GEZ Gminy Trawniki zostały zweryfikowane pod kątem zgodności z aktualnymi danymi adresowymi, to jest aktualną nazwą miejscowości. Prezentowana tabeli nr 4 lista 231 stanowisk zawiera wszystkie stanowiska występujące w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków z aktualnie obowiązującą formą nazwy miejscowości.

Stanowiska archeologiczne ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Trawniki to przede wszystkim stanowiska nowoodkryte podczas badań powierzchniowych, przeprowadzonych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP), a także stanowiska „archiwalne”, z których materiał został zebrany przez archeologów amatorów a następnie rzetelnie opisany w katalogu Stanisław Skibińskiego,

które także były weryfikowane podczas badań powierzchniowych prowadzonych w ramach akcji AZP. Prace prowadzone w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski, z uwagi na przyjętą metodologię pozyskiwania i dokumentowania znalezisk są najcenniejsze. Należy także wspomnieć o badaniach powierzchniowych prowadzonych przez Katedrę Archeologii w Lublinie, której efektem było opracowanie pozyskanych materiałów w pracy magisterskiej przez Jerzego Waszkiewicza. Teren gminy Trawniki znajduje się na następujących arkuszach AZP: 79-85; 79-86; 80-85; 80-86. Na obszarze 79-85 badania przeprowadzono wiosną 1988. Na obszarze 79-86 badania prowadzono w trzech etapach w pierwszej kolejności w latach 1980-81 przebadano teren należący byłego województwa chełmskiego a w 1988 r. teren dawnego województwa lubelskiego a w 2000 r. przeprowadzono prace na obszarze dotąd nie badanym. Na obszarze 80-85 badania były prowadzone w 1987 r. Najdłużej trwały badania na obszarze 80-86 bo aż 4 sezony badawcze: jesienią 1988 r., wiosną 1995 i 1996 r. oraz wiosną 2000 r. co między innymi wynikało z dużego nasycenia cennymi znaleziskami oraz koniecznością weryfikacji licznych stanowisk „archiwalnych”, to jest takich, które znane były z wcześniejszych, słabo udokumentowanych (nieprecyzyjne lokalizacje miejsc) znalezisk. Na obszarze 80-86 na terenie wyeksploatowanych obecnie kopalni piasku, które znajdowały się po zachodniej stronie drogi Trawniki – Dorohuczka badania AZP ujawniły szereg niezwykle cennych wielokulturowych stanowisk, które były zasiedlane od paleolitu (starszej epoki kamienia) poprzez neolit, epokę brązu, okres halszacki, lateński, okres wpływów rzymskich aż po wczesne średniowiecze. Stanowiska te wskutek karygodnych zaniedbań prowadzących eksploatację kruszywa zostały całkowicie i bezpowrotnie zniszczone. Niektóre ze stanowisk zlokalizowanych na terenie gminy Trawniki były badane wykopaliskowo. Wśród stanowisk na których prowadzono prace wykopaliskowe należy wczesnośredniowieczne grodzisko w Dorohuczynie badane w latach 1976 i 2003; grób ludności kultury wielbarskiej w Ewopolu badany wykopaliskowo w 2005 r. Przy pracach prowadzonych przy kościele p.w. św. Stanisława Męczennika w Biskupicach prowadzone były nadzory z udziałem archeologa. Bardzo ciekawych rezultatów dostarczyły badania ufortyfikowanego założenia dworskiego w Biskupicach (stanowisko AZP 79-85/115-25), na którym to rozpoznano założenie dworskie, z którym to związana jest postać biskupa Zbigniewa Oleśnickiego, doradcy dwóch polskich królów: Władysława II Jagiełły oraz Władysława III Warneńczyka.

Tabela 4: Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu gminy ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

	Zweryfikowana nazwa miejscowości	Nr obszaru AZP	Nr st. na ob.	Nr st. w miej.		
1.	BISKUPICE	79-85	25	5	śląd osadnictwa	nieokreślony
2.	BISKUPICE	79-85	26	6	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
3.	BISKUPICE	79-85	27	7	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze (VII-X w.)
4.	BISKUPICE	79-85	28	8	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
5.	BISKUPICE	79-85	29	9	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	nieokreślone wczesne średniowiecze
6.	BISKUPICE	79-85	30	10	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
7.	BISKUPICE	79-85	31	11	śląd osadnictwa	nieokreślony
8.	BISKUPICE	79-85	32	12	śląd osadnictwa osada	neolit - KPL epoka brązu – k. trzciniecka
9.	BISKUPICE	79-85	33	13	śląd osadnictwa	neolit - KCSz
10.	BISKUPICE	79-85	34	14	śląd osadnictwa	nieokreślony
11.	BISKUPICE	79-85	35	15	śląd osadnictwa	nieokreślony
12.	BISKUPICE	79-85	36	16	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze

13.	BISKUPICE	79-85	37	17	śląd osadnictwa osada	nieokreślony epoka brązu – k. trzciniecka
14.	BISKUPICE	79-85	38	18	śląd osadnictwa	neolit - KPL
15.	BISKUPICE	79-85	39	19	osada	neolit - KPL
16.	BISKUPICE	79-85	70	20	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	nieokreślone wczesne średniowiecze
17.	BISKUPICE	79-85	71	21	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
18.	BISKUPICE	79-85	72	22	osada	wczesne średniowiecze
19.	BISKUPICE	79-85	73	23	osada	wczesne średniowiecze
20.	BISKUPICE	79-85	74	24	osada	neolit - KPL
21.	BISKUPICE	79-85	115	25	fortalicjum	XV – XVI w.
22.	BISKUPICE	79-85	116	26	śląd osadnictwa cmentarzysko miasto, rynek zespół kościoła paraf.	neolit neolit XV w. 1712-1727
23.	BISKUPICE	80-85	27	25	śląd osadnictwa	neolit – KPL/KAK
24.	BISKUPICE	79-85	121	30	kurhan?	pradzieje?/średniowiecze?, nowożytność
25.	BONÓW	79-85	114	30	śląd osadnictwa	nieokreślony
26.	DOROHUCZA	79-85	8	8	grodzisko	wczesne średniowiecze
27.	DOROHUCZA	79-85	18	1	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	nieokreślony neolit - KPL epoka brązu – k. łużycka okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze
28.	DOROHUCZA	79-85	19	2	śląd osadnictwa osada	epoka brązu – k. łużycka wczesne średniowiecze (VIII-X w.)
29.	DOROHUCZA	79-85	20	5	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	nieokreślone epoka brązu – k. łużycka wczesne średniowiecze -
30.	DOROHUCZA	79-85	108	10	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	nieokreślone wczesne średniowiecze
31.	DOROHUCZA	79-85	109	11	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze (X- XIII w.)
32.	DOROHUCZA	79-85	110	12	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze (VIII-X w.)
33.	DOROHUCZA	79-86	46	14	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje pradzieje
34.	DOROHUCZA	79-86	54	15	osada osada śląd osadnictwa osada	pradzieje neolit – cykl wstęgowy (?) neolit - KPL wczesna ep. brązu – chłopice-ves?
35.	DOROHUCZA	79-86	55	16	osada śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	pradzieje neolit – cykl wstęgowy wczesna ep. brązu – k. trzciniecka wczesne średniowiecze
36.	DOROHUCZA	79-86	56	17	osada śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa	pradzieje neolit – cykl wstęgowy neolit - KPL wczesna ep. brązu – k. trzciniecka

						wczesne średniowiecze
37.	DOROHUCZA	79-86	57	18	osada osada osada osada osada	pradzieje neolit - KPL wczesna epoka brązu wczesna ep. brązu – k. trzciniicka wczesne średniowiecze
38.	DOROHUCZA	79-86	58	19	osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje mezolit neolit - KPL
39.	DOROHUCZA	79-86	59	20	osada osada osada osada	pradzieje neolit - KPL wczesna ep. brązu – k. trzciniicka epoka brązu – k. łużycka
40.	DOROHUCZA	79-86	60	21	osada śląd osadnictwa osada	pradzieje neolit - KPL wczesna ep. brązu – k. trzciniicka
41.	DOROHUCZA	79-86	61	22	śląd osadnictwa	epoka kamienia / epoka brązu
42.	DOROHUCZA	79-86	62	23	osada	pradzieje
43.	DOROHUCZA	79-86	63	24	śląd osadnictwa	pradzieje
44.	DOROHUCZA	79-86	64	25	śląd osadnictwa	pradzieje
45.	DOROHUCZA	79-86	65	26	osada śląd osadnictwa osada	pradzieje wczesna ep. brązu – k. trzciniicka wczesne średniowiecze
46.	EWOPOLE	79-86	18	I	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit - KCG epoka brązu – k. łużycka
47.	EWOPOLE	79-86	20	7	śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa	neolit neolit – KPLL, wczesna ep. brązu – k. trzciniicka wczesne średniowiecze
48.	EWOPOLE	79-86	47	33	osada śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu wczesne średniowiecze (IX- X w.)
49.	EWOPOLE	79-86	48	34	śląd osadnictwa	epoka kamienia
50.	EWOPOLE	79-86	49	35	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze (IX- X w.)
51.	EWOPOLE	79-86	50	36	osada	mezolit-neolit
52.	EWOPOLE	79-86	51	37	osada	epoka kamienia
53.	EWOPOLE	79-86	52	38	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje neolit - KPL
54.	EWOPOLE	79-86	53	39	śląd osadnictwa	mezolit-neolit
55.	EWOPOLE	80-86	33	6	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada osada osada	pradzieje paleolit schyłkowy ? neolit - KPL wczesna ep. brązu - mierzanowicka wczesna ep. brązu – k. trzciniicka
56.	EWOPOLE	80-86	49	5	śląd osadnictwa	pradzieje
57.	EWOPOLE	80-86	50	4	śląd osadnictwa	pradzieje
58.	EWOPOLE	80-86	113	66	osada	pradzieje

59.	EWOPOLE	80-86	114	40	osada osada osada osada cmentarzysko	neolit - KLWCM neolit - KPL neolit - KAK wczesna ep. brązu – k. trzciniicka okres wpływów rzymskich (C1) – k. wielbarska
60.	OLEŚNIKI	80-85	7	4	śląd osadnictwa osada	wczesna epoka brązu wczesne średniowiecze (VIII-IX w.)
61.	OLEŚNIKI	80-85	8	5	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	neolit - KPL wczesna epoka brązu wczesne średniowiecze (VIII-X w.) wczesne średniowiecze (X- XIII w.)
62.	OLEŚNIKI	80-85	9	6	osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	neolit - KPL okres lateński – k. pomorska wczesne średniowiecze (VIII-X w.) wczesne średniowiecze (X- XIII w.)
63.	OLEŚNIKI	80-85	10	7	śląd osadnictwa osada	wczesne średniowiecze (VIII-X w.) wczesne średniowiecze (X-XIII w.)
64.	OLEŚNIKI	80-85	13	8	śląd osadnictwa	neolit
65.	OLEŚNIKI	80-85	15	9	śląd osadnictwa	neolit - KPL
66.	OLEŚNIKI	80-85	16	10	śląd osadnictwa	neolit
67.	OLEŚNIKI	80-85	17	11	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze (IX- X w.)
68.	OLEŚNIKI	80-85	18	12	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit wczesne średniowiecze (X- XIII w.)
69.	OLEŚNIKI	80-86	10	15	osada osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit - KPL wczesna ep. brązu – k. trzciniicka epoka brązu – k. łużycka wczesne średniowiecze nowożytność
70.	OLEŚNIKI	80-86	11	16	śląd osadnictwa osada	pradzieje okres wpływów rzymskich
71.	OLEŚNIKI	80-86	12	17	osada osada śląd osadnictwa	pradzieje okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze
72.	OLEŚNIKI	80-86	13	18	osada osada	okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze
73.	OLEŚNIKI	80-86	14	19	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada osada osada śląd osadnictwa	neolit – KCWR neolit – KWLCM neolit - KPL wczesna ep. brązu - k. trzciniicka okres halsztacki – k. pomorska wczesne średniowiecze
74.	OLEŚNIKI	80-86	15	20	śląd osadnictwa osada	pradzieje neolit - KPL

					osada ślad osadnictwa	okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze
75.	OLEŚNIKI	80-86	16	21	ślad osadnictwa osada osada osada	neolit - KLWCM wczesna epoka brązu okres halsztacki-lateński – k. łużycka/pomorska wczesne średniowiecze
76.	OLEŚNIKI	80-86	17	22	osada osada ślad osadnictwa ślad osadnictwa osada ślad osadnictwa	neolit - KLWCM neolit - KPL wczesna ep. brązu - mierzanowicka epoka brązu okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze
77.	OLEŚNIKI	80-86	18	23	osada osada osada osada ślad osadnictwa ślad osadnictwa	pradzieje neolit - KLWCM neolit - KPL wczesna ep. brązu – k. trzcieniecka epoka brązu – k. łużycka wczesne średniowiecze
78.	OLEŚNIKI	80-86	19	24	osada ślad osadnictwa ślad osadnictwa	neolit - KPL wczesna ep. brązu - mierzanowicka epoka brązu – k. łużycka
79.	OLEŚNIKI	80-86	20	25	osada osada	nieokreślona wczesne średniowiecze
80.	OLEŚNIKI	80-86	21	26	ślad osadnictwa ślad osada osada ślad osadnictwa ślad osadnictwa	pradzieje neolit - KLWCM neolit - KPL wczesny ok. brązu – k. trzcieniecka okres halsztacki-okres lateński – k. pomorska wczesne średniowiecze
81.	OLEŚNIKI	80-86	22	27	ślad osadnictwa osada osada	pradzieje epoka brązu – k. łużycka okres wpływów rzymskich
82.	OLEŚNIKI	80-86	23	28	ślad osadnictwa ślad osadnictwa osada osada	neolit - KAK wczesny ok. brązu – k. trzcieniecka okres halsztacki-okres lateński – k. pomorska wczesne średniowiecze
83.	OLEŚNIKI	80-86	24	29	ślad osadnictwa osada	pradzieje okres wpływów rzymskich
84.	OLEŚNIKI	80-86	25	30	ślad osadnictwa ślad osadnictwa osada ślad osadnictwa	pradzieje neolit - KPL okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze
85.	OLEŚNIKI	80-86	26	31	ślad osadnictwa osada ślad osadnictwa osada osada	pradzieje neolit - KPL wczesna ep. brązu – k. trzcieniecka okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze
86.	OLEŚNIKI	80-86	27	32	osada	pradzieje

					śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze nowożytność
87.	OLEŚNIKI	80-86	29	34	śląd osadnictwa	pradzieje
88.	OLEŚNIKI	80-86	30	35	śląd osadnictwa osada osada osada	paleolit schyłkowy neolit - KPL wczesna ep. brązu – k. trzcieniecka okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze
89.	OLEŚNIKI	80-86	31	36	osada	wczesna ep. brązu – k. trzcieniecka
90.	OLEŚNIKI	80-86	32	37	osada osada osada osada osada osada	pradzieje neolit - KPL wczesna ep. brązu – k. trzcieniecka epoka brązu – k. łużycka ok. wpł. rzymskich – k. przeworska wczesne średniowiecze (VIII-X w. nowożytność (XVII-XVIII w.))
91.	OLEŚNIKI	80-86	36	38	śląd osadnictwa	paleolit schyłkowy
92.	OLEŚNIKI	80-86	37	39	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
93.	OLEŚNIKI	80-86	38	40	śląd osadnictwa	pradzieje
94.	OLEŚNIKI	80-86	39	41	śląd osadnictwa	pradzieje
95.	OLEŚNIKI	80-86	40	42	śląd osadnictwa	pradzieje
96.	OLEŚNIKI	80-86	41	43	śląd osadnictwa	pradzieje
97.	OLEŚNIKI	80-86	42	44	śląd osadnictwa	pradzieje
98.	OLEŚNIKI	80-86	43	45	śląd osadnictwa	pradzieje
99.	OLEŚNIKI	80-86	44	46	śląd osadnictwa	pradzieje
100.	OLEŚNIKI	80-86	45	47	śląd osadnictwa	pradzieje
101.	OLEŚNIKI	80-86	51	48	śląd osadnictwa	pradzieje
102.	OLEŚNIKI	80-86	53	49	śląd osadnictwa	pradzieje
103.	OLEŚNIKI	80-86	54	50	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu – k. łużycka? wczesne średniowiecze
104.	OLEŚNIKI	80-86	78	51	śląd osadnictwa	pradzieje
105.	OLEŚNIKI	80-86	79	52	osada śląd osadnictwa	pradzieje młodszy okres przedrzymski
106.	OLEŚNIKI	80-86	80	53	osada	nowożytność (XV/XVI – XVII w.)
107.	OLEŚNIKI	80-86	81	54	osada	wczesne średniowiecze (do X w.)
108.	OLEŚNIKI	80-86	82	55	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa osada	pradzieje neolit - KPL epoka brązu – k. łużycka okres wpływów rzymskich
109.	OLEŚNIKI	80-86	83	56	osada osada osada	pradzieje neolit - KPL okres halsztacki-okres lateński – k. pomorska
110.	OLEŚNIKI	80-86	84	57	śląd osadnictwa	neolit
111.	OLEŚNIKI	80-86	85	58	osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze (do X w.)

112.	OLEŚNIKI	80-86	86	59	osada	pradzieje
113.	OLEŚNIKI	80-86	88	60	osada ślad osadnictwa osada	pradzieje wczesna ep. brązu – k. trzciniicka epoka brązu – k. łużycka
114.	OLEŚNIKI	80-86	107	61	osada	pradzieje
115.	OLEŚNIKI	80-86	112	65	ślad osadnictwa ślad osadnictwa ślad osadnictwa	neolit - KAK wczesna epoka brązu wczesne średniowiecze
116.	PEŁCZYN	79-85	5	1	ślad osadnictwa osada osada wczesne osada	nieokreślony neolit - KPL okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze
117.	PEŁCZYN	79-85	6	2	ślad osadnictwa ślad osadnictwa ślad osadnictwa ślad osadnictwa	neolit - KPL epoka brązu – k. łużycka wczesne średniowiecze (VIII-X w.) wczesne średniowiecze (X- XIII w.)
118.	PEŁCZYN	79-85	7	3	ślad osadnictwa osada ślad osadnictwa osada osada	nieokreślony neolit - KPL epoka brązu – k. łużycka okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze
119.	PEŁCZYN	79-85	40	4	ślad osadnictwa	nieokreślone
120.	PEŁCZYN	79-85	41	5	ślad osadnictwa	nieokreślone
121.	PEŁCZYN	79-85	42	6	ślad osadnictwa	wczesna ep. brązu – k. trzciniicka
122.	PEŁCZYN	79-85	43	7	ślad osadnictwa	neolit - KPL
123.	PEŁCZYN	79-85	44	8	osada	wczesna ep. brązu – k. trzciniicka
124.	PEŁCZYN	79-85	45	9	ślad osadnictwa ślad osadnictwa	neolit - KPL wczesna epoka brązu
125.	PEŁCZYN	79-85	46	10	ślad osadnictwa	neolit - KPL
126.	PEŁCZYN	79-85	47	11	ślad osadnictwa	nieokreślone
127.	PEŁCZYN	79-85	48	12	ślad osadnictwa	nieokreślone
128.	PEŁCZYN	79-85	49	13	ślad osadnictwa	wczesna ep. brązu – k. trzciniicka
129.	PEŁCZYN	79-85	50	14	ślad osadnictwa	nieokreślone
130.	PEŁCZYN	79-85	51	15	osada	neolit - KPL
131.	PEŁCZYN	79-85	52	16	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze (VIII-X w.)
132.	PEŁCZYN	79-85	53	17	ślad osadnictwa ślad osadnictwa	neolit - KPL wczesne średniowiecze
133.	PEŁCZYN	79-85	54	18	ślad osadnictwa	nieokreślone
134.	SIOSTRZYTÓW	78-85	1	3	ślad osadnictwa ślad osadnictwa ślad osadnictwa osada	nieokreślony neolit - KWLCM wczesna epoka brązu wczesna ep. brązu – k. trzciniicka
135.	SIOSTRZYTÓW	78-85	2	4	ślad osadnictwa ślad osadnictwa	nieokreślony wczesne średniowiecze
136.	SIOSTRZYTÓW	78-85	3	5	ślad osadnictwa ślad osadnictwa ślad osadnictwa ślad osadnictwa	nieokreślony neolit - KPL wczesna ep. brązu – k. trzciniicka

						okres wpływów rzymskich
137.	SIOSTRZYTÓW	79-85	9	1	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje neolit - KPL okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze
138.	SIOSTRZYTÓW	79-85	10	2	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze (VIII-X w.)
139.	SIOSTRZYTÓW	79-85	11	1	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	mezolit wczesne średniowiecze
140.	SIOSTRZYTÓW	79-85	12	1	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	nieokreślony neolit wczesna ep. brązu – k. trzcinięcka
141.	SIOSTRZYTÓW	79-85	13	2	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	nieokreślony wczesna ep. brązu – k. trzcinięcka wczesne średniowiecze
142.	SIOSTRZYTÓW	79-85	75	3	śląd osadnictwa	neolit - KPL
143.	SIOSTRZYTÓW	79-85	76	4	śląd osadnictwa	nieokreślone
144.	SIOSTRZYTÓW	79-85	77	5	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	nieokreślony wczesne średniowiecze (VIII-X w.)
145.	SIOSTRZYTÓW	79-85	78	6	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
146.	SIOSTRZYTÓW	79-85	79	7	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze (VIII-X w.)
147.	SIOSTRZYTÓW	79-85	80	8	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze (VII-X w.)
148.	SIOSTRZYTÓW	79-85	81	9	śląd osadnictwa osada	neolit - KPL wczesne średniowiecze
149.	SIOSTRZYTÓW	79-85	82	10	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
150.	SIOSTRZYTÓW	79-85	83	11	osada	wczesne średniowiecze
151.	SIOSTRZYTÓW	79-85	84	12	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
152.	SIOSTRZYTÓW	79-85	85	13	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
153.	SIOSTRZYTÓW	79-85	86	14	śląd osadnictwa	nieokreślony
154.	SIOSTRZYTÓW	79-85	87	15	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
155.	SIOSTRZYTÓW	79-85	88	16	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
156.	SIOSTRZYTÓW	79-85	89	17	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesna ep. brązu wczesne średniowiecze
157.	SIOSTRZYTÓW	79-85	90	18	śląd osadnictwa	nieokreślony
158.	SIOSTRZYTÓW	79-85	91	19	osada śląd osadnictwa	neolit - KPL wczesne średniowiecze
159.	SIOSTRZYTÓW	79-85	92	20	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze (VIII-XI w.)
160.	SIOSTRZYTÓW	79-85	93	21	osada	wczesna epoka brązu
161.	SIOSTRZYTÓW	79-85	94	22	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
162.	SIOSTRZYTÓW	79-85	95	23	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze (VIII-XI w.)
163.	SIOSTRZYTÓW	79-85	96	24	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	nieokreślony wczesne średniowiecze
164.	SIOSTRZYTÓW	79-85	97	25	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
165.	SIOSTRZYTÓW	79-85	98	26	śląd osadnictwa	nieokreślony
166.	SIOSTRZYTÓW	79-85	99	27	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu – k. łużycka wczesne średniowiecze (VIII-XI w.)

167.	SIOSTRZYTÓW	79-85	100	28	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	nieokreślony wczesne średniowiecze (VIII-X w.)
168.	SIOSTRZYTÓW	79-85	101	29	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
169.	STRUŻA	79-85	66	1	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
170.	STRUŻA	79-85	67	2	śląd osadnictwa	średniowiecze
171.	STRUŻA	79-85	68	3	śląd osadnictwa	średniowiecze
172.	STRUŻA KOLONIA	79-85	1	1	cmentarzysko	eneolit
173.	STRUŻA KOLONIA	79-85	55	1	osada śląd osadnictwa	nieokreślony wczesne średniowiecze
174.	STRUŻA KOLONIA	79-85	56	2	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit - KPL wczesne średniowiecze
175.	STRUŻA KOLONIA	79-85	57	3	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze (X- XIII w.)
176.	STRUŻA KOLONIA	79-85	58	4	śląd osadnictwa osada	neolit - KPL wczesne średniowiecze
177.	STRUŻA KOLONIA	79-85	59	5	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze (XI- XIII w.)
178.	STRUŻA KOLONIA	79-85	60	6	śląd osadnictwa	neolit - KPL
179.	STRUŻA KOLONIA	79-85	61	7	śląd osadnictwa	nieokreślony
180.	STRUŻA KOLONIA	79-85	62	8	śląd osadnictwa	nieokreślony
181.	STRUŻA KOLONIA	79-85	63	9	śląd osadnictwa	nieokreślony
182.	STRUŻA KOLONIA	79-85	64	10	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu okres wpływów rzymskich
183.	STRUŻA KOLONIA	79-85	65	11	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
184.	STRUŻA KOLONIA	79-85	69	12	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
185.	TRAWNIKI	80-86	28	33	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje wczesne średniowiecze
186.	TRAWNIKI KOLONIA	79-85	14	1	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	nieokreślony okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze
187.	TRAWNIKI KOLONIA	79-85	15	2	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze
188.	TRAWNIKI KOLONIA	79-85	16	3	śląd osadnictwa osada?	nieokreślony wczesne średniowiecze
189.	TRAWNIKI KOLONIA	79-85	17	4	osada	wczesne średniowiecze
190.	TRAWNIKI KOLONIA	79-85	102	1	śląd osadnictwa	neolit - KPL
191.	TRAWNIKI KOLONIA	79-85	103	2	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
192.	TRAWNIKI KOLONIA	79-85	104	3	śląd osadnictwa	epoka brązu – k. łużycka
193.	TRAWNIKI KOLONIA	79-85	105	4	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
194.	TRAWNIKI KOLONIA	79-85	106	5	osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	w. ep. brązu – k. trzciniecka okres wpływów rzymskich? wczesne średniowiecze
195.	TRAWNIKI KOLONIA	79-85	107	6	śląd osadnictwa	epoka brązu – k. łużycka

Tabela 5: Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu gminy w wojewódzkiej ewidencji zabytków, które nie zostały zlokalizowane w terenie i nie ujęto ich w gminnej ewidencji zabytków

	Zweryfikowana nazwa miejscowości	Nr obszaru AZP	Nr st. na ob.	Nr st. w miej.		
1.	BISKUPICE	79-85	2	2	śląd osadnictwa	mezolit
2.	BISKUPICE	79-85	3	3	śląd osadnictwa	neolit - KPL
3.	BISKUPICE	79-85	4	4	śląd osadnictwa	epoka brązu
4.	DOROHUCZA	79-85	21	6	śląd osadnictwa	paleolit
5.	DOROHUCZA	79-85	22	7	śląd osadnictwa	neolit
6.	DOROHUCZA	79-85	23	8	osada osada osada osada	neolit – KPL neolit - KAK w. ep. brązu – k. trzciniecka wczesne średniowiecze
7.	DOROHUCZA	79-85	24	9	śląd osadnictwa	neolit - KCSz
8.	DOROHUCZA	79-86	45	13	śląd osadnictwa	mezolit „kultura tardenuaska”
9.	EWOPOLE	79-86	21	9	śląd osadnictwa	epoka brązu
10.	EWOPOLE	79-86	22	10	śląd osadnictwa	neolit / wczesna epoka brązu
11.	EWOPOLE	79-86	23	11	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu
12.	EWOPOLE	79-86	24	12	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu
13.	EWOPOLE	79-86	25	13	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu
14.	EWOPOLE	79-86	26	14	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu
15.	EWOPOLE	79-86	27	15	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu
16.	EWOPOLE	79-86	28	16	śląd osadnictwa	nieokreślony
17.	EWOPOLE	79-86	29	17	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu
18.	EWOPOLE	79-86	30	18	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu
19.	EWOPOLE	79-86	31	19	śląd osadnictwa	neolit / epoka brązu
20.	EWOPOLE	79-86	32	20	śląd osadnictwa	neolit
21.	EWOPOLE	79-86	33	21	śląd osadnictwa	neolit
22.	EWOPOLE	79-86	34	22	śląd osadnictwa	neolit
23.	EWOPOLE	79-86	35	23	śląd osadnictwa	neolit
24.	EWOPOLE	79-86	36	24	śląd osadnictwa	neolit
25.	EWOPOLE	79-86	37	25	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu
26.	EWOPOLE	79-86	38	26	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu
27.	EWOPOLE	79-86	39	27	śląd osadnictwa	nieokreślony
28.	EWOPOLE	79-86	40	28	osada	nieokreślony
29.	EWOPOLE	79-86	41	29	cment. kurhanowe	nieokreślony
30.	EWOPOLE	79-86	42	30	śląd osadnictwa	nieokreślony
31.	EWOPOLE	79-86	43	31	osada	neolit
32.	EWOPOLE	79-86	44	32	śląd osadnictwa	nieokreślony
33.	OLEŚNIKI	80-86	2	13	skarb monet	okres wpływów rzymskich
34.	OLEŚNIKI	80-86	3	14	skarb monet	okres wpływów rzymskich
35.	OLEŚNIKI	80-86	109	62	śląd osadnictwa (znalezisko monety)	okres wpływów rzymskich (c2-d -364-367)
36.	OLEŚNIKI	80-86	110	63	śląd osadnictwa (znalezisko monety)	okres wpływów rzymskich (c2-d -364-367)
37.	OLEŚNIKI	80-86	111	64	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje wczesna ep. brązu epoka brązu – k. łużycka okres wpływów rzymskich wc. średniow. (XII-XIII w.)

Mapę stanowisk archeologicznych zlokalizowanych na terenie gminy i ujętych w gminnej ewidencji zabytków Gminy Trawniki zawiera załącznik nr 2 do niniejszego Programu.

5.5 Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Zespół kościoła parafialnego pw. św. Stanisława BM w Biskupicach

W skład zespołu wpisanego do rejestru zabytków pod nr A/569 z dnia 31.12.1971 r. wchodzi: kościół parafialny, plebania, cmentarz przykościelny, ogrodzenie z pięcioma kapliczkami.

Parafia w Biskupicach została założona w 1444 r., wtedy to staraniem biskupa Zbigniewa Oleśnickiego przeniesiono z Piotrawina do Biskupic drewniany kościół, którego patronem był Św. Stanisław Biskup. W początkach XVII w., znajdował się w rękach protestantów, w 1626 r. uległ spaleni. Przed 1650 r. Piaseccy (nowi właściciele Biskupic) wzniesli mury prezbiterium nowego kościoła, które zostały zniszczone podczas najazdu Tatarów w 1670 r. W latach 1712–1727 wniesiono murowany kościół, który został konsekrowany w 1781 r. przez biskupa Jana Lenczowskiego.

Prawdopodobnie w okresie budowy kościoła – około 1730 r. – została wybudowana plebania pod kierunkiem majstra Rybińskiego z Warszawy. W tym samym czasie prawdopodobnie powstał także mur przykościelny.

Kościół parafialny pw. św. Stanisława BM:

Jak wspomniano wyżej kościół wzniesiono w latach 1712–1727 i został konsekrowany w 1781 r. przez biskupa Jana Lenczowskiego. Kościół był wielokrotnie remontowany. Kościół orientowany, murowany z cegły, otynkowany z zewnątrz oraz wewnątrz. Założony na planie prostokąta, z węższym prezbiterium i pięcioboczną absydą, do której od północy i od południa przylegają półokrągłe wieżyczki a od południa do prezbiterium przylega kwadratowa zakrystia. Bryła nieprzekształcona jednokondygnacyjna z dwukondygnacyjną, dwuwieżową fasadą, jednonawowa, z niższym prezbiterium z niższą oszkarpowaną absydą, przykryta nad nawą i prezbiterium dachem dwuspadowym, nad absydą i wieżyczkami pięciopłociowym dachem namiotowym. Elewacje rozczłonkowane pilastrami, pomiędzy którymi wąskie prostokątne zakończone półkoliście okna. Elewacje artykułowane niewielkim cokołem oraz wyładowanym gzymsem wieńczącym. Dolna kondygnacja fasady ujęta dwoma parami pilastrów z głównym wejściem zwieńczonym trójkątnym szczytem, górna kondygnacja pięcioosiowa, rozczłonkowana pilastrami, pomiędzy którymi wąskie zamknięte półkoliście otwory okienne z drewnianymi żaluzjami, dwie nisze przesklepione konchowo z figurami świętych. Całość zwieńczona trójkątnym szczytem z krzyżem na kuli, dwoma kwadratowymi u podstawy wieżami – wyżej ze ścietymi narożnikami – na których hełmy z latarnią i krzyżami.

Plebania w zespole:

Plebania wybudowana około 1730 r., prawdopodobnie w okresie budowy kościoła pod kierunkiem majstra Rybińskiego z Warszawy. Budynek plebanii murowany, z cegły na zaprawie wapiennej, otynkowany z zewnątrz i wewnątrz. Budynek na planie silnie wydłużonego prostokąta, dwutraktowy, dziewięćdziałny, w części południowej sklepione kolebkowo z lunetami piwnice. Bryła jednokondygnacyjna z dachem dwuspadowym pokrytym blachą, dach tworzy szeroki okap. Elewacja frontowa dziewięćosiowa, symetryczna z dwoma parami drzwi w obramieniach w formie masywnych szkarp. Elewacje artykułowane wyładowanym gzymsem; elewacje północna i południowa z masywną narożną szkarpą oraz masywnymi jednokondygnacyjnymi szczytami ze spływami wolutowymi, podzielone na geometryczne pola, z okienkami w osi elewacji.

Ogrodzenie z pięcioma kapliczkami w zespole:

Prawdopodobnie w okresie budowy kościoła – około 1730 r. – został wybudowany także mur ogrodzeniowy zespołu kościelnego wraz z pięcioma kapliczkami.

Ogrodzenie murowane z cegły i kamienia wapiennego, otynkowane, pokryte dachówką ceramiczną; oszkarpowane w narożach. Od zewnątrz mur gładki, pozbawiony dekoracji, od strony cmentarza przykościelnego głębokie wnęki zamknięte łukiem odcinkowym. W murze pięć kapliczek, z których cztery otwarte są na cmentarz przykościelny a piąta na ulicę. W murze znajdują się cztery bramy, z wejściem głównym od ulicy Rynek w postaci dwóch filarów na rzucie kwadratu, wyższych od muru ogradzającego. Każdy z filarów na cokole i podzielony poziomo gzymсами, zwieńczone daszkami namiotowymi z dużą kulą oraz krzyżem,

Kapliczki otwarte do wewnątrz (cmentarza kościelnego), skromne, wyższe od muru, bez dekoracji architektonicznej, z wnękami zamkniętymi półkoliście, kryte dachówką ceramiczną; kapliczka otwarta na ulicę większa od pozostałych z dużą arkadową wnęką zamkniętą kutą, współczesną balustradą; zamknięta masywnym szczytem z profilowanym gzymsem.

W obrębie murów ogrodzenia zespołu kościelnego znajduje się cmentarz przykościelny założony prawdopodobnie w XV w. (1444 założenie parafii) na planie nieregularnego wieloboku, od wschodu ograniczony murami plebanii. Cmentarz został zlikwidowany pod koniec XVIII w. Obecnie brak jest jakichkolwiek nagrobków.

Cmentarz parafialny rzymsko-katolicki w Biskupicach z kaplicami grobowymi rodzin Popławskich oraz Radziwińskich:

Cmentarz parafialny w Biskupicach został wpisany do rejestru zabytków województwa lubelskiego pod nr A/938 z dnia 15.05.1987 r. Cmentarz założono w I połowie XIX w. na planie prostokąta. Starsza część (południowa) pierwotnie ogrodzona była murem (zasięg wpisu do rejestru zabytków wyznacza dawny mur ogrodzeniowy cmentarza). Na terenie wpisanym do rejestru zabytków znajdują się dwie murowane kaplice grobowe należące do rodzin: Popławskich oraz Radziwińskich.

Kaplica grobowa Popławskich wybudowana została prawdopodobnie w 4 ćw. XIX w. z fundacji rodziny Popławskich, po śmierci Józefa Popławskiego w roku 1874 r. Później do kaplicy przeniesiono szczątki spokrewnionej z Popławskimi rodziny Zawadzkich, wcześniejszych właścicieli Biskupic.

Kaplica murowana z cegły na zaprawie cementowo-wapienne, otynkowana obustronnie, z cokołem o wątku ceglany. Bryła na rzucie prostokąta, nieprzekształcona, jednokondygnacyjna, narożniki kaplicy ścięte od wysokości cokołu do połowy wysokości ścian bocznych zamknięta dachem dwuspadkowym pokrytym blachą. Przed elewacją frontową trójstopniowe murowane schody. Elewacja frontowa jednoosiowa, w osi wejście ujęte ostrołukowym portalem nad którym rozerwany naczółek o, po obu bokach od wejścia kamienne dekoracyjne tablice z nazwiskami rodzin spoczywających w kaplicy. Nad naczółkiem płytką prostokątną nisza zamknięta łukiem. Elewacja frontowa zwieńczona trójkątnym szczytem z gzymsem z trójkątnym gzymsem z kroksztynami, zwieńczonym murowaną kulą z kutym żelaznym krzyżem, po bokach murowane kule na postumentach. Elewacje boczne dwuosiowe z wąskimi rozglifionymi i zamkniętymi ostrołukowo oknami; artykułowane ceglany cokołem, fryzem arkadowym oraz gzymsem z kroksztynami. Elewacja tylna (południowa) jednoosiowa z okrągłym rozglifionym oknem, nad którym wyrobiony w tynku krzyż, elewacja zwieńczona trójkątnym gzymsem z kroksztynami.

Kaplica grobowa Radziwińskich wybudowana została w 1832 r. Kaplica murowana z cegły na zaprawie cementowo-wapienne, otynkowana obustronnie. Bryła na rzucie prostokąta z półkoliście zamkniętą ścianą południową, narożniki od północy zaokrąglone, nieprzekształcona, jednokondygnacyjna, zamknięta dachem dwuspadkowym pokrytym blachą. Elewacja frontowa jednoosiowa, w osi wejście ujęte pseudodoryckimi pilastrami, podpierającymi niepełne belkowanie, na którym półkolisty szczyt z niewielkim krzyżem na szczycie. Elewacje boczne jednoosiowe z szerokimi prostokątnymi oknami; artykułowane profilowanym wydatnym gzymsem z kroksztynami.

Cmentarz żydowski, tzw. „Baca Góra” w Biskupicach

Na terenie położonego w północno-zachodniej części Biskupic założenia obronnego „fortalicjum” zlokalizowane są dwa cmentarze żydowskie położone obok siebie: w części zachodniej stary cmentarz żydowski, zwany „Baca Góra”, założony zapewne w połowie XVIII w. (najstarsza zachowana macewa pochodzi z 1792 r.) oraz w części wschodniej „nowy” cmentarz żydowski, założony przypuszczalnie w końcu XIX w. lub na początku XX w., choć być może, że dopiero w I połowie lat 20-tych XX w. W latach 30-tych XX w. cmentarze ogrodzone były wspólnym ogrodzeniem: od południa i zachodu murem z kamienia wapiennego, od wschodu drutem kolczastym na słupach dębowych a od północy graniczył z doliną Gielczwi. Na cmentarz prowadziła drewniana brama w narożniku pół-wschodnim. Teren cmentarzy pozbawiony był roślinności: drzew i krzewów. W południowej części nowego cmentarza znajdował się murowany z cegły oheł. Cmentarze uległy dewastacji po II wojnie światowej.

Kościół parafialny pw. św. Judy Tadeusza w Dorohuczy – wpisany do rejestru zabytków nr A/604 z dnia 25.05.1972 r.

Kościół ufundowany w 1790 r. przez Szczęsnego Siłę-Nowickiego, podczaszego krasnostawskiego oraz jego żonę Barbarę z Poniatowskich. Od 1799 r. jako kościół filialny, w 1929 r. erygowany jako parafialny. W 1951 r. dobudowano przedsionek od strony południowej. Obok kościoła znajdują się cztery kapliczki: św. Antoniego, św. Wojciecha, św. Michała i św. Jana Ewangelisty oraz ołtarz polowy.

Kościół murowany z cegły i kamienia wapiennego, na rzucie prostokąta, nieorientowany. Bryła nieprzekształcona, jednokondygnacyjna, korpus nawowy nakryty niewysokim dachem trójspadowym. Od zachodu dobudowane prostopadłościennie: zakrystia oraz kruchta boczna sięgające połowy wysokości korpusu; zamknięte daszkami trójspadowymi. Elewacje otynkowane, korpus nawy boniowany, artykułowany niewysokim cokołem i wyładowanym gzymsem wieńczącym, elewacje zakrystii i kruchty gładkie. Fasada jednokondygnacyjna, ujęta toskańskim pilastrami podtrzymującymi trójkątny tympanon. Wejście ujęte portalem z parami półkolumn toskańskich dźwigających doryckie belkowanie z tryglifami, nad nim półkoliste okno ujęte profilowaną opaską. Powyżej tympanonu mur attykowy ze szczytem, ujętym dwoma parami pilastrów zwieńczony przerwanym półkolistym naczółkiem. Elewacje boczne dwuosiove z prostokątnymi otworami z prostym obramieniem. Kościół klasycystyczny.

Karczma w Dorohuczy (obecnie budynek mieszkalny) – wpisana do rejestru zabytków nr A/603 z 25.05.1972 r.

Karczma została wzniesiona ok. 1850 r. jako karczma przydrożna, w 1923 r. budynek adoptowano na szkołę. W latach II wojny światowej w budynku mieściła się siedziba niemieckich władz okupacyjnych. Po wojnie, od 1946 jako szkoła podstawowa.

Budynek murowany z cegły, obustronnie otynkowany, podpiwniczony, na planie prostokąta z dobudowanym wiatrołapem od północy, na którym balkon. Bryła jednokondygnacyjna z użytkowym poddaszem, zamknięta dachem naczółkowym z facjatami w połaciach dachowych: od północy facjata z trójkątnym szczytem nakryta dachem dwuspadowym, od południa trzyosiowa facjata nakryta dachem pulpitem, całość pokryta eternitem. Elewacje niezdobione, artykułowane cokołem oraz profilowanym gzymsem wieńczącym, otwory okienne prostokątne bez opasek.

Budynek w typie budownictwa małomiasteczkowego, bez cech stylowych.

Dwór w zespole dworsko-parkowym w Struży-Kolonii

Dwór i park wpisane do rejestru zabytków pod nr A/1118 z dnia 8.01.1998 r. Wpis pod nazwą miejscową „Struża”.

Dwór wybudowany prawdopodobnie około 1905 r. dla Tomasza i Ludwika Popławskich. W 1922 r. sprzedany Tomaszowi i Teodorze Szczepańskim, po 1945 przeszedł na własność Skarbu Państwa i był użytkowany przez Spółdzielnię Rolniczą z przeznaczeniem na mieszkania dla pracowników. Na początku lat 60-tych XX w. przeszedł na własność Zakładów mięsnych, a po 1989 r. we władaniu przez Gminę Trawniki. Obecnie współwłasność prywatna oraz Gminy Lublin.

Dwór murowany z cegieł ceramicznych oraz z kamienia wapiennego („opoki”) na zaprawie wapiennej, obustronnie otynkowany. Budynek założony na planie zbliżonym do prostokąta z licznymi ryzalitami. Część środkowa jednokondygnacyjna z gankiem od zachodu oraz tarasem od wschodu, skrzydło boczne od zachodu dwukondygnacyjne, stanowią dwa budynki połączone łącznikiem, wysunięte poza lico muru, skrzydło boczne od wschodu jednokondygnacyjne z użytkowym poddaszem w formie osobnego budynku przylegające do środkowego. Bryła zróżnicowana, część środkowa jednokondygnacyjna, niepodpiwniczona zamknięta dachem dwuspadowym z gankiem z daszkiem pulpitem, skrzydło zachodnie złożone z dwu brył jedno i dwukondygnacyjnej zamknięte dachami dwuspadowymi, skrzydło wschodnie jednokondygnacyjne, podpiwniczone zamknięte dachem dwuspadowym o kalenicy prostopadłej do pozostałych części. W elewacji frontowej (północna) ganek artykułowany pseudodoryckimi pilastrami, flankującymi półkolistą zamkniętą arkadę ze zwornikami. Elewacja ogrodowa (południowa) z tarasem z dachem wspartym na drewnianych słupkach, elewacja bez detalu architektonicznego. Elewacje skrzydła południowego boniowane z otworami ujętymi szerokimi opaskami, elewacje skrzydła wschodniego z resztkami tyńku.

Park w zespole dworsko-parkowym założony prawdopodobnie w XIX w. Pierwsza wzmianka o drewnianym dworze w Struży pochodzi z początku XVIII w. Od ok. 1879 r. właścicielami dóbr Struża są Popławscy, którzy w 1905 r. wybudowali obecnie istniejący dwór oraz rozbudowali część folwarczną. Układ kompozycyjny zespołu dworsko-parkowo-folwarcznego jest nadal czytelny ale układ parku został zatarty i zachowały się jedynie dwa szpalery lipowy i topolowy oraz dwie aleje dojazdowe ze szczątkową liczbą drzew.

Zespół dworsko-parkowy - pozostałości w Trawnikach

W skład zespołu wpisanego do rejestru zabytków pod nr A/1070 z dnia 14.08.1992 r. wchodzi: kaplica grobowa Józefa Łodzia-Michalskiego, kordegarda (stróżówka), park, aleja dojazdowa.

Pierwsza wzmianka o zespole dworsko-parkowym w Trawnikach pochodzi z 1531 r. (spis szlachty zagrodowej) i był wtedy w posiadaniu rodziny Pełków. Dwór i folwark zlokalizowane były w oddaleniu od wsi na tzw. Bazarze, w trudno dostępnym zakolu Wieprza. W 1748 dobra trawnickie stały się własnością Piotra Suchodolskiego, a na początku XIX w. Podchorodeńskich, w 1850 Ludwika i Józefinie Słomińskich. Według opisu dóbr z 1851 r. tym czasie istniał tu drewniany dwór, a w skład majątku wchodziły ogrody: - warzywny nad Wieprzem, - ogród przy stodołach obsadzony kartoflami, - ogród włoski. W skład części gospodarczej w tym czasie wchodziły: stodoły, lodownie, owczarnie, obory, stajnie, młyn, dom dzierżawcy młyna Wolta Ketzhandela, kuźnia i gorzelnia. W końcu XIX w. Trawniki przeszły w posiadanie rodziny Michalskich i wówczas prawdopodobnie przekształcono ogród z kwaterami w park krajobrazowy. W okresie międzywojennym majątek częściowo rozparcelowano. Po II wojnie zespół należał do Siedleckich Zakładów Przemysłu Dziewiarskiego a dwór zamieszkiwało wiele rodzin. W 1960 r. cały teren przejęły Zakłady Przemysłu Dziewiarskiego „Trawena” w Trawnikach. Pod koniec lat 60-tych rozebrano dwór, od 1991 teren we władaniu Gminy Trawniki.

Zespół dworsko-parkowy od wschodu ogranicza Wieprz, od zach. droga lokalna do Trawniki, od południowego-zachodu aleja kasztanowa, która przechodziła na terenie parku w podjazd biegnący ku dworowi. Wyodrębniają się trzy części założenia: część centralna, niegdyś park z podjazdem i gazonem (obecnie nieczytelne) z dworem; część gospodarcza z zachowanym do dzisiaj młynem, tartakiem i czworakiem; część z dawnymi ogrodami i sadami dworskimi (pół część założenia) – od zachodu przylega kaplica grobowa Józefa Bolesława Łodzi Michalskiego.

Kaplica grobowa Józefa Łodzi-Michalskiego

Kaplica została wybudowana w 1911 r. jako grobowa Józefa Bolesława Łodzi Michalskiego. Na początku II wojny kaplica pełniła funkcję kościoła. W 2011 r. przeprowadzono remont kapitalny oraz ogrodzono obiekt. Kaplica murowana z grubo ciosanego kamienia wapiennego i cegły ceramicznej, w podziemiu krypta pod całą kaplicą - murowana z cegły ceramicznej, fasada, cokół oraz narożniki otynkowane. Kaplica na planie prostokąta z wysuniętą na zachód węższą częścią prezbiterialną. Bryła nieprzekształcona, jednokondygnacyjna, z niższym prezbiterium zamknięte dachami dwuspadowymi pokrytymi dachówką ceramiczną. Elewacje z wydatnym cokołem oraz narożnikami w formie filarów, tynkowane ze sfazowanymi narożnikami w części środkowej zakończone gzymsem. Fasada otynkowana, symetryczna, jednoosiowa, flankowana masywnymi narożnikami w formie filarów, zwieńczonymi sterczynami o kształcie kul, zamknięta trójkątnym szczytem zwieńczonym krzyżem. W osi fasady arkadowa blenda z profilowanym obramieniem, z prostokątnym otworem drzwiowym oraz konchową niszą powyżej. Elewacje boczne symetryczne, dwuosiowe, otwory okienne prostokątne zamknięte łukami z kłincami z kamieni wapiennych ponad tynkowanym obramieniem. W osiach w cokole okrągłe otwory doświetlające kryptę. Ściana zachodnia prezbiterium przepruta oknem z pamiątkową granitową tablicą: „Ś.P. Józef-Bolesław Łodzi – Michalski, ur. 06.01.1854 r., zm. w Trawnikach 21.01.1911 r., Wieczne Odpoczywanie racz mu dać Panie”.

Kordegarda (stróżówka)

Budynek stróżówki (kordegardy) powstał pod koniec XIX w. przy głównej bramie do zespołu dworskiego. Po 1945 przeszedł na własność Skarbu Państwa i był użytkowany na funkcje mieszkalne. Budynek murowany z łamanego kamienia wapiennego, naroża oraz ściany zachodnia i północna licowane wapienną okładziną. Z cegły ceramicznej wykonano następujące elementy elewacji: nadproże i podokienniki w ścianie południowej, opaski otworów i cokół w ścianie zach. i północnej, gzymś okalający ściany południową, zachodnią, i północną oraz uzupełnienia wątku muru. Budynek częściowo podpiwniczony, założony na planie prostokąta z prostokątną przybudówką od północnego-wschodu. Bryła jednokondygnacyjna z podstryszem z użytkowym poddaszem zamknięta dachem dwuspadowym pokrytym blachą, nad wiatrołapem dach dwuspadowy pokryty blachą. Elewacje nietynkowane, naroża budynku ujęte lizenami wyrobionymi w kamieniu wapiennym.

Park i aleja dojazdowa:

W końcu XIX w. Trawniki przeszły w posiadanie rodziny Michalskich i wówczas prawdopodobnie przekształcono ogród z kwaterami w park krajobrazowy. Zespół dworsko-parkowy od wschodu ogranicza Wieprz, od zach. droga lokalna do Trawniki, od pół-zach aleja kasztanowa, która przechodziła na terenie parku w podjazd biegnący ku dworowi. Wyodrębniają się trzy części założenia: część centralna, niegdyś park z podjazdem i gazonem (obecnie nieczytelne) z dworem; część gospodarcza z zachowanym do dzisiaj młynem, tartakiem i czworakiem; część z dawnymi ogrodami i sadami dworskimi (pół część założenia) – od zachodu przylega kaplica grobowa Józefa Bolesława Łodzi Michalskiego.

Cmentarz wojenny z I wojny światowej w Trawnikach

Cmentarz wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A/1070 z 14.08.1992 r.

Cmentarz założony prawdopodobnie w 1916 r. W kształcie prostokąta o powierzchni około 1450 m² o wymiarach około 40 na 36 m. Obecnie na cmentarzu zachowały się dwa duże kopce o wymiarach około 12 na 7 m i wysokości około metra, pomiędzy którymi znajduje się pomnik z białego kamienia z czarną granitową tablicą, na której zachował się częściowo zniszczony napis:

DEN HIER RUHENDEN / IM WELTKRIEGE / GEFALLENEN HELDEN / GEWIDMET VON DER K.K. / INF. FIS. SICHT. ABTL. N° 12 / JUNI 1916 ((Pomnik ufundowany spoczywającym tu bohaterom poległym w Wojnie Światowej przez c.k. 12 oddział ochrony zaplecza w czerwcu 1916).

Na cmentarzu pochowanych jest prawdopodobnie około 140 żołnierzy, poległych i zmarłych w I wojnie światowej w 1914 oraz 1915 roku.

Na cmentarzu znajdują się pochówki żołnierzy polskich, poległych w walkach z bolszewikami w bitwie pod Cycowem 16 sierpnia 1920 oraz pod Zamościem. Na jednym z grobów znajduje się tabliczka:

" Polegli w bitwie z bolszewikami pod Cycowem bohaterscy obrońcy Ojczyzny wraz z dowódcą por. Kazimierzem Małyniczem. Wśród nas sprawują wieczną wartę. Cześć ich pamięci. W imieniu społeczeństwa."

Aleja drzew na odcinku Trawniki - Fajslawice wraz z 21 słupkami drogowymi

Aleja wpisana została do rejestru zabytków pod nr A/1698 decyzją z dnia 24.10.2023 r.

Aleja powstała przed 1914 r., na przebiegu alei zachowały się słupki drogowe z herbem Cesarstwa Rosyjskiego. Droga, na której znajduje się aleja posiadała status drogi państwowej o przebiegu Włodawa-Fajslawice, w całości wybudowanej przed 1914 r., a którą zaczęto budować pod koniec XIX w. – grunta na terenie Trawniki wywłaszczono ok. 1899 r.

Droga Trawniki-Fajslawice ma charakter komponowanej, jednorzędowej, wielogatunkowej alei, wpisującej się w tradycję obsadzania drzewami ważnych szlaków komunikacyjnych. Towarzyszące alei słupki drogowe zostały ustawione w momencie budowy drogi Trawniki-Fajslawice.

Skład gatunkowy alei różni się na poszczególnych odcinkach:

- od Trawniki do ok. 2100 m na południe występuje najwięcej najstarszych drzew, wśród których przeważają lipy drobnolistne;
- na odcinku od ok. 2100 m. do 3400 m. występują głównie jesiony, w dobrym stanie zdrowotnym;
- na odcinku od 3400 m. do 4800 m. (już na terenie gminy Fajslawice) nasadzenia lip drobnolistnych, wypełniane nasadzeniami innych gatunków drzew i samosiewami.

Wzdłuż przebiegu alei zlokalizowanych jest 21 betonowych słupków drogowych, w różnym stopniu zachowanych, na większości z nich widoczny jest herb Cesarstwa Rosyjskiego wraz ze skrótem rosyjskiego organu administracji: Ministerstwa Komunikacji.

Kapliczki przydrożne

Liczne na terenie Polski kapliczki i krzyże przydrożne są materialnym świadectwem wierzeń, zwyczajów ale także wydarzeń historycznych, które upamiętniały wydarzenia, bardzo często o wymiarze jednostkowym, odnoszącym się do konkretnej rodziny czy postaci. Miejsce, w którym postawiono kapliczkę bądź krzyż nigdy nie było przypadkowe i zawsze miał swoje uzasadnienie. Kapliczki najczęściej mają charakter dziękczynny oraz błagalny. Ich fundatorami najczęściej byli mieszkańcy danej wsi, często pojedyncze osoby czy też rodziny ale także właściciele okolicznych ziem.

W gminnej ewidencji zabytków Gminy Trawniki ujęto do tej pory 3 kapliczki. Gminna Ewidencja Zabytków jest zbiorem otwartym i w porozumieniu z LWKZ Wójt Gminy Trawniki może wprowadzić do GEZ kolejne kapliczki.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Dla oceny stanu i perspektyw dziedzictwa kulturowego gminy Trawniki oraz możliwości gminy w tym zakresie, przeprowadzono analizę SWOT (Strength – siła, Weakness - słabość, Opportunity - szansa, Threat – zagrożenie).

Po stronie słabych stron i zagrożeń uwzględniono także zagrożenia systemowe, których występowanie wynika ze słabości stanowiącego prawa, niewystarczającej presji ze strony aparatu Państwa a nie jest spowodowane działaniem, bądź zaniechaniem działania ze strony administracji lokalnej czy też właścicieli lub użytkowników obiektów zabytkowych.

<p style="text-align: center;">MOCNE STRONY Gminy Trawniki</p>	<p style="text-align: center;">SŁABE STRONY Gminy Trawniki</p>
<ul style="list-style-type: none"> • potencjał turystyczny związany z walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi i dużą liczbą zabytków ujętych w rejestrze zabytków oraz dziedzictwo historyczne obszaru • unikalne walory przyrodnicze i krajobrazowe - część obszaru gminy leży w granicach Nadwieprzańskiego Parku Krajobrazowego oraz w otulinie parku, rzeki Wieprz i Giełczew oraz zbiornik wodny Oleśniki - sprzyjające rozwojowi turystyki z naciskiem na zdrowy styl życia poprzez zdrowe odżywianie i wypoczynek na łonie natury • bardzo dobre położenie geograficzne – bliskość dużych miast: Lublina, Świdnika, • bliskość dużego ośrodka akademickiego w Lublinie • dobrze rozwinięta sieć komunikacyjna (drogowa, kolejowa) łącząca gminę z ośrodkami gospodarczymi województwa oraz międzynarodowym lotniskiem w Świdniku • brak zagrożeń dla czystego środowiska (brak przemysłu) • istniejąca infrastruktura szlaków rowerowych, kajakowych • potencjał wytyczenia nowych szlaków pieszo-rowerowych w oparciu o zabytki gminy: zespoły kościelne, zespoły pałacowo-parkowe, wiatraki, kapliczki, • zasoby kulturowe gminy: zespół kościoła w Biskupicach, kościół w Dorohuczycach, zespół pałacowo-parkowy w Trawnikach, fortalicjum ze starym cmentarzem żydowskim w Biskupicach, • aktywna działalność kulturalna Gminnej Biblioteki wraz z jej filiami popularyzującymi Gminę Trawniki • aktualna gminna ewidencja zabytków nieruchomości 	<ul style="list-style-type: none"> • niewykorzystanie nowej formy ochrony krajobrazu kulturowego polegającej na utworzeniu parku kulturowego • niewystarczające wykorzystanie zasobów środowiska kulturowego gminy • niewystarczająco zagospodarowane przestrzeni publicznej – centrum Biskupic, Trawniki, • niezagospodarowane miejsca przestrzeni publicznej z potencjałem do rozwoju rekreacji – park w zespole dworsko-parkowym w Trawnikach, zespół ogrodowy w Siostrzytowie, • brak nowoczesnej informacji turystycznej – nieatrakcyjna oferta edukacyjna dla młodzieży i dorosłych • słaba oferta sieci gastronomicznej, brak w ofercie produktów lokalnych z terenu Gminy i Lokalnej Grupy Działania • brak skutecznego systemu zachęt ze strony państwa do podejmowania prac adaptacyjnych, konserwatorskich w obiektach figurujących w ewidencji zabytków (nie wpisanych do rejestru), • niedostateczne zabezpieczenie sakralnych obiektów zabytkowych • niewiedza właścicieli obiektów zabytkowych o obowiązkach wynikających z figurowania obiektu w gminnej ewidencji zabytków, • niewystarczające środki finansowe w budżecie na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego • polityka finansowa rządu, której skutkiem jest deficyt budżetowy gmin poprzez nakładanie na samorządy nowych zadań bez dodatkowego wsparcia finansowego na ich realizację • peryferyjność położenia województwa lubelskiego

<ul style="list-style-type: none"> • miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obejmujący całą gminę (wykaz zabytków w planie wymaga aktualizacji pod kątem spójności z ewidencją zabytków) • dobry stan zachowania i dobra dostępność zabytków wpisanych do rejestru zabytków: kościoły w Biskupicach i Dorohuczycy, zespół pałacowo-parkowy w Trawnikach, • korzystna struktura własności obiektów zabytkowych: zabytki najcenniejsze we władaniu gminy, kościoła katolickiego i odpowiedzialnych i świadomych właścicieli z sektora prywatnego • ciekawa historia terenów gminy mająca duży potencjał dla inicjatyw popularyzatorskich historii gminy • istnienie lokalnych produktów – „zaciera trawnicka” i „przaśniak trawnicki” • liczne kapliczki i krzyże przydrożne, których obecność uatrakcyjnia szlaki turystyki pieszej i rowerowej • aktywna i zaangażowana społeczność lokalna udzielająca się w lokalnych stowarzyszeniach (np. w Kołach Gospodyń Wiejskich) • potencjał demograficzny z wysokim odsetkiem ludności w wieku produkcyjnym • bardzo dobre warunki edukacyjne w poszczególnych miejscowościach gminy • rozbudowana i dobrej jakości baza społeczna do inicjatyw lokalnych w postaci Kół Gospodyń Wiejskich, stowarzyszeń, jednostek OSP • opieka społeczności lokalnej nad kapliczkami i krzyżami przydrożnymi • bogaty kalendarz imprez cyklicznych organizowanych i współorganizowanych przez Gminę, • nastawienie na rozwój rolnictwa ekologicznego • aktywni i skuteczni w pozyskiwaniu środków zewnętrznych samorządowcy oraz przedsiębiorcy i aktywni mieszkańcy • wysokie kompetencje oraz przychylność władz samorządowych • wzrost wykształcenia i zamożności obywateli • przedsiębiorczość i powszechna zaradność społeczeństwa • brak uciążliwego przemysłu • wysoki poziom bezpieczeństwa (niski poziom przestępczości) • zarejestrowany produkt na liście Lubelskich produktów tradycyjnych jako lokalna atrakcja kulinarna 	<ul style="list-style-type: none"> • niewystarczające działania związane z promocją gminy – brak zintegrowanego podejścia do turystyki, to jest kompleksowej oferty turystycznej np.: regionu, w tworzeniu której uczestniczą podmioty gospodarki turystycznej, instytucje społeczne i instytucje publiczne • niedostatecznie rozwinięta sieć ścieżek rowerowych i niedostateczne oznakowanie istniejących • niedostateczna baza noclegowa i gastronomiczna – szczególnie mała liczba gospodarstw agroturystycznych • niewystarczająca promocja atrakcji turystycznych i brak sieciowania usług na obszarze LGD – brak organizatora turystyki • emigracja poza gminę i poza granice kraju ludzi młodych • wysoka stopa bezrobocia oraz zjawisko ukrytego bezrobocia, powodujące izolację społeczną i ograniczenie uczestnictwa w życiu kulturalnym i społecznym • niewystarczający dostęp do szybkiego internetu • rolnictwo podstawą gospodarki gminy przy małym udziale przemysłu i usług • niewystarczające wykorzystanie potencjału krajobrazowego gminy dla rozwoju turystyki i rekreacji • brak zainteresowania tradycją i folklorem ze strony młodzieży, • niski poziom kompetencji medialnych, cyfrowych i językowych • zanikanie dawnej zabudowy wiejskiej • brak systemu informacji gminnej (tablic kierujących do obiektów) • kształtowanie nowej zabudowy wsi, bez uwzględniania tradycji budowlanej • brak środków finansowych na renowację i utrzymanie obiektów zabytkowych • obowiązek opieki nad zabytkami a zasady dofinansowania obiektów zabytkowych pozostających w ewidencji zabytków (nie wpisanych do rejestru) przerzucający koszty utrzymania obiektów na barki właścicieli • niska skuteczność ochrony obszarowej środowiska kulturowego (znacznie niższa w stosunku do ochrony środowiska przyrodniczego) • brak skutecznej egzekucji ze strony organów państwowych za niszczenie zabytków • bliskość ośrodków turystycznych – Nałęczów, Kazimierz Dolny, Kozłówka które przejmują główny ruch turystyczny
---	---

SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • integracja europejska i możliwość pozyskanie funduszy unijnych w ramach perspektywy finansowej 2021-2027 na dalszy rozwój • możliwość odpisów podatkowych w programie „Polski Ład” za inwestycje w zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków • znaczne środki przeznaczane na rozwój terenów wiejskich i Polski Wschodniej • liczne programy krajowe oraz unijne programy pomocowe służące zachowaniu i remontom obiektów stanowiącym dziedzictwo narodowe • możliwość wykorzystania projektowanego zbiornika wodnego Oleśniki do rozwoju turystyki i wypoczynek na łonie natury • moda na turystykę „Blisko Natury” oraz turystykę weekendową oraz moda na zdrowy i ekologiczny styl życia • liczne szlaki rowerowe przebiegające przez gminę, • atrakcyjna historia terenów gminy umożliwiającą wytyczenie ścieżek edukacyjnych • aktywne uczestnictwo mieszkanki gminy w Kołach Gospodyń Wiejskich w kultywowaniu tradycji i obrzędów ludowych • budowa tras rowerowych w ramach inwestycji umieszczonych w Wieloletniej Prognozie Finansowej Woj. Lubelskiego na lata 2014-2029 • rosnąca świadomość roli kultury w życiu społeczno-gospodarczym • rozwój turystyki oraz rozwijająca się agroturystyka na bazie atrakcji przyrodniczo – kulturowych gminy • możliwość wykorzystania walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego do rozwoju agroturystyki • wzrost popytu na usługi turystyczne i wypoczynek na obszarach wiejskich i blisko natury (turystyka kwalifikowana, np. rowerowa, nordic-walking, a także wypoczynek sobotnio-niedzielną dla mieszkańców miast) • postępująca cyfryzacja mediów i zasobów dziedzictwa kulturowego • dostęp do informacji i zasobów sieciowych • duża otwartość młodych mieszkańców na nowe techniki przekazu medialnego • kultywowanie tradycji, świadomość tożsamości lokalnej • wykształcona kadra urzędników samorządowych • rozwój rolnictwa ekologicznego • możliwość współpracy z sąsiednimi gminami w celu podejmowania wspólnych inicjatyw 	<ul style="list-style-type: none"> • ograniczone środki budżetu niepozwalające na realizację inwestycji prorozwojowych • przy istniejącym na terenie gminy potencjale rozwoju energetyki odnawialnej (OZE): wiatrowej i słonecznej, inwestycje w energetykę wiatrową (turbiny wiatrowe) i słoneczną (wielkopłaszczyznowe farmy fotowoltaiczne) przy złym planowaniu przestrzennym mogą one stanowić zagrożenie dla krajobrazu kulturowego i zmniejszyć atrakcyjność turystyczną gminy, • obawa samorządu przed utworzeniem Parku Kulturowego jako formy ograniczającej swobodę inwestowania • niewystarczające inwestycje z zakresu turystyki • bezrobocie oraz niski poziom wykształcenia i kwalifikacji bezrobotnych • wyludnianie się obszarów wiejskich wskutek ujemnego przyrostu naturalnego oraz emigracji ludzi młodych do większych miast lub za granicę • postępujące starzenie się społeczeństwa • pogłębiające się zjawiska wykluczenia społecznego (związane m.in. z brakiem zatrudnienia, ubóstwem, trudnościami w zapewnieniu właściwej opieki społecznej i medycznej dla osób starszych), zjawisko wykluczenia cyfrowego • rozluźnienie się więzi rodzinnych i brak przywiązania do miejsca zamieszkania • polityka finansowa państwa – zmniejszanie subwencji • niedorozwój usług i infrastruktury dla rozwoju turystyki • niedostosowanie oferty kulturalnej do zmieniających się wzorców spędzania czasu wolnego • niedostateczna wiedza o wartościach chronionych obiektów • niedostateczne zabezpieczenie obiektów zabytkowych • niewiedza o obowiązkach wynikających z występowania obiektu w gminnej ewidencji zabytków • niewystarczające środki finansowe w budżecie na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego • skomplikowane procedury ubiegania się o środki zewnętrzne, zwłaszcza przez osoby prywatne

<ul style="list-style-type: none"> • promocja gminy poprzez uczestnictwo w różnych imprezach kulturalnych, sportowych itp. • istnienie na bieżąco aktualizowanych stron internetowych gminy i placówek gminnych • możliwość stworzenia kompleksowej spójnej i nowoczesnej polityki informacyjnej władz gminy na bazie Lokalnej Grupy Działania „Dolina Giełczwi” 	<ul style="list-style-type: none"> • zerwanie ciągłości kulturowej pomiędzy pokoleniami skutkujące zmianą systemu wartości • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych • zbyt bliskie położenie atrakcyjnych turystycznie miast i obiektów: Kozłówka, Kazimierz, Nałęczów odbierającego potencjalnych turystów, • udokumentowane zasoby piasków i żwirów oraz węgla kamiennego w przypadku ich eksploatacji stanowią zagrożenie dla stanowisk archeologicznych oraz krajobrazu przyrodniczego
---	---

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

7.1. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki

Cele, kierunki działań i działania Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Trawniki wynikają z dokumentów programowych wytworzonych na szczeblu krajowym, wojewódzkim, a szczególnie są zbieżne z Krajowym programem ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022, Wojewódzkim Programem Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019–2022 – niestety do chwili obecnej nie wykonano podstawowego dokumentu programowego na szczeblu powiatowym, to jest Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Świdnickiego.

W wyniku analizy stanu dziedzictwa kulturowego w gminie Trawniki został sformułowany priorytet Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Trawniki na lata 2024-2027:

„Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w gminie Trawniki w celu zwiększenia potencjału kulturowego i turystycznego gminy”

W osiągnięciu zamierzenia dopomóc mają cele szczegółowe, wśród których należy wymienić:

Cel 1: Ochrona dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy oraz opieka nad nimi;

Cel 2: Kształtowanie tożsamości regionalnej;

Cel 3: Budowanie społecznej akceptacji dla ochrony dziedzictwa kulturowego gminy;

Cel 4: Efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego dla funkcji edukacyjnych, kulturalnych i turystycznych;

Cel 5: Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy;

Cel 6: Promocja dziedzictwa kulturowego gminy.

W związku z pandemią COVID-19 (koronawirusem) pojawiły się problemy i wyzwania, związane przede wszystkim z ochroną zdrowia i życia ludzi, ale także z ochroną dzieł sztuki i zabytków, z którymi wcześniej nie mieliśmy do czynienia. W wielu instytucjach zaistniała konieczność podejmowania akcji dezynfekcyjnych / dekontaminacyjnych. Stosowane do tego środki, mające na celu uchronienie przed zachorowaniem człowieka, są niestety nieobojętne dla dzieł sztuki. Poniżej podajemy odnośnik do strony internetowej, zawierającej informacje dotyczące rekomendacji i postępowania w przypadku dekontaminacji obiektów zabytkowych i zawierających zabytkowe obiekty.

<http://www.mng.gda.pl/wp-content/uploads/2020/04/Dekontaminacja-MNW.pdf>

7.2. Kierunki działań programu opieki oraz działania programu

Cel 1: Ochrona dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy oraz opieka nad nimi			
Kierunki działań:	Działania:	Odpowiedzialni za realizację, współdziałający	Źródło finansowania
1. Ochrona nieruchomego dziedzictwa materialnego	aktualizacja wykazu zabytków nieruchomości w planie zagospodarowania przestrzennego pod kątem spójności z gminną ewidencją zabytków	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	aktualizacja rysunku planu zagospodarowania przestrzennego o wszystkie stanowisk archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków Gminy Trawniki	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	Wypracowanie skutecznych metod egzekwowania zapisów ochronnych z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	wykonanie „Planu ochrony zabytków gminy Trawniki na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych” obejmującego ochronę i zabezpieczenie przed niszczeniem – w tym przed kradzieżą, pożarem, zalaniem - obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	Zainicjowanie i Uchwalenie przez Radę Gminy zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków i gminnej ewidencji zabytków	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	
	w uzgodnieniu ze Starostą Powiatu Świdnickiego czytelne oznakowanie zabytków wpisanych do rejestru zabytków województwa lubelskiego - forma oznakowania oraz treść powinna być uprzednio uzgodniona z wojewódzkim konserwatorem zabytków w Lublinie,	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	Budżet Gminy Dotacje LWKZ, MKiDN
	prowadzenie regularnych prac pielęgnacyjnych na cmentarzu z I wojny światowej w Trawnikach oraz zabytkowej zieleni będących własnością gminy.	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	Budżet Gminy Dotacje LWKZ, MKiDN
	pozyskiwanie informacji na temat obiektów wpisanych do rejestru – w cyklach najrzadziej dwuletnich - o przeprowadzonych pracach remontowych, budowlanych, pojawiających się zagrożeniach stałych i doraźnych.	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
2. Ochrona zabytków ruchomych	ujęcie problematyki ochrony zabytków ruchomych w Planie ochrony zabytków gminy Trawniki na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych z uwzględnieniem zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	

3. Ochrona zabytków archeologicznych	ochrona i zachowanie stanowisk archeologicznych przed zniszczeniem wskutek eksploatacji kopalni (piasku) oraz przed ingerencją nieuprawnionych osób, na przykład „poszukiwaczy skarbów” korzystających z wykrywaczy metali poprzez akcje informacyjne na stronach internetowych gminy, w których znalazłoby się pouczenie o niszczeniu stanowisk i grożących za to sankcjach karnych;	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	objęcie nadzorem miejsc eksploatacji kopalni (piasku) poprzez akcję informacyjną o prawnym wymogu poinformowania LWKZ lub wójta gminy o odkryciu zabytków archeologicznych i konieczności wstrzymania prac eksploatacyjnych	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	upublicznianie w lokalnych publikatorach, na stronach internetowych informacji o odkryciach archeologicznych w celu kreowania właściwych wzorów zachowań wobec materialnych pozostałości dziedzictwa kulturowego,	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	prorowadzenie regularnych prac pielęgnacyjnych zieleni na fortalicjum – a zarazem cmentarzu żydowskim w Biskupicach w celu uczynienia zabytku a przez to zapobieżenie dewastacji – zakres możliwych prac musi zostać uprzednio uzgodniony z Lubelskim Konserwatorem Zabytków oraz właściwą Gminą Żydowską	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	Budżet Gminy Dotacje LWKZ, MKiDN
4. Dokumentacja i popularyzacja zasobów dziedzictwa kulturowego	uzupełnianie GEZ o inne obiekty zabytkowe, które zostaną uznane za wartościowe, czyli inwentaryzacja tzw. małej architektury: krzyży, kapliczek przydrożnych, w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków ujęcie ich w gminnej ewidencji,	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	stałe uwzględnianie w aktualizowanych dokumentach planistycznych gminy ochrony dziedzictwa kulturowego gminy poprzez zamieszczanie aktualnego wykazu obiektów w gminnej ewidencji zabytków, w tym stanowisk archeologicznych	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego gminy – na przykład zainicjowanie przez Urząd Gminy akcji skanowania zdjęć z archiwów rodzinnych, przedstawiających miejscowości gminy Trawniki, ale także mieszkańców gminy przy ich zajęciach codziennych, obchodzonych uroczystościach, świętach itp., oraz organizowanie wystaw o charakterze tematycznym w szkołach i ośrodkach życia kulturalnego,	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	Budżet Gminy Dotacje LWKZ, MKiDN

	dokumentowanie występów zespołów folklorystycznych – nawiązanie kontaktu z Muzeum Wsi Lubelskiej w Lublinie w celu opracowania optymalnych działań mających na celu udokumentowanie ginących zwyczajów, obrzędów itp.,	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	Budżet Gminy Dotacje LWKZ, MKiDN
5. Pielęgnacja tradycji i lokalnego folkloru	dokumentowanie w postaci zbierania relacji, wspieranie i upowszechnianie „ginących zawodów”,	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne, Koła Gospodyń Wiejskich	Budżet Gminy Dotacje LWKZ, MKiDN
	promocja i wspieranie twórczości ludowej, zarówno materialnej jak i niematerialnej - zwyczaje całoroczne na wsi, przyspiewki, tańce, tradycyjne wyroby kulinarne – poprzez dalszą opiekę nad Kołami Gospodyń Wiejskich,	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne, Koła Gospodyń Wiejskich,	Budżet Gminy Dotacje LWKZ, MKiDN
	zarejestrowanie na liście Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi lokalnych produktów, jakim są „zaciera trawnicka” i „przaśniak trawnicki” w celu dalszego promowania Gminy na imprezach gminnych, powiatowych, wojewódzkich.	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne, Koła Gospodyń Wiejskich, LGD	Budżet Gminy Dotacje LWKZ,
Cel 2:			
Kształtowanie tożsamości regionalnej			
1. Wspieranie działań edukacyjnych obejmujących historię i dziedzictwo kulturowe regionu na różnych poziomach nauczania	Zainicjowanie i wspieranie przedsięwzięć mających na celu publikacje na stronach internetowych gminy spuścizny materialnej i niematerialnej regionu (np. popularyzacja postaci regionalisty Stanisława Pucha) organizowanie lekcji muzealnych z zapraszaniem starszych mieszkańców jako opowiadających o eksponatach, skanowanie zdjęć z przeszłości dokumentujących historię gminy, poszczególnych wsi itp),	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	Budżet Gminy Dotacje LWKZ, MKiDN
	inicjowanie i pomoc w tworzeniu ekspozycji o charakterze regionalnym w placówkach szkolnych, bibliotekach – np. wystawy fotografii pochodzące ze zbiorów rodzinnych które zostały zeskanowane w ramach akcji skanowania starych zdjęć	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	Budżet Gminy Dotacje LWKZ, MKiDN
2. Kształtowanie tożsamości regionalnej w oparciu o wydarzenia historyczne, tradycje,	organizowanie konkursów i wystaw dotyczących dziedzictwa i tradycji związanych z historią terenów dzisiejszej gminy – na przykład zorganizowanie na stronach internetowych gminy konkursów z historii Trawniki, Biskupiec, Dorohuczy, miejsc uwiecznionych na starych zdjęciach, itp	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	Budżet Gminy

3. Wykorzystanie pamięci historycznej do integracji społeczności lokalnej i popularyzacji dziedzictwa kulturowego	w przypadku pojawienia się inicjatywy zewnętrznej pomoc w organizowaniu inscenizacji ważnych wydarzeń historycznych: potyczek z okresu Powstania Styczniowego, wojny polsko-bolszewickiej 1920 r., tradycje partyzanckie, tradycje żołnierzy „wyklętych”	Inicjatywy zewnętrzne, włączenie się Gminy Trawniki i jej jednostek organizacyjnych	Budżet Gminy Dotacje LWKZ, MKiDN,
Cel 3: Budowanie społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego gminy			
1. Dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	opublikowanie na stronie internetowej Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami,	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
2. Edukacja mieszkańców w zakresie praw i obowiązków dotyczących opieki nad zabytkami	upowszechnianie wiedzy o prawach i obowiązkach właścicieli obiektów zabytkowych na stronach internetowych gminy; upowszechnianie dobrych praktyk konserwatorskich	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne LWKZ	Budżet Gminy
3. Zaangażowanie mieszkańców w działania na rzecz kultury	wspieranie i promowanie działalności artystycznej, w tym amatorskiej, m. in. poprzez konkursy i wystawy;	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
Cel 4: Efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego dla funkcji edukacyjnych, kulturalnych i turystycznych			
1. Wspieranie właścicieli posiadających obiekty zabytkowe	poinformowanie właścicieli obiektów zabytkowych na temat pozyskiwania nowych źródeł finansowania prac remontowych i konserwatorskich, np. programy ochrony zabytków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, środków pomocowych Unii Europejskiej,	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	
2. Stymulowanie wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju przemysłów kultury i czasu wolnego	wspieranie rozwoju turystyki kulturowej, wiejskiej, sentymentalnej, tematycznej – np. archeologicznej – poprzez udostępnianie stron internetowych gminy organizatorom takich akcji;	Inicjatywy zewnętrzne, włączenie się Gminy Trawniki	Finansowanie zewnętrzne, Budżet Gminy
	współpraca z organizatorami turystyki oraz zagospodarowania czasu wolnego działających lub zamierzających działać na terenie gminy	Inicjatywy zewnętrzne, włączenie się Gminy Trawniki	Finansowanie zewnętrzne, Budżet Gminy
3. Tworzenie pasm turystyczno–kulturowych	promocja na stronach internetowych gminy szlaków turystyki kulturowej w oparciu o atrakcje gminy Trawniki na przykład kompleksu	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	

	obiektów w Trawnikach, Biskupicach, Struży Kolonii, Dorohuczy		
	promocja na stronach internetowych gminy ciągów wydarzeń w miejscowościach położonych na obszarach poszczególnych pasm, na przykład szlakiem architektury dworskiej i pałacowej; szlakiem kapliczek i krzyży przydrożnych	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	
	publikacja map i planów z umiejscowieniem obiektów czy wydarzeń historycznych włączonych do pasma turystyki kulturowej; np. zaczynając od publikacji na stronach internetowych gminy,	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
4. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju lokalnego poprzez organizację wydarzeń kulturalno-historycznych w miejscach historycznych	w przypadku pojawienia się inicjatywy zewnętrznej pomoc w organizowaniu inscenizacji ważnych wydarzeń historycznych: potyczek z okresu Powstania Styczniowego, wojny polsko-bolszewickiej 1920 r., tradycje partyzanckie, tradycje żołnierzy „wyklętych”	Inicjatywy zewnętrzne, włączenie się Gminy Trawniki i jej jednostek organizacyjnych	Budżet Gminy Dotacje LWKZ, MKiDN,
Cel 5:			
Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy			
1. Poszerzanie wiedzy o materialnym dziedzictwie kulturowym i idei jego ochrony przy użyciu nowoczesnych technologii, mediów oraz różnorodnych form edukacji społecznej	Promocja i popularyzowanie na stronie internetowej gminy dobrych praktyk w zakresie rewitalizacji zabytków, dokumentowania zabytków	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	
	podjęcie działań wspólnie z Instytutem Archeologii UMCS w Lublinie, Muzeum Okręgowym w Chełmie w sprawie zorganizowania w placówka oświatowych na terenie gminy wystawom popularyzującym działalność regionalisty Stanisława Pucha	Gmina Trawniki – jako inicjator,	Dotacje LWKZ, MKiDN

2. Popularyzacja akcji edukacyjnych na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego do wzmacniania społecznej świadomości	szeroka prezentacja zespołów folklorystycznych, publikowanie treści pieśni itp. na stronach internetowych gminy	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	
3. Wspieranie programów badawczych i dokumentacyjnych zmierzających do stworzenia pełnej inwentaryzacji zasobów niematerialnych dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza zagrożonego	wsparcie młodzieży studiującej kierunku historyczne do włączenia się do programów badawczych i dokumentacyjnych, np. poprzez umożliwienie publikacji na stronach internetowych gminy – poinformowanie o takiej możliwości na stronie internetowej gminy	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
Cel 6: Promocja dziedzictwa kulturowego gminy			
1. Rozwijanie nowoczesnych form promocji gminy wykorzystującej bogactwo dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy	Zainicjowanie współpracy z Instytutem Archeologii UMCS, Muzeum Okręgowym w Chełmie, Muzeum Narodowym w Lublinie w celu organizacji wystawy archeologicznej z zabytków pozyskanych podczas prac badawczych na grodzisku w Dorohuczy, zabytków przekazanych przez regionalistę Stanisława Pucha	Inicjatywy zewnętrzne, włączenie się Gminy Trawniki i jej jednostek organizacyjnych	Finansowanie zewnętrzne, Budżet Gminy
2. Promocja istniejących szlaków kulturowych jako istotnych działań dla promocji gminy	w ramach portalu internetowego gminy opracowanie i prowadzenie zakładki tematycznej dotyczącej istniejących szlaków kulturowych z informacją, na temat bazy noclegowej, gastronomicznej, dostępności dla osób niepełnosprawnych	Gmina Trawniki, Jednostki Gminne	Budżet Gminy

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawę instrumentarium realizacji Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Trawniki stanowi obowiązujące prawo oraz zawarte w nim regulacje. Zakłada się, że zakreślone w Programie kierunki i działania byłyby wykonywane przy pomocy następujących instrumentów:

1) instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych

- aktualizacja miejscowych dokumentów planistycznych,
- tworzenie parków kulturowych,
- wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy,
- wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;

2) instrumentów finansowych

- m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy,
- finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;

3) instrumentów koordynacji

- m.in. poprzez realizacje projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp.,
- współpraca z Instytutem Pamięci Narodowej w renowacji i sprawowaniu opieki nad grobami żołnierzy polskich z okresu wojny polsko-bolszewickiej 1920 r. spoczywających na cmentarzu wojennym w Trawnikach;
- współpraca z Austriackim Czarnym Krzyżem w sprawowaniu opieki nad grobami nad cmentarzu wojennym w Trawnikach;
- współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi;

4) instrumentów społecznych

- działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi,

5) instrumentów kontrolnych

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Monitorowanie Programu powinno być stałym i ciągłym procesem obserwacji zmian ilościowych i jakościowych wybranych wskaźników, dającym w efekcie informacje co do skuteczności i słuszności podjętych działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego w gminie Trawniki.

Monitoring obejmował będzie następujące działania:

- systematyczne zbieranie danych liczbowych oraz informacji dotyczących realizacji celów i kierunków działań;
- ocenę osiągniętych rezultatów, stopnia wykonania przyjętych celów oraz oszacowanie kluczowych efektów Programu;
- planowanie zmian, które zostaną zaproponowane w kolejnym Programie na lata 2028-2031.

Nazwa celu	Wskaźnik
Ochrona dziedzictwa materialnego i	1. Czy zaktualizowano wykazy zabytków w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego pod kątem spójności z gminną ewidencją zabytków?

<p>niematerialnego gminy oraz opieka nad nim</p>	<ol style="list-style-type: none"> 2. czy przystąpiono do sporządzenia planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych gminy Trawniki i czy uwzględniono w nim ochronę zabytków nieruchomości? 3. Czy są oznakowane zabytki wpisane do rejestru zabytków? 4. Czy uchwalono zasady udzielania dotacji gminnych przy pracach prowadzonych przy zabytkach wpisanych do rejestru? 5. Czy poinformowano właścicieli i użytkowników obiektów wpisanych do rejestru o wymogach prawa związanych z posiadaniem obiektów zabytkowych? 6. Czy obiekty wpisane do rejestru zabytków posiadają tablice informacyjne i czy wykonano tablice (ile i gdzie) na obiektach? 7. Czy wykonywano i jaka była częstotliwość zabiegów pielęgnacyjnych na cmentarzu wojennym z I wojny światowej? 8. Czy pozyskano informacje dotyczące zagrożeń, prac remontowych na obiektach wpisanych do rejestru zabytków? 9. Czy na stronie internetowej gminy znalazła się informacja dotycząca zagrożenia niszczenia stanowisk archeologicznych przez tzw. detektorystów? 10. Czy odbyły się wizytacje obiektów będących w gminnej ewidencji zabytków? 11. Czy dokonano nowych wpisów obiektów do gminnej ewidencji zabytków i czy wykonano dla nich karty adresowe? 12. Czy przystąpiono do akcji digitalizacji zasobów dziedzictwa kulturowego: <ul style="list-style-type: none"> - skanowania zdjęć udostępnionych z archiwów rodzinnych; - publikowania zeskanowanych zdjęć - dokumentowano występy zespołów folklorystycznych? 13. Czy prowadzony jest monitoring wizualny reklam na terenie gminy, pod kątem przestrzegania zapisów w planie zagospodarowania przestrzennego? 14. Liczba inicjatyw zrealizowanych w zabytkowych obiektach
<p>Pomoc w kształtowaniu tożsamości regionalnej</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Liczba inicjatyw kulturalnych w sferze opieki nad zabytkami (lekcje muzealne, warsztaty, konkursy, wystawy, inscenizacje) 2. Liczba osób uczestnicząca w kursach animatorów życia kulturalnego 3. Liczba dotacji dla stowarzyszeń i grup nieformalnych na projekty dotyczące promocji tradycji lokalnych
<p>Budowanie społecznej akceptacji dla ochrony dziedzictwa kulturowego gminy</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Czy opublikowano na stronie internetowej gminy Gminny Program Opieki nad Zabytkami? 2. Liczba konkursów związanych z ochroną i promocją dziedzictwa kulturowego 3. Liczba stowarzyszeń i związków działających na rzecz lokalnego dziedzictwa kulturowego
<p>Zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego dla funkcji edukacyjnych, kulturalnych i turystycznych</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Liczba zabytków zaadaptowanych na funkcje kulturalne, turystyczne, edukacyjne w gminie 2. Liczba obiektów zabytkowych na terenie gminy, które pozostają niezagospodarowane 3. Liczba wystaw stałych i czasowych poświęconych dziedzictwu kulturowemu gminy 4. Liczba tras rowerowych, ścieżek przyrodniczych propagujących dziedzictwo kulturowe i zasoby przyrodnicze gminy
<p>Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Liczba artykułów, publikacji na stronach internetowych Urzędu Gminy dotyczących dziedzictwa kulturowego zainicjowanych przez władze samorządowe

	2. Liczba akcji edukacyjnych na rzecz dziedzictwa kulturowego; 3. Liczba akcji edukacyjnych skierowanych do właścicieli obiektów zabytkowych dotyczących zasad konserwatorskich
Promocja dziedzictwa kulturowego gminy	1. Czy w ramach portalu internetowego Gminy prowadzone są zakładki sprofilowane dotyczące dziedzictwa kulturowego? 2. Liczba akcji propagujących szlaki kulturowe i ich tworzenie 3. Liczba akcji promujących turystykę kulturalną o zasięgu lokalnym i ponadlokalnym 4. Liczba wspólnych akcji promocyjnych regionu z sąsiednimi gminami 5. Liczba współorganizowanych przez Urząd Gminy wydarzeń kulturalnych.

Obowiązek sprawozdawczy z wykonania programu opieki nad zabytkami wynika z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (*Dz. U. 2022 poz. 840*):

Art. 87:

5. *Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.*

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Ochrona i opieka nad zabytkami jest ustawowym obowiązkiem państwa, samorządów oraz właścicieli zabytków, którzy są zobowiązani do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku (art. 71 i 72 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). W rozdziale niniejszym wskazuje się jedynie przykładowe źródła pozyskiwania środków, głównie zewnętrznych, służących do finansowania działań na rzecz ochrony i utrzymania dziedzictwa kulturowego. Należy podkreślić, że zasadą udzielania dotacji, subwencji oraz korzystania ze środków zewnętrznych jest partycypacja właścicieli obiektów w kosztach poprzez obowiązkowe wniesienie wkładu własnego. Istotne jest także ograniczenie z możliwości korzystania ze środków zewnętrznych do zabytków wpisanych do rejestru zabytków, pozostawiając na uboczu olbrzymią liczbę zabytków ujętych w ewidencji zabytków. Na tym tle korzystnie wyróżniają się wprowadzone w 2021 r., w tak zwanym Polskim Ładzie, korzystne rozwiązania podatkowe dla osób inwestujących w zakup oraz remont obiektów zabytkowych, przede wszystkim także obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, a więc dotyczących największej grupy właścicieli obiektów zabytkowych. Ulga podatkowa wprowadzona w Polskim Ładzie jest skierowana do podatników PIT opłacających podatek według skali podatkowej, podatek liniowy lub ryczałt od przychodów ewidencjonowanych. Z ulgi mogą skorzystać podatnicy PIT będący właścicielami lub współwłaścicielami zabytków nieruchomości, którzy ponieśli wydatki na:

- wpłaty na fundusz remontowy wspólnoty mieszkaniowej lub spółdzielni mieszkaniowej utworzony, zgodnie z odrębnymi przepisami, dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub znajdującego się w ewidencji zabytków,
- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane w zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w ewidencji zabytków,
- odpłatne nabycie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub udziału w takim zabytku, pod warunkiem, że podatnik na nabytą nieruchomość poniósł wydatek o charakterze remontowo-konserwatorskim.

Podatnik nie może skorzystać z wymienionej ulgi jeśli wydatki te zostały mu w jakikolwiek sposób zwrócone.

Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami można ogólnie podzielić na źródła krajowe oraz źródła zagraniczne.

- **Źródła krajowe, dotacje takie jak:**
 - a) dotacje Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (MKiDN),
 - b) dotacje Samorządu Województwa Lubelskiego - dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (WKZ)
 - c) dotacje Samorządu Gmin - dotacje gminne,
 - d) fundusz kościelny,
- **Źródła zagraniczne Unii Europejskiej, programy takie jak:**
 - a) Program Operacyjny Infrastruktura i środowisko 2021-2027,
 - b) Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy,
 - c) Kreatywna Europa 2021-2027

Źródła krajowe.

A. Dotacje Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (MKiDN)

Właściciel lub posiadacz zabytku, jeżeli posiada tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkownika wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu lub stosunku zobowiązaniowego na okres nie krótszy niż 10 lat może ubiegać się o dotację celową na prace przy zabytku pod warunkiem, że obiekt posiada odrębną decyzję o wpisie obiektu do rejestru zabytków lub wyszczególniony jest w decyzji wpisującej zespół obiektów (ruchomych lub nieruchomości) do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego. Wnioskodawca może ubiegać się o udzielenie dotacji na następujące prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;

16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt. 7-15;
17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej, przeciwpożarowej i odgromowej.

Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru realizowane ze środków w dyspozycji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, realizowane są głównie w ramach programu „Dziedzictwo kulturowe” priorytet „Ochrona zabytków”.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego corocznie ogłasza (od 2005 r.) Programy, w ramach których są finansowane zadania z zakresu kultury. Ochronie i opiece nad zabytkami dedykowane są:

Program „Dziedzictwo kulturowe”:

- **priorytet „Ochrona zabytków”**, w ramach którego są dofinansowywane prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków,
- **priorytet „Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą”**, w ramach którego można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań realizowanych poza granicami i na terenie Rzeczypospolitej Polskiej:
 - rewaloryzacji oraz prac remontowych i konserwatorskich w zabytkach polskich lub z Polską związanych, znajdujących się poza granicami kraju;
 - rewaloryzacji, konserwacji, ochrony i zachowania zabytkowych cmentarzy i miejsc pamięci narodowej poza granicami kraju;
 - dokumentowania utraconego i rozproszonego polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą, w tym badań naukowych, kwerend bibliotecznych, archiwalnych i inwentaryzacji;
 - publikacji oraz promocji badań naukowych nad dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;
 - upamiętniania wybitnych osób lub zdarzeń historycznych związanych z dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;
 - pomocy instytucjom stowarzyszonym w Stałej Konferencji Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich poza Krajem oraz innym instytucjom emigracyjnym i organizacjom polonijnym, prowadzącym działalność w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego.
- **priorytet „Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego**, w ramach którego można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:
 - digitalizacja zasobów kultury i dziedzictwa narodowego uwzględniająca przeprowadzenie niezbędnych prac konserwatorskich;
 - udostępnianie cyfrowych zasobów za pośrednictwem urządzeń multimedialnych lub/oraz sieci rozległych (Internetu) poprzez portale internetowe;
 - przechowywanie zasobów cyfrowych z zapewnieniem trwałości i bezpieczeństwa danych cyfrowych.
- **priorytet „Ochrona zabytków archeologicznych**, w ramach którego dofinansowywane są następujące rodzaje zadań:
 - ewidencja i inwentaryzacja zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuacja badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski oraz weryfikacja badań dotychczasowych;
 - nieinwazyjne badania archeologiczne, nie związane z planowanymi bądź realizowanymi inwestycjami, wykorzystujące nowoczesne metody i sprzęt;
 - opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań

zabytków.

Poza trybem określonym w Programach, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego realizuje również **dotacje na badania archeologiczne**, jeżeli ich przeprowadzenie jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków w przypadku:

- prowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru, objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo,
- prowadzenia robót ziemnych lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić, może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego.

Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzająca realizować te działania, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań. Zasady udzielania określone są w art. 82a i 82b ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne.

Zgodnie z art. 83 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki, minister właściwy do spraw nauki może również przyznać środki finansowe na badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy obiektach zabytkowych.

B. Dotacje Samorządu Województwa Lubelskiego - dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (WKZ)

Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków zajmuje się wyłącznie dystrybuowaniem środków z budżetu RP przyznanych mu przez Wojewodę Lubelskiego.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, lub
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

C. Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 2020 poz. 713) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest zadaniem własnym gminy. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem

jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu Gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytku określa odpowiednia uchwała, podjęta przez Radę Gminy. Dotacje na prace przy obiektach włączonych do gminnej ewidencji zabytków mogą udzielać organy administracji samorządowej (wójt / burmistrz / prezydent / starosta / marszałek) na podstawie stosownej uchwały. Wojewódzki Konserwator Zabytków nie może udzielać dotacji na prace przy tych obiektach.

Gmina Trawniki do tej pory nie ustaliła zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.

D. Fundusz Kościelny (dla prac przy obiektach sakralnych, nie obejmujących konserwacji ruchomego wyposażenia kościołów)

Fundusz Kościelny został powołany jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie. Fundusz ten, stosownie do zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyrażonej w art. 25 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., działa na rzecz kościołów i innych związków wyznaniowych, posiadających uregulowany status prawny w Rzeczypospolitej Polskiej. Dysponentem Funduszu Kościelnego jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych – obecnie Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji. W projekcie ustawy budżetowej na rok 2024 zaplanowano 11.000.000,00 zł. Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji informuję, iż maksymalna kwota udzielonej dotacji z Funduszu Kościelnego w roku 2024 będzie wynosić 200.000,00 zł. W uzasadnionych przypadkach, uwzględniających ważny interes społeczny, Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji może udzielić wyższej dotacji niż 200.000,00 zł.

O dotacje z Funduszu kościelnego mogą ubiegać się osoby prawne między innymi na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej – w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo: ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 682); ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2022 poz. 840).

Źródła zagraniczne Unii Europejskiej, programy takie jak:

- **Program Operacyjny Infrastruktura i środowisko 2021-2027**

Finansowanie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej, wśród których należy wymienić:

- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2021-2027 - Priorytet VIII „Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury”, w ramach którego możliwe jest pozyskanie środków na ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego. W ramach priorytetu możliwe są między innymi działania:

- działanie 8.1 Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury,
- działanie 8.2 Ochrona zabytków.

Wsparcie będzie dotyczyło prac związanych z renowacją, konserwacją, rewaloryzacją i restauracją obiektów zabytkowych (i ich zespołów), jak również przebudowy i rozbudowy obiektów zabytkowych. Możliwy będzie również m.in. zakup urządzeń chroniących obiekt przed kradzieżą i zniszczeniem, a także zakup wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej.

- **Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy**

Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy (FERC) - jest następcą programu Polska Cyfrowa (POPC), który w latach 2014-2020 wspierał cyfryzację w Polsce. FERC będzie koncentrował się przede

wszystkim na: zwiększeniu dostępu do ultraszybkiego internetu szerokopasmowego, udostępnieniu zaawansowanych e-usług pozwalających w pełni na elektroniczne załatwienie spraw obywateli i przedsiębiorców, zapewnieniu cyberbezpieczeństwa w ramach nowego dedykowanego obszaru interwencji, rozwoju gospodarki opartej na danych, wykorzystującej najnowsze technologie cyfrowe, rozwoju współpracy międzysektorowej na rzecz tworzenia cyfrowych rozwiązań problemów społeczno-gospodarczych, wsparciu rozwoju zaawansowanych kompetencji cyfrowych, w tym również w obszarze cyberbezpieczeństwa dla jednostek samorządu terytorialnego (jst) i przedsiębiorców.

W ramach Priorytetu II – Zaawansowane usługi cyfrowe, realizowane jest zadanie 2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji, w ramach którego przewidziano działania związane z digitalizacją zasobów kultury, budowę i rozbudowę infrastruktury do przechowywania i udostępniania danych.

Wśród beneficjentów programu przewidziane są między innymi instytucje kultury, obywatele, organizacje pozarządowe oraz przedsiębiorcy.

- **Kreatywna Europa 2021-2027**

W latach 2021-2027 w ramach programu Kreatywna Europa przeznaczonych zostanie 2,44 mld € na wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, rozwoju publiczności poprzez zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwoju współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystania technologii i wdrażania innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej.

W ramach nowej edycji programu Kreatywna Europa 2021-2027 istotne będą także wsparcie sektorów w odbudowie po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19, zrównoważony rozwój i zielona transformacja sektorów, równość i równouprawnienie oraz włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę.

Program Kreatywna Europa 2021-2027 będzie wdrażany poprzez komponenty:

- komponent MEDIA — wspierający działania sektora audiowizualnego,
- komponent Kultura — wspierający działania sektorów kultury i kreatywnego,
- komponent międzysektorowy — wspierający rozwój innowacji w projektach łączących sektory kultury, kreatywny i audiowizualny, a także sektor wysokiej jakości mediów informacyjnych i rozwój umiejętności krytycznego korzystania z mediów.

11. Bibliografia

1. **Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78 poz. 483 z późniejszymi zmianami)**
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19970780483>
2. **Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej** (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2512)
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19971410943>
3. **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t.j. Dz.U. 2022 poz. 840), wraz z aktami wykonawczymi do ustawy
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20031621568>
4. **Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym**

- (Dz. U. z 2023 r. poz. 40 ze zm.)
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19900160095>
5. **Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym**
(Dz. U. z 2022 r. poz. 503)
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20030800717>
6. **Ustawa z 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw.**
(Dz. U. z 2023 r. poz. 1668)
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20230001688>
7. **Ustawa z dnia 7 lipca 1994r. Prawo budowlane**
(Dz. U. z 2021 r. poz. 2351)
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19940890414>
8. **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska**
(Dz. U. z 2022 r. poz. 2553)
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20010620627>
9. **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody**
(Dz. U. z 2022 r. poz. 916)
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20040920880>
10. **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami**
(Dz. U. z 2023 r. poz. 344)
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19971150741>
11. **Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji**
(Dz. U. 2021 r. poz. 485).
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20150001777>
12. **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu**
(Dz. U. poz. 774 ze zm.)
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20150000774>
13. **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej**
(Dz. U. z 2020 r. poz. 194 ze zm.)
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20010130123/U/D20010123Lj.pdf>
14. **Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach**
(Dz. U. z 2022 r. poz. 385)
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19970050024>
15. **Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach**
(Dz. U. z 2022 r. poz. 2393)
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19970850539>
16. **Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych**
(Dz. U. z 2018 r. poz. 2337 ze zm.)
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19330390311>
17. **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie**
(Dz. U. z 2023 r. poz. 571)
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20030960873>
18. **Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych**

(Dz. U. 2023 r. poz. 70)

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19910090031>

19. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023–2026

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20230001470>

20. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r.

<https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/informacje-o-strategii-na-rzecz-odpowiedzialnego-rozwoju>

21. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”

http://kigeit.org.pl/FTP/PRCIP/Literatura/002_Strategia_DSRK_PL2030_RM.pdf

22. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030.

<https://www.gov.pl/web/ia/strategia-rozwoju-kapitalu-spolecznego-2030-srks>

23. Ochrona Dziedzictwa Niematerialnego

https://www.nid.pl/pl/Dla_wlascicieli_i_zarzadcow/opieka-nad-zabytkami/niematerialne-dziedzictwo-kulturowe-unesco/

24. Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku

<https://www.lubelskie.pl/aktualnosci/strategia-rozwoju-wojewodztwa-lubelskiego-do-2030-roku-przyjeta-przez-sejmik-wojewodztwa-lubelskiego/>

25. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego

<https://umwl.bip.lubelskie.pl/index.php?id=935>

26. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019–2022

<https://www.lubelskie.pl/file/2019/07/WPOZ-2019-2022-poprawki-po-opinii-LWKZ-na-ZWL-2-26-06-2019-1.pdf>

27. Lokalna Grupa Działania „Dolina Gielczwi”

<http://dolinagielczwi.org/>

28. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego w gminie Trawniki

<https://ugtrawniki.bip.lubelskie.pl/index.php?id=165>

29. Zintegrowana Strategia Rozwoju Obszaru Funkcjonalnego „Zbiornik Wodny Oleśniki”

<https://ugtrawniki.bip.lubelskie.pl/index.php?id=276&p1=szczegoly&p2=1017851>

30. Programu Ochrony Środowiska dla Gminy Trawniki na lata 2017-2020 z perspektywą do 2024 roku

<https://ugtrawniki.bip.lubelskie.pl/index.php?id=224&p1=szczegoly&p2=463718>

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW

ZABYTKI NIERUCHOME W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

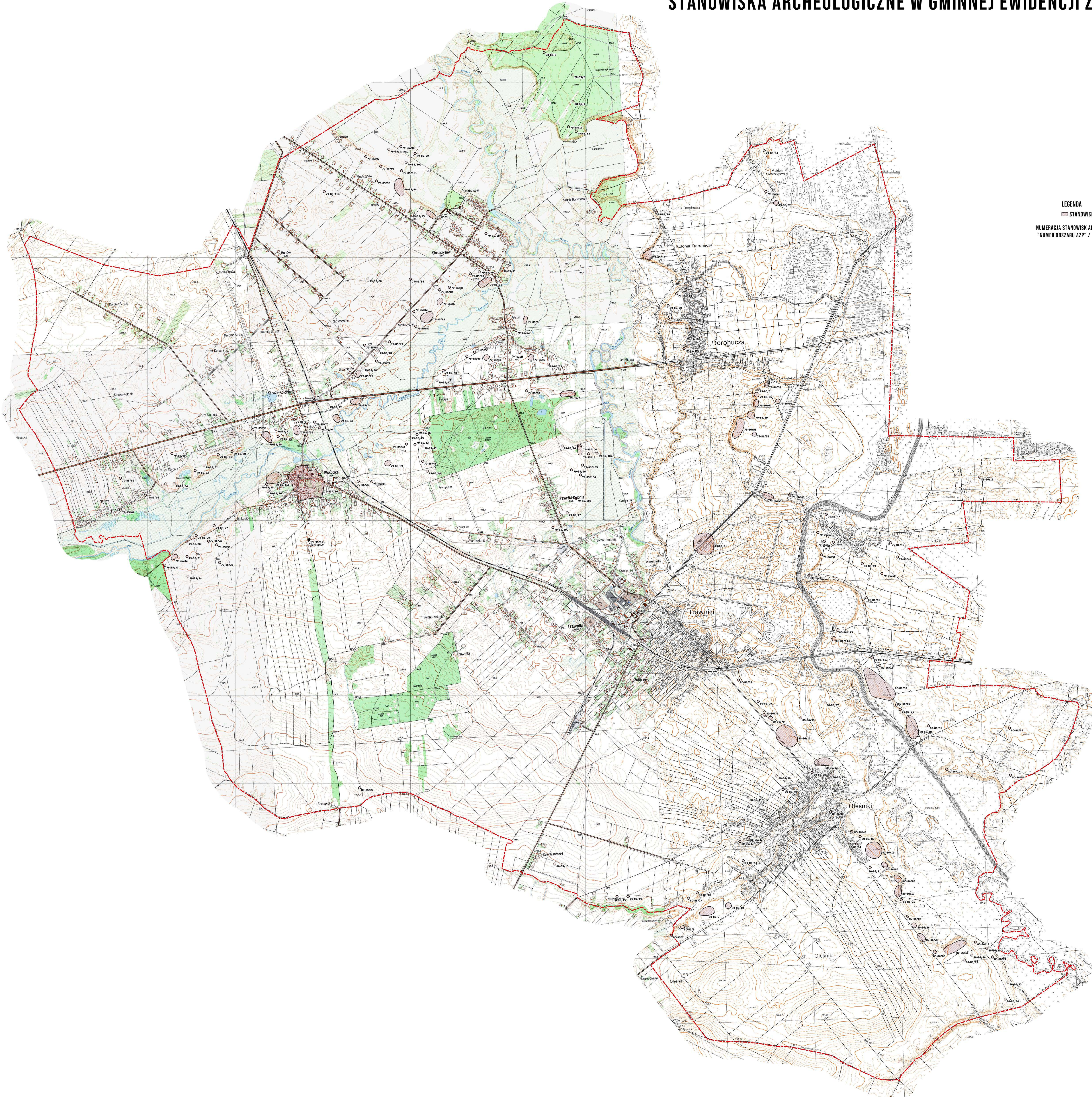
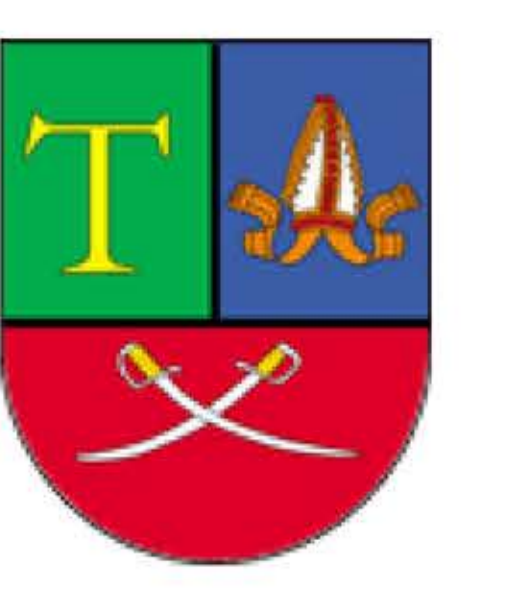

LEGENDA

MEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	DATOWANIE	REJESTR ZAB.
1. BISKUPICE	Zespół kościoła parafialnego pw. św. Stanisława BM	XV w., XVIII w.	A/569 z 31.12.1971
2. BISKUPICE	Kościół parafialny pw. św. Stanisława BM w zespole	1730 r.	A/569 z 31.12.1971
3. BISKUPICE	Plebania w zespole kościoła parafialnego pw. św. Stanisława BM	1730 r.	A/569 z 31.12.1971
4. BISKUPICE	Cmentarz przykościelny w zespole kościoła parafialnego pw. św. Stanisława BM	XV w.	A/569 z 31.12.1971
5. BISKUPICE	Ogrodzanie z pięcioma kapliczkami w zespole kościoła parafialnego pw. św. Stanisława BM	XVIII w.	A/569 z 31.12.1971
6. BISKUPICE	Cmentarz parafialny rzymsko-katolicki	1 poł. XIX w.	A/938 z 15.05.1987
7. BISKUPICE	Cmentarz żydowski, zw. Bacza Góra i cmentarz żydowski tzw. "żony"	XVIII w. (1772 r. – planowa wozniak)	A/1004 z 8.05.1990
8. BISKUPICE	Kaplica grobowa Popławskich na cmentarzu parafialnym	4 ćw. XIX w.	
9. BISKUPICE	Kaplica grobowa Radziwiłłskich na cmentarzu parafialnym	1832 r.	
10. BISKUPICE	Karczma, ob. dom (w ruinie)	4 ćw. XIX w.	
11. BISKUPICE	Dom (w ruinie)	4 ćw. XIX w.	
12. BISKUPICE	Kapliczka	1 poł. XIX w.	
13. BISKUPICE	Kapliczka	XVIII w.	
14. BISKUPICE	Pomnik poświęcony pamięci poległych i pomordowanych w latach 1939-1945	1999 r.	
15. DOROHUĆA	Kościół parafialny pw. św. Judy Tadeusza	1730 r.	A/604 z 25.05.1972
16. DOROHUĆA	Karczma, ob. budynek mieszkalny	ok. 1850 r., 1923 r.	A/603 z 25.05.1972
17. DOROHUĆA	Cmentarz parafialny	1929 r.	
18. DOROHUĆA	Młyn	II poł. XIX w.	
19. DOROHUĆA	Kapliczka z figurą Jana Nepomucena	rzeźba 1785 r.	
20. OLESNIKI	Wiatrak holenderski, ob. ruina	koniec XIX w.	
21. SIOSTRZYTÓW	Młyn	II poł. XIX w.	
22. SIOSTRZYTÓW	Park wiejski	II poł. XIX w.	
23. STRUŻA	Wiatrak holenderski, ob. ruina	1927 r.	
24. STRUŻA-KOLONIA	Dwór w zespole dworsko-parkowym, ob. w części budynek mieszkalny oraz ruina	1905 r.	A/1118 z 8.01.1998
25. STRUŻA-KOLONIA	Pozostałości parku w zespole dworsko-parkowym	XIX w.	A/1118 z 8.01.1998
26. TRAWNIKI	Cmentarz wojenny z I wojny światowej	1915 r.	A/1070 z 14.08.1992
TRAWNIKI / TRAWNIKI-KOLONIA	Zespół dworsko-parkowy - pozostałości	XVI w., 2 poł. XIX w., 1887 r., XIXXX w.	A/733 z 11.08.1977
28. TRAWNIKI	Kaplica grobowa Józefa Łódzia-Michałskiego w zespole dworsko-parkowym	1911 r.	A/733 z 11.08.1977
29. TRAWNIKI	Kordegarda (stróżówka) w zespole dworsko-parkowym	k. XIX w.	A/733 z 11.08.1977
30. TRAWNIKI	Park w zespole dworsko-parkowym	k. XIX w.	A/733 z 11.08.1977
31. TRAWNIKI	Aleja dojazdowa w zespole dworsko-parkowym	XIX w.	A/733 z 11.08.1977
32. TRAWNIKI-KOLONIA	Młyn w zespole dworsko-parkowym	1897 r.	
33. TRAWNIKI – granica gminy	Aleja drzew ze słupkami drogowymi w pasie drogi wojewódzkiej DW nr 838 na odcinku Trawniki - Fajrawice	koniec XIX – pocz. XX w. (przed 1914 r.)	A/1698 z 24.10.2023

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

LEGENDA
□ STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE
NUMERACJA STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WEDŁUG ZASADY:
"NUMER OBSZARU AZP" / "NUMER STANOWISKA NA OBSZARZE"

